

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

SULTAN İBRAHİM'İN KİŞİLİĞİ VE DEVLET YÖNETİCİLİĞİ
(1640-1648)

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

ŞULE ARABACI

KOCAELİ – 2023

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

SULTAN İBRAHİM'İN KİŞİLİĞİ VE DEVLET YÖNETİCİLİĞİ
(1640-1648)

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

ŞULE ARABACI

TEZ DANIŞMANI: DOÇ. DR. ERSİN KIRCA

KOCAELİ – 2023

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

SULTAN İBRAHİM'İN KİŞİLİĞİ VE DEVLET YÖNETİCİLİĞİ
(1640-1648)

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Tezi Hazırlayan: Şule ARABACI

Tezin Kanul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 14.06.2023 / 17

KOCAELİ – 2023

ÖNSÖZ

Sultan İbrahim'in şehzâdelik yılları Osmanlı İmparatorluğu'nun meşruiyet, ekonomik ve epistemik krizin yaşandığı dönemlere denk gelmektedir. I. Ahmed'ten sonra kafes hayatının başlaması, şehzâdelerin eğitimlerini etkilerken halktan uzaklaşmasına da sebep olmuştur. II. Osman'ın öldürülmesi, sert ve kanlı bir padişah olan IV. Murad'ın kardeşleri Bayezid, Süleyman ve Kasım'ı boğdurması, kafes hayatı yaşayan Şehzâde İbrahim'de ölüm korkusuna sebep olmuş ve onu nevrotik bir duruma sokmuştur.

XVII. yüzyıl çalışmalarında II. Osman, IV. Murad, Kösem Sultan, Turhan Sultan ve Köprülüler gibi isimler ön plana çıkmıştır. 1640-1648 yılları arasında hüküm süren Sultan İbrahim ise bu isimlerle ilgili çalışmalarda ikinci planda anlatılarak, Kösem Sultan'ın gölgesi altında bırakılmıştır. Sultan İbrahim'i anlatan ilk çalışma Ahmed Refik (Altınay)'in "*Samur Devri*" kitabıdır. Ahmed Refik Samur Devri kitabını romansı bir hava içinde yazmıştır. Ahmed Refik'ten günümüze kadar olan süreçte ise Muammer Yılmaz ve Şaban Çibir Sultan İbrahim'i konu eden kitaplar yayınlamışlardır. Tez olarak Sultan İbrahim'i anlatan bir çalışma bulunmamaktadır. 1950'li yıllarda ise Çağatay Uluçay, Haluk Şehsuvaroğlu gibi isimler gazete ve tarih dergilerinde Sultan İbrahim'in hastalığı ve harem hakkında bazı makaleler yayınlamışlardır. Çalışmamızın amacı Sultan İbrahim'i konu eden bir tez çalışması olmadığı için bu boşluğu doldurmaktır. Bu çalışmamızın merkezi Sultan İbrahim'e ait hatt-ı hümayunlardır. Çünkü bir insan hakkında en iyi bilgi edinebileceğiniz şey kişinin kendi ürünü olan yazıdır. Osmanlı Devlet Arşivi'nde Sultan İbrahim'e ait çok fazla sayıda hatt-ı hümayun bulunmaktadır. Bu hatlardan bazılarının özetinde Sultan İbrahim'e ait olduğu yazılsa da Sultan İbrahim'e ait olmadığı tarafımızca tespit edildi. Yazı stilinden veya hitap şeklinden hatların bazılarının Kösem Sultan'a ait olduğunu belirlendi. Kösem Sultan'a ait olduğunu düşündüğümüz hatlar çalışmamızda kullanılmamıştır. Arşivde Hatt-ı Hümayun fonunda Kösem Sultana'a ait olduğunu düşündüğümüz hatlar şunlardır: HAT / 1446–34; 1446–36; 1446–37; 1653-64; 1653-65; 1653-70; 1653-71; 1653-73; 1654–9; 1654–10; 1653–72; 1653–75; 1653-69.

Sultan İbrahim'in hatt-ı hümayunları kendi kişiliği hakkında bizi aydınlatırken, aynı zamanda devlet yönetimi hakkında da bilgiler içermektedir. Ayrıca çalışmamızda dönemin kronikleri de ayrıntılı olarak kullanılmıştır. Bizim amacımız hatt-ı hümayunlardan ve o devirde yazılan eserlerden yola çıkarak Sultan İbrahim'in bir portresini çıkartmaktır. Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Sultan İbrahim'in hayatını, ikinci bölüm Sultan İbrahim'in kişiliğini, üçüncü bölüm ise Sultan İbrahim'in devlet yöneticiliğini ele almaktadır.

Öncelikle Tez konumu seçmemde bana rehber olan Tez danışmanım Doç. Dr. Ersin Kırcı'ya, her koşulda bana sabır ve anlayışı için sevgili eşim Yılmaz Arabacı'ya teşekkürlerimi borç bilirim.

Şule ARABACI

Kocaeli 2023

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER	III
ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR LİSTESİ.....	VII
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	8
1. SULTAN İBRAHİM'İN HAYATI	8
1. 1. SULTAN İBRAHİM'İN ŞEHZÂDELİK DÖNEMİ.....	8
1. 2. SULTAN İBRAHİM'İN PADİŞAHLIK DÖNEMİ.....	10
1. 2. 1. Sultan İbrahim'in Tahta Çıkışı	10
1. 2. 2. Sultan İbrahim Devrinin Bazı Olayları	13
1. 2. 2. 1. Azak Seferi	13
1. 2. 2. 2. Emirgûneoğlu Yusuf ve Silahdar Mustafa Paşaların İdamı	14
1. 2. 2. 3. Nasuhpaşazâde Hüseyin Paşa İsyanı	15
1. 2. 2. 4. Girit Seferi	17
1. 2. 2. 5. İpşir Paşa Olayı ve Varvar Ali Paşa İsyanı	21
1. 2. 3. Diğer Olaylar	23
1. 3. SULTAN İBRAHİM'İN TAHTAN İNDİRİLMESİ VE İDAMI	23
1. 4. SULTAN İBRAHİM'İN EŞLERİ VE ÇOCUKLARI.....	26
İKİNCİ BÖLÜM	30
2. SULTAN İBRAHİM'İN KİŞİLİĞİ	30
2. 1. SULTAN İBRAHİM'İN DIŞ GÖRÜNÜŞÜ VE KİŞİLİĞİ	30
2. 2. SULTAN İBRAHİM'İN PSİKOLOJİK DURUMU VE HASTALIĞI	34
2. 3. SULTAN İBRAHİM'İN EĞLENCELERİ.....	43

2. 4. SULTAN İBRAHİM'İN KADIN VE SAMUR DÜŞKÜNLÜĞÜ	46
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	53
3. SULTAN İBRAHİM'İN DEVLET YÖNETİCİLİĞİ.....	53
3. 1. SADRAZAMLA İLİŞKİLER.....	70
3. 1. 1. Sultan İbrahim'in Sadrazamları	70
3. 1. 1. 1. Kemankeş Kara Mustafa Paşa	70
3. 1. 1. 2. Sultanzâde Mehmed Paşa	80
3. 1. 1. 3. Salih Paşa.....	85
3. 1. 1. 4. Hezarpâre Ahmed Paşa.....	87
3. 2. SULTAN İBRAHİM'İN YÖNETİMİNDE ETKİLİ OLAN DİĞER KİŞİLER.....	89
3. 2. 1. Cinci Hoca	89
3. 2. 2. Yusuf Paşa	95
3. 3. SULTAN İBRAHİM'İN DEVLET YÖNETİMİ İLE İLGİLİ SADRAZAMLARA YAZDIĞI BAZI HATLAR	98
3. 4. MALİ KONULAR	102
SONUÇ.....	110
KAYNAKÇA	113
ÖZGEÇMİŞ.....	121

ÖZET

Sultan İbrahim, I. Ahmed'in tahta çıkan üçüncü ve son oğludur. 4 Kasım 1615 tarihinde dünyaya gelmiş ve yirmi beş yaşında (9 Şubat 1640) tahta çıkmıştır. Babası I. Ahmed'in veraset sistemini değiştirmesiyle birlikte İbrahim sancağa çıkamamış ve yirmi beş yıl kafes hayatı yaşamıştır. Bu yirmi beş yıl Osmanlı sarayının en karmaşık dönemlerinden biridir. Sultan İbrahim'in şehzâdelik yıllarında akli dengesi bozuk amcası I. Mustafa (2 kez), ağabeyleri II. Osman ve IV. Murad tahta çıkmıştır. Amcasının akli melekeleri yerinde olmaması nedeni ile tahttan indirilmiş, II. Osman ise yeniçeriler tarafından öldürülmüştür. IV. Murad ise Sultan İbrahim hariç diğer erkek kardeşlerini öldürtmüştür. IV. Murad'ın vefatıyla tahta Sultan İbrahim çıktığında, IV. Murad'ın yaşayan bir erkek çocuğu yoktu. Sultan İbrahim Osmanlı hanedanının tek varisiydi.

Şehzâdelik yıllarında yaşadığı ölüm korkusu Sultan İbrahim'de bir takım psikolojik bozukluklar meydana getirmişti. Sultanın rahatsızlığı ve naif bir kişiliğe sahip olması onun başka kişilerin etkisi altına girmesine sebep olmuştur. Saltanatının ilk yıllarında devlet idaresinde IV. Murad'ın musahibi Koçi Bey ve Kemankeş Kara Mustafa Paşa etkin olmuşlardır. Daha sonra silahdarı Yusuf Paşa ve Cinci Hoca'nın etkisine girmeye başlamıştır. Kemankeş Kara Mustafa Paşa'dan sonraki sadrazamları Sultanzâde Mehmed Paşa, Salih Paşa ve Hezarpâre Ahmed Paşa'nın da etkisinde kalmıştır. Sultanzâde Mehmed Paşa sadrazam olduktan sonra, padişahın her isteğini yapmış ve hediyelere alıştırılmıştır. Ardından Salih Paşa sadrazam olmuş ancak mevcut düzeni değiştirememiştir. Sultan İbrahim'in son sadrazamı Hezarpâre Ahmed Paşa ise devlet işleriyle uğraşmak yerine padişahın isteklerini yerine getirmeye çalışmıştır. Bu durum hem sadrazamın hem de padişahın sonunu getirmiştir.

Sultan İbrahim'in kişiliği devlet yöneticiliğini etkilemiş, etkisi altında kaldığı kişilerin fikirleri de devlet idaresinde etkili olmuştur. Tezimizin amacı padişahın hatt-ı hümayunlarından ve dönem kroniklerinden yararlanılarak Sultan İbrahim'in bir portresini çıkartmaktır.

Anahtar Kelimeler: Sultan İbrahim, Kemankeş Kara Mustafa Paşa, Koçi Bey, Cinci Hoca.

ABSTRACT

Sultan Ibrahim is the third and youngest son to have come to the throne of Ahmed the First. He saw the light of the day on 4 November 1615 and came to the throne when he was 25 year old. Since his father, Ahmed the First, changed the inheritance system, Ibrahim was not able to go for sagniac and lived a cage life for 25 years. The 25 years of question is one of the most complicated periods of Ottoman palace. In Sultan Ibrahim's pryncedom years, his mentally-unstable uncle Mustafa the First (twice), his older brothers, Osman the Second and Murad the Forth came to the throne. His uncle was dethroned as he was not able-minded, while Osman the Second was murdered by janizary soldiers. On the other hand, Murad the Forth had his brothers murdered except for Ibrahim. Sultan Ibrahim ascended to the throne with the demise of Murad the Forth who did not have a son. Sultan Ibrahim was the sole heir of the Ottoman dynasty.

During his pryncedom years, Sultan Ibrahim lived the fear of death, which caused him to have some psychological disorders. The Sultan's illness and his naive personality caused him to be influenced by other people. During the first years of his reign, companion of Murad the Forth, Koçi Bey and Kemankeş Mustafa Pasha were influential in government. Later on, he began to be affected by his armourer Yusuf Pasha and Cinci Hodja. He was later influenced by Kemankeş Kara Mustafa Pasha's successor grand viziers Sultanzâde Mehmed Pasha, Salih Pasha and Hezarpare Ahmed Pasha. When Sultanzâde Mehmet Pasha became the grand vizier, he fulfilled all the requests of the Padishah and habituated him for presents. Afterward, Salih Pasha became the grand vizier but could not change the present order. Finally, Hezarpare Ahmed Pasha tried to fulfill the requests of the Padishah instead of governing the state, which brought the end for the Padishah and the grand vizier.

The character of Sultan Ibrahim affacted his governorship of the state adversely and the people he was affected by had a voice in government. The aim of the thesis is to make a portrait of Sultan Ibrahim by benefiting from the padishah's hatt-i humayuns and chronicles that belongs to that period.

Keywords: Sultan Ibrahim, Kemankeş Kara Mustafa Pasha, Koçi Bey, Cinci Hoca.

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
bkz	: Bakınız
BOA	: Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi
c.	: Cilt
Ed.	: Editör
e.t.	: Erişim Tarihi
HAT	: Hatt-ı Hümayun
haz.	: Hazırlayan
İB.SM.	: İbnülemin Saray Mesalihi
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
MÜ	: Marmara Üniversitesi
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa aralığı
TS.MA.e.	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı
TS.MA.d	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TDV	: Türk Diyanet Vakfı
MSGSÜ	: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

GİRİŞ

XVII. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu için duraklama dönemi değil ıslahatlar çağıdır. Ekonomik kriz, II. Osman'ın öldürülmesiyle yaşanan siyasi kriz, kadınlar saltanatı, Avrupa'da tüfekli piyadenin gelişmesiyle yaşanan askerî devrim, tımar ve zeamet gelirlerinin askerlikle ilişkisi olmayan kişilere tahsis edilmesi, ticaret yollarının değişmesi, suhte isyanları ve rüşvet Osmanlı devlet ve toplumsal yapısını bozmuştur. Saydığımız nedenlerden dolayı Osmanlı düşünürleri ve devlet adamları toplumun ve devletin bozulmasına çare aramaya başlamışlardır. Kötü gidişata çare bulmak için eski kaynak ve kanunları inceleyerek, sorunun gelenekten kopulduğu şeklinde yorumlamışlar, kötü gidişata son vermenin tek yolu olarak eskiye dönmek olduğunu layihalarında söylemişlerdir.¹ Toplumda ve devlette yaşanan bu değişim XVI. yüzyılın ortaları gibi başlamış, XVII. yüzyılda gün yüzüne çıkmıştır. Layiha yazarları devlet ve toplumdaki bu dönüşümü, bozulma olarak görmüşlerdir. Koçi Bey risalesinde yaşanan değişikliği; mevki için yaşanan rekabete, sultanın iktidarı ve konumunun sembolik hale gelmesine, sınıflara dayalı toplumsal sistemin bozulmasına, vergi sisteminin bozulmasına ve memuriyetlerin para karşılığı satılmasına bağlamaktadır. Bu sorunları dile getirmelerindeki amaç aristokratik sipahi sınıfının kontrolü elinde bulundurduğu döneme geri dönülmesini istemeleridir.²

XVII. yüzyıl sultanlarının devlet yönetimi geçmiş dönem sultanlarının görevlerine göre daha sınırlıydı. Ancak sultanın varlığı bürokratik idarenin kabul edilebilir meşruiyeti için gerekliydi. Devlet esasen saraydaki bürokratlarca yönetiliyordu.³ Sultanın idaresinden çok devlet yöneticileri ön plana çıkmıştı. Bunun yanında yaklaşık 300 yıldır süre gelen şehzâdelerin sancağa çıkma usulü değişmişti. İleride Osmanlı tahtına çıkacak olan şehzâdeler, belirli sancaklara gönderilerek, devlet idaresinde tecrübe kazandırılıyordu. Bundaki amaç şehzâde tahta çıktığında devlet idaresini bilmeleriydi. Şehzâdelerin sancaklarda İstanbul'daki Divân-ı

¹ Niyazi Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, haz. Ahmet Kuyaş, 4. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2003, s.39; Bu konuda ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Mehmet Öz, Kanun-ı Kadimin Peşinde Osmanlı'da "Çözülme" ve Gelenekçi Yorumcuları, 2. Baskı, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2004.

² Rifa'at 'Ali Abou-El-Haj, Modern Devletin Doğası, Çevirenler: Oktay Özel-Canay Şahin, 2. Baskı, İstanbul, İmge Kitabevi, 2018, ss.91-97.

³ 'Ali Abou-El-Haj, a.g.e, s.34.

Hümâyûn gibi bir divan teşkilatı vardı.⁴ I. Ahmet'le birlikte bu usulün kaldırılması, şehzâdeler için kafes hayatının başlamasına ve hükümdar olan şehzâdelerde ise devlet idaresi konusunda tecrübe eksikliğe neden oldu. Bu tecrübe eksikliği de devlet yönetiminde aksaklıklar meydana getirdi.

İşte Sultan İbrahim böyle bir dönemde doğmuş ve kafes hayatında şehzâdelik yıllarını geçirmiştir. Kafes hayatı yaşarken II. Osman'ın öldürülmesi, sert ve kanlı bir padişah olan IV. Murad'ın kardeşleri Bayezid, Süleyman ve Kasım'ı boğdurması gibi olaylara tanık olması Şehzâde İbrahim'de ölüm korkusuna sebep olmuştur. Ağabeyi IV. Murad'ın nikris⁵ hastalığı sonucu ölmesi kendisine taht yolunu açmıştır. Ölüm sırasının kendisine geldiğini düşünen Sultan İbrahim bu ani ölümle hanedanın tek erkek varisi olarak 9 Şubat 1640⁶ tarihinde tahta çıkmıştır. Hanedanın bundan sonraki mensupları Sultan İbrahim'in çocuklarına dayandığı için Osmanlıların ikinci atası kabul edilir.⁷

Şehzâdeliğinde sarayda kapalı bir yaşam geçirmesi Sultan İbrahim'de bir takım ruhi sıkıntılara neden olmuştur. Bu ruhi sıkıntıları amcası II. Mustafa gibi delilik olarak yorumlansa da Sultan İbrahim'de görünür bir delilik hali bulunmamaktadır. Sultanın ruhi sıkıntıları, o dönem kroniklerinde de dile getirilmiştir. Vecihî Hasan Efendi *Tarih-i Vecihî* isimli eserinde sultanın hastalığını tarif ederken “renc-i hafakan” tabirini kullanmıştır.⁸ Kâtip Çelebi *Fezleke* eserinde Sultan İbrahim'in hastalığını “habis-hânedede bîm-i cânla hafakan ve sihir ve ba'zı sevdâvî ‘illete mübtelâ olup..”⁹ şeklinde dile getirmiştir. Ahmed Bin Ya'kûb ise eserinde sultanın hastalığını “Padişah hazretlerinin mâlihülya ve kubûde şeklinde marazı olub Boluvî Hüseyin nâm suhte ba'zı bî-ma'na nussha yazmağla padişaha duhul idüp...”¹⁰ şeklinde yazmıştır.

⁴ Haldun Eroğlu, Osmanlılar Devlet ve Hâkimiyet, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2016, s.64.

⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi III. Cilt, I.Kısım(II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Andlaşmasına Kadar), 7. Baskı, Ankara, TTK Basımevi, 2009, s.206.

⁶ Feridun Emecen, “İbrâhim”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 21, İstanbul, 2000, s.275.

⁷ Feridun M. Emecen, İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-II, 3. Baskı, İstanbul, İsam Yayınları, 2018, s. 321.

⁸ Vecihî Hasan Efendi, Vecihî Tarihi Sadeleştirip ve Kısaltılmış Şekliyle, haz. Buğra Atsız, 1. Baskı, İstanbul, Post Yayın Dağıtım, 2016, s. 23.

⁹ Kâtip Çelebi, Fezleke II (Osmanlı Tarihi 1000-1065/1591-1655), haz. Zeynep Aybican, 1. Basım, İstanbul, Çamlıca Basın Yayın, 2017, s. 840.

¹⁰ Ahmed Bin Ya'kûb, Ahmed Bin Ya'kûb Târihi, haz. Buğra Atsız, 1. Baskı, İstanbul, Post Yayın Dağıtım, 2016, s.33.

Vecihî Hasan Efendi, Kâtip Çelebi ve Ahmed Bin Ya'kûb Sultan İbrahim'in ruhsal durumunu hastalık olarak dile getirmişlerdir. Ancak dönemin diğer müellifleri ise eserlerinde Sultan İbrahim'in durumunu hastalık olarak açıkça yazmasa da sultanın tuhaf davranışları eserlerinde yer almıştır. Solakzâde Hemdemî, *Solakzâde Tarihi* olarak bilinen eserinde “Sultan İbrahim'in Bazı Acayip Tavırları” başlığı altında Sultan İbrahim'in değişik davranışları hakkında bilgiler vermiştir. Bu başlık altında Sultan İbrahim'in sarayların samur döşek ve ipeklerle döşenmesi için ferman çıkartmasını, samurdan elbiselerini, vergilerin samurla ödenmesini, İran şahından iki fil ve beş yüz adet altın işlemeli seraser gönderilmesi için mektup yazmasını ve Kösem Sultan'ın bu işe karışmaması için İskender Çelebi Bahçesi'ne gönderilmesi hadiselerini anlatmıştır.¹¹ Dönem müelliflerinin eserlerindeki ortak nokta sultanın tuhaf davranışlarının ortaya çıkması Veziriazam Kara Mustafa Paşa'nın ölümünden sonradır. Veziriazamın ölümünden sonra ruhi bunalımlarına çare olarak gördüğü Cinci Hoca nüfuzunu arttırmaya başlamış, nüfuzu ile doğru orantılı bir şekilde rüşvet de artmıştır. Diğer bir ortak nokta ise sultanın kadınlara ve samur kürklere olan düşkünlüğüdür. Kroniklerin birçoğunda Şekerpare Hatun, Telli Haseki gibi kadınlar ve alınan rüşvetler devlet yapısının bozulmasına sebep olarak görülmüştür.

I. Ahmed döneminden itibaren sancağa çıkma usulü kaldırılınca şehzâdeler, padişah olmaları durumunda devlet işleyişi konusunda tecrübe eksikliği yaşamışlardır. Bu durum yönetime sadrazamların ya da valide sultanların karışmasına sebep olmuştur. Sultan İbrahim'in padişahlığının ilk dört yılında Sadrazamı Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın etkisiyle son dört yılına nazaran daha iyi bir yönetim söz konusudur. İbrahim Peçevî (Peçûyî), *Tarih-i Peçevî* eserinde Sultan İbrahim'in tahttaki ilk yılları için “Sinnen cümleden sagir olup hâliyâ Sultân Murâd merhûmuñ yerine taht-ı hümâyûna câlis oldılar. Ve kemâl 'adl ü insâf ile 'âleme hayât-ı tâze virdiler. Bi- hamdi li'l-lahi te'âlâ el'ân eyyâm-ı devletlerinde bir bî-günâhuñ kanına girilmedi ve fakir ve ganiden bir ferdüñ mâlı müsâdere olunmadı.”¹² demiştir. Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi ise Sultan İbrahim döneminin ilk dört yılını da kapsayan kendi adıyla anılan eserinde halkın durumunu

¹¹ Solakzâde Mehmed Hemdemî, *Solak-zâde Tarihi* II. Cilt, haz. Vahid Çubuk, 1. Baskı, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989, ss.577-578.

¹² Melek Metin, *Peçevî Tarihi Edisyon Kritiği Bağdat Nüshası* (284-317 Metin, Dizin, Özel Adlar Sözlüğü), (Yüksek Lisans Tezi, MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2006), s. 125.

“halk-ı ‘âlem refâhiyet üzere idiler.”¹³ şeklinde özetlemektedir. Kemankeş Kara Mustafa Paşa’nın ölümünden sonra hastalığına çare olarak gördüğü Cinci Hoca’ya yanından ayırmaması, hocanın nüfuzunun artmasına sebep olmuştur. Kroniklerde de en çok eleştirilen kişi Cinci Hoca’dır. Evliyâ Çelebi seyahatnamesinde Cinci Hoca için şu tabiri kullanmıştır: “Ancak baht ve şans bir zaman izin verdi. O da bukalemun renkli atlasında kumaşçılık edip sağa ve sola mekikler attı.”¹⁴

Sultan İbrahim saltanatı boyunca birçok hatt-ı hümayun yazmıştır. Bu hatlarında devlet işleriyle ilgili konuları, kendi duygu ve düşüncelerini açıkça dile getirmiştir. Çalışmamızın merkezi sultanın hatt-ı hümayunları ve dönem kronikleridir. Çalışmamızda kullandığımız hatt-ı hümayunlar Osmanlı Devlet Arşivi Topkapı Sarayı Fonu’nda bulunmaktadır. Arşivde Hatt-ı Hümayun fonunda 1640-1648 yılları arasında yer alan hatların özetlerinde Sultan İbrahim’e ait olduğu yazılsa da bu hatların padişaha değil de Kösem Sultan’a ait olduğunu tespit ettiğimizden çalışmamızda kullanmadık. Çalışmamızda hatt-ı hümayunların yanısıra o dönemde yaşamış kişilerin ve yabancı elçilerin eserleri de kullanılmıştır.

Çalışmamızda Sultan İbrahim dönemini bizzat görüp kaleme alan Osmanlı müelliflerin eserlerinden yararlanmışır. Müelliflerden Vecihî, Mehmed Halife, Evliyâ Çelebi, Kâtip Çelebi, Solakzâde Mehmed Hemdemî devlet kadrolarında görev yapmış kişilerdir. Kara Çelebizâde Abdülaziz Efendi ve Abdurrahman Hibri Efendi ulema sınıfına ve Abdülkadir Efendi ise askeri sınıfa mensuptur. Eleştirel bir yaklaşıma sahip Ahmed Bin Ya’kub’un ise hangi sınıfa mensup olduğu bilinmemektedir.

Vecihî Hasan Efendi, divan kâtibidir.¹⁵ Eserini ağdalı bir dille yazılmış olduğu için çalışmamızda sadeleştirilmiş hali kullanılmıştır. Sultan İbrahim dönemindeki yaşanan olayları gözlemci sıfatı ile anlatmış, kendi yorumu pek yer vermemiştir.

Mehmed Halife, Sultan İbrahim döneminde Seferli Odası’nda görevli olup yükselerek halife görevlilerinin arasına girmiştir.¹⁶ Sultan İbrahim’in saltanat

¹³ Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Tarihi: (Metin ve Tahli) II, haz. Ziya Yılmaz, 1. Basım, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003. s. 1156.

¹⁴ Evliyâ Çelebi, Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul 1. Cilt-1.Kitap, haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, 1. Basım, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2011, s. 232.

¹⁵ Abdülkadir Özcan, “Vecihî Hasan Efendi”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 42, İstanbul 2012, s. 586.

yıllarının başında IV. Murad'ında da veziriazamı olan Kara Mustafa Paşa yanlısı olduğu bellidir.¹⁷ Sultan İbrahim'in tebdil kıyafet halkın arasında gezmediği için halktan habersiz olduğunu Sultan Murad dönemini örnek göstererek anlatmıştır.¹⁸ Cinci Hoca ve hasekilere verilen mevaciblerden halkın rahatsız olduğunu dile getirmiştir. Sultan İbrahim'in ruhsal durumuna yer vermemiş, davranışlarından bahsetmemiştir.

Evliyâ Çelebi, Enderun'da yetişmiştir.¹⁹ Kendisinin bizzat katıldığı seferler hakkında teferruatlı bir anlatımı vardır. Sultan İbrahim'i değil de birlikte dersler aldığı Cinci Hoca'yı eserinde eleştirmiştir.²⁰

Kâtip Çelebi, Divân-ı Hümayûn kalemlerinden Anadolu Muhasebeciliği görevinde bulunmuş ve ordu ile birlikte birçok sefere katılmıştır.²¹ Diğer müelliflerden farklı olarak Girit ve Rumeli sınırlarında yaşanan olayları ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Sultan İbrahim'in şehzâdelik yıllarında kapatıldığı odada ruh hastalığına yakalandığını söylemiş ve Sultan İbrahim'in değişik davranışları hakkında bilgiler de vermiştir.

Solakzâde Mehmed Hemdemî, Enderun'da yetişmiş ve IV. Murad'ın musahiplerindedir. Sultan İbrahim ve IV. Mehmed'in saltanat yıllarında sarayda bulunmuştur.²² Diğer müelliflerden farklı olarak Sultan İbrahim'in dış görünüşü ve Sultan İbrahim'in Acem şahına mektup yazıp fil istediği bilgisi eserinde yer almaktadır. Sultanın kadınlara düşkünlüğü üzerinde de durmuştur.

Kara Çelebizâde Abdülaziz Efendi, ulema sınıfına mensuptur.²³ Kadı kökenli olduğu için eserini ağır bir üslupla yazmış ve eserinde kadı, şeyhülislam atamalarına

¹⁶ Franz Babinger, Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri (çeviren: Coşkun Üçok), Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992, s. 229.

¹⁷ Mehmed Halife, Tarih-i Gılmânî, haz. Ömer Karayumak, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser, 1986, ss.41-42.

¹⁸ Mehmed Halife, a.g.e, s. 47.

¹⁹ Mücteba İlgürel, " Evliya Çelebi ", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 11, İstanbul 1995, s. 529.

²⁰ Evliyâ Çelebi, Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul 1. Cilt-1. Kitap, s. 232.

²¹ Necdet Öztürk, İmparatorluk Tarihinin Kalemleri Muhafızları Osmanlı Tarihçileri, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2018, ss. 117-118.

²² Öztürk, a.g.e, s. 121.

²³ Nevzat Kaya, " Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 24, İstanbul 2001, s. 381.

geniş bir yer vermiştir. Sultan İbrahim'in davranışlarına eserinde yer vermiş ve devlet yönetimini eleştirmekten çekinmemiştir.

Abdurrahman Hibri Efendi, müderristir.²⁴ Hibri Efendi, Girit Seferi hazırlıklarını Sultan İbrahim'in bizzat takip ettiğini, fakat daha sonra kadınlara olan ilgisinden devleti yönetmekten aciz kaldığını bu sebeple de rüşvetin yaygınlaştığını yazmaktadır. 1648 senesinde ortaya çıkan veba, yangın, zelzele gibi olayları Allah'ın hışmı olarak görmektedir.²⁵

Abdülkadir Efendi, askeri sınıftan olan bir müelliftir.²⁶ Eserinde daha çok İstanbul'daki sosyoekonomik konulara yer vermektedir. Her üç ayda bir verilen ulufeleri düzenli kaydetmiş ve devlet kadrolarında görevlilerin azil ve tayinlerine yer vermiştir. Sefere gidilirken yapılan askeri hazırlıkları ve törenleri ayrıntısı ile anlatmıştır. Eserinde Sultan İbrahim'in mizacına ait bilgiler yer almamaktadır.

Ahmed Bin Ya'kub'un kimliği hakkında bir bilgi olmadığı için mesleğinin ne olduğu hakkında bilgi sahibi olunamamıştır. Fakat Ahmed Bin Ya'kub'un eserinin eleştirel bir tarzda yazıldığına şüphe yoktur. Cesurca kendine göre olan aksaklıkları yorumlayıp yazmıştır. Terfiyi hak etmeyen kişilerin yüksek rütbelere geldiğini dile getirmesi, belki de kendisinin bir atama alamadığından kaynaklıdır.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Sultan İbrahim'in hayatıdır. Birinci bölümde sultanın şehzâdelik dönemi, padişahlık dönemi, tahttan indirilmesi, sultanın eşleri ve çocukları anlatılmıştır. Bu bölümdeki padişahlık dönemi konu başlığının altında sultanın tahta çıkışı, dönemin bazı olayları (Azak Seferi, Emirgüneoğlu Yusuf ve Silahdar Mustafa Paşa'nın idamı, Nasuhpaşazâde Hüseyin Paşa isyanı, Girit Seferi, İpşir Paşa olayı ve Varvar Ali Paşa isyanı) ve o dönemde İstanbul'da meydana gelen yangınlar, depremler anlatılmıştır. İkinci bölümde Sultan İbrahim'in kişiliği anlatılmaya çalışılmıştır. Bu bölümde sultanın dış görünüşü, kişiliği, psikolojik durumu, hastalığı, eğlenceleri, kadın ve samur düşkünlüğü üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölüm ise Sultan İbrahim'in devlet

²⁴ Öztürk, a.g.e, s. 126.

²⁵ Muhittin Aykun, Abdurrahman Hibri Efendi Defter-i Ahbâr (Transkripsiyon ve Değerlendirme),(Yüksek Lisans Tezi, MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2004), s.104.

²⁶ Ziya Yılmaz, " Abdülkadir Efendi, Topçular Kâtibi ",TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 1, İstanbul 1988, s.233.

yöneticiliğidir. Bu bölümde sadrazamlarıyla ilişkileri (Kemankeş Kara Mustafa Paşa, Sultanzâde Mehmed Paşa, Salih Paşa, Hezarpâre Ahmed Paşa), devlet yönetiminde etkili olan kişiler(Cinci Hoca, Yusuf Paşa) ve mali konular yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SULTAN İBRAHİM'İN HAYATI

1. 1. SULTAN İBRAHİM'İN ŞEHZÂDELİK DÖNEMİ

Sultan İbrahim, I. Ahmed ve Kösem Sultan'ın yedinci erkek çocuğu olarak 4 Kasım 1615 (12 Şevval 1024) tarihinde dünyaya geldi.²⁷ I. Ahmed'in vefatından Sultan İbrahim'in hükümdar olmasına kadar geçen sürede I. Mustafa (iki defa), II. Osman ve IV. Murad Osmanlı tahtına çıkmıştı. Babası I. Ahmed'in ekber ve erşed usulünü getirmesiyle, şehzâdelerin sancağa çıkmaları kaldırılmış oldu.²⁸

Sultan Ahmed'in yedi erkek çocuğundan Osman, Murad ve İbrahim Osmanlı tahtına oturmuştur. Şehzâde Mehmed, II. Osman tarafından, Şehzâde Bayezid, Şehzâde Süleyman ve Şehzâde Kasım ise IV. Murad tarafından öldürülmüştür. I. Ahmed'in vefatından sonra kardeşi I. Mustafa hükümdar olmuş; ancak akli dengesi bozuk olduğu için üç ay on gün sonra tahtan indirilmiştir. Yerine I. Ahmed'in büyük oğlu II. Osman 1618 yılında hükümdar olmuştur II. Osman Lehistan seferine çıkmadan önce yaşça kendine yakın kardeşi Şehzâde Mehmed'i öldürtmüştür.²⁹ On dört yaşında tahta çıkan II. Osman ancak 1622 yılına kadar tahtta kalabilmiştir. II. Osman ulema ve yeniçerilerin ortak işbirliği ile tahtan indirilmiş ve hazin bir şekilde Yedikule zindanlarında öldürülmüştür.³⁰ II. Osman'ın yerine tekrar I. Mustafa tahtta çıkarılmıştır. 20 Mayıs 1622'den 10 Eylül 1623 tarihine kadar tahtta kalmış, II. Osman gibi öldürülmesinden korkulduğu için tahttan indirilmiş ve bir odada ölene kadar kapalı kalmıştır.³¹ I. Mustafa'nın yerine henüz on bir yaşlarında olan IV. Murad tahta çıkmıştır. Saltanatının ilk on yılı annesi Kösem Sultan idaresinde olmak üzere on yedi yıl tahtta kalmıştır.³² 1632 yılında Hüsrev Paşa'nın katlinden sonra

²⁷ İbrahim Özgül, Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi'nin Ravzatü'l-Ebrâr Adlı Eseri (1299-1648) Tahlil ve Metin, (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), s. 239.

²⁸ Mücteba İlgürel, "Ahmed I", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 2, İstanbul, 1989, ss.32-33.

²⁹ Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ II. Cilt, haz. Mehmet İpşirli, 2. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2014, s. 460.

³⁰ Hüseyin Tugı, Musibetnâme Tahlil-Metin ve İndeks, haz. Şevki Nezih Aykut, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2010, ss. 104-106; Feridun Emecen, "Osman II", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 33, İstanbul, 2007, s. 455.

³¹ Emecen, İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-II, s. 209.

³² Ahmed Bin Ya'kûb IV. Murad'ın idareyi ele almasını şu sözleriyle dile getirmiştir: "Pâdişah-ı âlicâh yirmi dört yaşına kadem basub berü-i bâkine güllâb-ı iz'an ve idrâk saçıldı ve tamâm gözleri açıldı". Ahmed Bin Ya'kûb, a.g.e, ss.13-15.

veziriazam olan Recep Paşa'nın kışkırtmasıyla çıkan ayaklanmada sarayda bir ayak divanı kurulmuştur. Ayak divanında isyancılar sarayda toplanmış ve şehzâdeleri görmek istemişlerdir. Şehzâde Bayezid, Şehzâde Süleyman, Şehzâde Kasım ve Şehzâde İbrahim ayak divanına katılmıştır.³³ Sert ve acımasız bir kişiliğe sahip olan IV. Murad, Revan Seferi dönüşünde kardeşleri Şehzâde Süleyman ve Bayezid'i³⁴, Bağdat Seferi'ne çıkmadan önce de Şehzâde Kasım'ı³⁵ öldürmüştür. 1640 yılında IV. Murad vefat ettiğinde kendisinin yaşayan erkek çocuğu bulunmuyordu.³⁶ Osmanlı hanedanının tek erkek varisi olan Şehzâde İbrahim, 16 Şevval 1049 (9 Şubat 1640) tarihinde tahta oturdu.³⁷

Sultan İbrahim babası öldüğünde 3, Şehzâde Mehmed öldürüldüğünde 6, II. Osman katledildiğinde 7, Şehzâdeler Bayezid ve Süleyman öldürüldüğünde 20, Şehzâde Kasım öldürüldüğünde ise 23 yaşındaydı. 25 yaşında sultan olana kadar ailesinden altı kişinin ölümüne şahit olmuştu. IV. Murad zamanında yapılan ayak divanına çıktığında ise 17 yaşındaydı.³⁸ Ayak divanında şehzâdelerin hayatları için garanti alınmışsa da aradan üç yıl geçmeden iki şehzâde öldürülmüştü. Sarayın en karışık döneminde şehzâdelik yıllarını geçirmiştir. Akli dengesi bozuk bir amca, yeniçeriler tarafından katledilen ağabey, ağabeyleri tarafından öldürülen kardeşler ve ölüm sırasının kendisine geleceği düşüncesi Sultan İbrahim'in ruhsal durumunu etkilemiştir. Ruhsal durumunu etkileyen bir dezavantaj ise I. Ahmed'in son erkek çocuğu olmasından dolayı 25 yıl bir odada kalmasıdır. II. Osman 14, Murad 11 yaşında tahta çıktıkları için Sultan İbrahim'den daha az şehzâdelik dönemi yaşamışlardır. 25 yaşına kadar celladın gelip onu da öldürmesi korkusu Sultan İbrahim'i derinden etkilemiştir.

³³ Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ III. Cilt, haz. Mehmet İpşirli, 2. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2014, ss. 708-709.

³⁴ Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ III. Cilt, s. 825.

³⁵ Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ III. Cilt, s. 859.

³⁶ IV. Murad'ın beş tane erkek çocuğu dünyaya gelmiş fakat bunlar babalarının babalarının sağlığında ölen şehzâdelerinin ismi Süleyman, Mehmed, Alâeddin, Ahmed ve Mahmud'dur. Bkz. Ziya Yılmaz, "Murad IV", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 31, Ankara, 2020, s. 182.

³⁷ Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, a.g.e, s. 1133.

³⁸ Abdülkadir Özcan, IV. Murad Şarkın Sultanı, 4. Baskı, İstanbul, Kronik Yayıncılık, s. 66.

1. 2. SULTAN İBRAHİM'İN PADİŞAHLIK DÖNEMİ

1. 2. 1. Sultan İbrahim'in Tahta Çıkışı

16 Şevval 1049 gecesi IV. Murad'ın ölümü ile Osmanlı tahtına Sultan İbrahim oturmuştur. 1700'lü yıllara gelene kadarki Osmanlı kaynaklarından Solak-zâde Mehmed Hemdemî hariç IV. Murad'ın ölümü sırasında yaşanan olaylara yer vermemektedir. Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, IV. Murad'ın ölüm döşeginde kardeşi Sultan İbrahim'i çağırıp “ Benim kardeşim rihlet zamanlarıdır. Tac ve taht senin nasibindir. Benim ruhumu hayır duâdan unutmayasın. Reâyâ ve sâir ibâdullah ile, beytûlmâlımı bir hoşça gözedesin. Her mansıbı müstehakına veresin. Dünyâda ve ukbada berhudar olasin”³⁹ diyerek helalleşip ruhunu teslim ettiğini yazar.

1639 senesinde Fransa elçisi olarak İstanbul'a gönderilen Jean de la Haye ile beraber Osmanlı topraklarına gelen ve iki yıl Osmanlı'da bulunan Sör Clausier du Loir olayı farklı bir şekilde anlatmaktadır. Sör du Loir'e göre IV. Murad musahibi Mustafa Paşa'nın kendinden sonra padişah olmasını istiyordu. Çünkü Silahdar Mustafa Paşa, IV. Murad'ın mizacını iyi biliyor ve padişahın isteklerini mizacına uygun yaptığı için padişah onu çok seviyordu. Bu nedenle ölüm döşeginde iken Sultan İbrahim'in öldürülmesi için fetva alarak cellat gönderdi. Anlatıma göre Şehzâde İbrahim, cellattı karşısında görünce kaderinden kaçamayacağını düşünüp, ruhunu teslim etmeden önce dua etmek için zaman istemişti. Duanın uzamasından sıkılan cellat duanın bitmesini beklemeden ipi şehzâdenin boğazına geçirdi. O esnada odaya gelen Kösem Sultan celladı ikna ederek Sultan İbrahim'i öldürmesine engel olarak gizli bir yere götürdü. Cellat IV. Murad'a infaz yapılmış gibi bilgi verdi. IV. Murad, kardeşinin cesedini görmek istemiş, çevresindekilere bağırarak kendini yataktan atmak istemiş buna Silahdar Mustafa Paşa engel olmuştu. Cesedi gösterilmeyince ikinci bir cellat göndermişti. Bu cellada da Kösem Sultan engel olmuştu. Bu esnada IV. Murad ruhunu teslim etmek üzereyken son sözü “Mustafa ölüyorum” olmuştu. IV. Murad'ın öldüğünü anlayan Silahdar Mustafa Paşa kendini balkonun penceresinden aşağı atmak istemiş, ama odadakiler buna engel olmuştu.

³⁹ Solakzâde Mehmed Hemdemî, a.g.e, s.551.

Şehzâde İbrahim böylece öldürülmekten kurtulmuştu.⁴⁰ Bu anlatıyı İsmail Hâmi Danişmend “ecnebi dedikodusu” olarak yorumlamıştır.⁴¹ 1643 yılında Habsburg kralını temsilen 1629-1643 yılları arasında İstanbul’da bulunan elçi Schmid, kralına yolladığı raporunda da bu olaydan bahsetmiştir.⁴² Bu durum o dönemlerde IV. Murad’ın ölüm döşeginde olan olayların halk arasında konuşuluyor olması bu anlatının gerçek olma ihtimalini de yansıtır. Diğer bir söylentiye göre IV. Murad, Şehzâde İbrahim yüzünden hastalığının ağırlaştığını ve bu yüzden iyileşemediğini düşünmekteydi. Bu nedenle İbrahim’in öldürülmesini emretmiş fakat Kösem Sultan buna mani olmuştur⁴³.

Başka bir rivayet ise Osmanlı tahtına Kırım hanının çıkartılmasıydı.⁴⁴ O dönemde müneccimlerin ortaya attığı bir kehanet vardı. Bu kehanete göre Osmanlı hanedanı tuyur (kuş) adı taşıyan biri tarafından sona erdirilecekti. Vecihî’ye göre bu kehanet yüzünden Rodos’ta bulunan Şahin Giray idam edildi.⁴⁵

Ahmet Refik, IV. Murad’ın Bağdat Köşkü’ne çok önem verdiğini, köşkün iç süslemelerine yapılırken köşke gidip baktığını belirtir. IV. Murad, köşkün tavanlarına ayetler yazılmasını istemişti. Bu ayetlerden biri de Hz. İbrahim’in adının geçtiği ayetti. Ahmet Refik, IV. Murad bu ayeti kardeşi İbrahim’in tahta çıkacağına delalet edebileceğini düşündüğünü yazmıştır.⁴⁶ Bağdat Köşkü’nde Hz. İbrahim’in isminin geçtiği el-Bakara 2/127 ayetinin yazılması Sultan İbrahim’in cülusunun habercisi olarak düşünülmüşse de bugün köşkün içinde böyle bir ayet görülmemiştir.⁴⁷ Âyetin meali ise şöyledir: “İbrâhim İsmâil’le birlikte o evin

⁴⁰ Du Loir, Du Loir Seyahatnamesi, Çev. Mustafa Daş, 1. Baskı, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2016, ss. 92-96.

⁴¹ İsmail Hâmi Danişmed, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi III. Cilt, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1972, ss. 387-388.

⁴² Hüseyin Onur Ercan, Osmanlı-Habsburg Diplomasisi: Rudolf Schmid’in Nihâî Raporunun Türkçeye Çevirisi (1629-1643), (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013), s. 83.

⁴³ Yılmaz, “Murad IV”, s. 182.

⁴⁴ Feridun Emecen, Osmanlı Hanedanına Alternatif Arayışlar Üzerine Bazı Örnekler, İslâm Araştırmaları Dergisi, Sayı 6, 2001, s.70.

⁴⁵ Vecihî Hasan Efendi, a.g.e, s. 46.; Na’imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na’imâ III. Cilt, s. 946; Emecen, Osmanlı Hanedanına Alternatif Arayışlar Üzerine Bazı Örnekler, s.70.

⁴⁶ Ahmet Refik, Samur Devri, İstanbul, Maarif Matbası, 1927, s. 4.

⁴⁷ Semavi Eyice, “Bağdat Köşkü”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 4, İstanbul, 1991, s.445.

(Kâbe'nin) temellerini yükseltiyordu: "Ey rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur; şüphesiz sen işitensin, bilensin."⁴⁸

Na'îmâ Mustafa Efendi'nin 1592-1660 yılları arasındaki olayları anlattığı Târih-i Na'îmâ adlı eserine göre IV. Murad şehzâde Kasım'ı boğdurduğu odada vefat etmiştir. Kapağası İbrahim'e giderek "Şehzâdem mübârek başınız sağ olsun birâder-i sa'd-ahteriniz Sultan Murad dâr-ı bekaya gitti, taht-ı saltanat sizindir buyurun" dediklerinde Sultan İbrahim buna inanmayarak "Siz bana mekr ü âl edersiniz, bana taht u saltanat gerekmez, karındaşım sağ olsun benden ne istersiniz" şeklinde cevap vermiş, bunun bir hile olduğunu düşünerek odasından çıkmamıştı. Annesi Kösem Sultan gelerek İbrahim'i ikna etmeye çalışsa da ona da inanmamıştı. En sonunda Kösem Sultan ve kapağası şehzâdenin koluna girip onu IV. Murad'ın öldüğü odaya getirerek, IV. Murad'ın cansız bedeni üzerindeki örtüyü açarak cesedi gösteriler. Sultan İbrahim taht odasına giderken tekrar IV. Murad'ın yüzünü açtırıp öldüğüne kanaat getirdi. Taht odasına geçerek Hz. Ömer'in imâmesini başına giyerek tahta oturdu.⁴⁹ Aynı bilgiler Edirneli Ağazâde Örfi Mahmûd Efendi'nin Mefhumü't-Tevârih adlı eserinde de yer almaktadır.⁵⁰

Sultan IV. Murad'ın vefatı ve İbrahim'in cülusu hakkında en ayrıntılı bilgi Topçular Kâtibi'nde yer almaktadır. Topçular Kâtibi'nin yazdığına göre IV. Murad 16 Şevval 1049 gecesi güneş battıktan dört saat sonra (8 Şubat 1640 Çarşamba akşamı) vefat etti. Cenazesi Perşembe sabah vakti teşhiz ve tekfin edilip Harem-i Hümayun'dan çıkarıldı. Sultan İbrahim 16 Şevval 1049(9 Şubat 1640) Perşembe günü gerçekleştirilen biat merasimi ile tahta çıktı.⁵¹

⁴⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı: <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/134/127-129-ayet-tefsiri>. e.t.: 01.06.2023.

⁴⁹ Na'îmâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'îmâ III. Cilt, ss. 941,942.

⁵⁰ Süleyman Topçu, Edirneli Ağazâde Örfi Mahmûd'un Mefhumü't-Tevârih Adlı Eserinin II. Cildi Transkripsiyonu, (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), s. 239.

⁵¹ Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, a.g.e, ss.1133-1134. IV. Murad'ın vefatı ve Sultan İbrahim'in tahta geçiş tarihi kaynaklarda farklılık göstermektedir. Peçevi 14 Şevval; Solakzâde, Karaçelebizâde, Mehmed Halife, Abdurrahman Hibri, Vecihî, Kâtip Çelebi ve Müneccimbaşı Ahmed Dede 16 Şevval; Uşşâkizâde İbrahim Hasib Efendi 17 Şevval olarak yazmıştır. Peçevi İbrahim Efendi, Peçevi Tarihi II. Cilt, haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982, s. 454; Solakzâde Mehmed Hemdemî, a.g.e, s. 552; Özgül, Ravzatü'l-Ebrâr, s. 345; Ertuğrul Oral, Mehmed Halife Tarihi-i Gilmânî (Doktora Tezi, MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2000), s. 14; Aykun, Defter-i Ahbâr, s.80; Vecihî Hasan Efendi, a.g.e, s.45; Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 826; Müneccimbaşı Ahmed Dede, Sahaifü'l-Ahbâr, Cilt 3, TTK Kütüphanesi, No: 2712, s. 676; Uşşâkizâde İbrâhim Hasib Efendi, Zeyl-i Şakâ'ik, haz. Ramazan Ekinci, 1. Baskı, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017, s. 360.

Nihadî Tarihinde Sultan Murad'ın vefatından sonra devlet erkânının Topkapı Sarayı'nda meşveret ederek Sultan İbrahim'in cülusuna karar verdikleri yazar.⁵² Fakat Sultan İbrahim zaten hanedanın tek erkek üyesidir. Dolayısı ile devlet erkânının tahta kimin çıkacağını kararlaştırmak için değil, Sultan İbrahim'e biat merasimi için saraya geldiği anlaşılmaktadır. Nitekim Topçular Kâtibi'nin belirttiğine göre Veziriazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa, Şeyhülislam Yahya Efendi başta olmak üzere vezirler ve ulemanın ileri gelenleri Divân-ı Hümayûn'da toplandı. Daha sonra taht meydana çıkarıldı, Sultan İbrahim tahta oturarak cülüs töreni gerçekleşti. Sırasıyla Veziriazam Mustafa Paşa, Kaptanıderya Mustafa Paşa, Vezir Hüseyin Paşa, Vezir Musa Paşa, Kenan Paşa, Vezir Ahmed Paşa, Vezir Tevkî'î Paşa, Şeyhülislam Mevlânâ Yahya Efendi, kadıaskerler, Yeniçeri Ağası ve ocak ağaları, rikab-ı hümayun ağaları, defterdarlar ve bölük ağaları biat etti.⁵³

Biat gerçekleşikten sonra IV. Murad'ın naaşı saraydan çıkarılınca halktan zengin fakir herkes feryat figan ağladı. Defnedilmek üzere Sultan Ahmed Türbesi'ne yola çıkıldığında naaş kalabalıktan zor ilerleyerek defin işlemi gerçekleştirildi. Sonra İstanbul sokaklarında tellallar "Vilâyet Sultân İbrâhîm Pâdişâh'ındır" diyerek cülusu halka duyurdular. Aynı zamanda Rumeli ve Anadolu'ya ulaklar gönderilip yeni padişah adına hutbeler okundu. Şevval ayının 23. günü Eyüp Sultan hazretlerinin türbesinde kılıç kuşanma merasimi yapıldı. Sultan türbeye gittiğinde kurbanlar kesildi, fakirlere sadakalar dağıtıldı. Merasim alayı Edirnekapı üzerinden gelerek Fatih Sultan Mehmed'in türbesi ve sonra Ayasofya Cami çevresindeki türbeler de ziyaret edilerek saraya gelindi. Merasim alayı geçtiği her yerde halkın büyük bir ilgisiyle karşılaştı. İki gün sonra yani 25 Şevval'de cülüs bahşişi dağıtıldı.⁵⁴

1. 2. 2. Sultan İbrahim Devrinin Bazı Olayları

1. 2. 2. 1. Azak Seferi

IV. Murad zamanında Kazaklar'ın eline geçen Azak Kalesi'ni geri almak için Serdar Hüseyin Paşa donanmayla Beşiktaş İskelesinden şenliklerle yola çıktı.⁵⁵

⁵² Satiye Büşra Uysal, Tarih-i Nihadî (80b-152a)(Transkripsiyon ve Değerlendirme), (Yüksek Lisans Tezi, MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2004), s. 46.

⁵³ Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, a.g.e, s. 1134.

⁵⁴ Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, a.g.e, ss. 1133-1136.

⁵⁵ Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, a.g.e, s. 1140.

Kırım Hanı Bahadır Giray emrindeki Tatarlarla birlikte Osmanlı orduları Azak kalesini kuşattı. Azak Kalesi'nin sıkı bir direnç göstermesi ve Osmanlı ordusunun yaşadığı olumsuz şartlar (açlık, bulaşıcı hastalık) nedeniyle üç aya yakın süren kuşatma kaldırıldı. Osmanlı donanması 14 Kasım 1641 (10 Şaban 1051) tarihinde İstanbul'a geri döndü.⁵⁶ Kırım Hanı Bahadır Giray vefat etti. Yerine Rodos'ta hapis tutulan kardeşi Mehmed Giray getirildi.⁵⁷

1642 senesinde serdarlığa Sultanzâde Mehmed Paşa⁵⁸ getirilerek, 24 Nisan tarihinde donanma şenliklerle Azak üzerine gönderildi.⁵⁹ Osmanlı ordusu Azak'a ulaşmadan evvel Mehmed Giray emrindeki Tatarlarla beraber Azak'a geldiğini öğrenen Kazaklar, Osmanlı ve Tatar güçlerine karşı mücadeleyi kazanamayacaklarını anlayınca Azak Kalesi'ni tahrip ederek geri çekildiler. Osmanlı ordusu Azak'a geldiğinde kale boş ve tahrip edilmişti. Kale onarıldı ve kalede asker bırakılarak İstanbul'a dönüldü. Evliyâ Çelebi, Sultan İbrahim zamanın ilk fethi sayılan Azak Seferi için "Hüseyin Paşa Azak'ta cenk etti, Mehmed Paşa cenksiz fethetti." denildiğini söyler.⁶⁰

1. 2. 2. 2. Emirgüneoğlu Yusuf ve Silahdar Mustafa Paşaların İdamı

IV. Murad, Revan Kalesi kuşatmasında kalenin muhafızı Emirgüneoğlu Tahmasbkulu Han'ın kaleyi teslim etmesi ve Sünniliğe geçmesinden dolayı Emirgüneoğlu'nun adını Yusuf olarak değiştirerek ona Halep beylerbeyliğini vermişti.⁶¹ IV. Murad, Revan Seferi dönüşünde Emirgüneoğlu Yusuf'u yanında getirerek ona vezirlik hasları, Feridun Bey Bahçesini (günümüzde Emirgan Korusu) verdi. Eğlence işlerinden anladığı için kısa zamanda padişahın musahibi olmuştu.⁶² Sultan İbrahim tahta geçince cülus tebriki için Acem Şahı Şah Safi'den gelen elçi ile birlikte Aceme geri dönme talebi yüzünden Emirgüneoğlu Yusuf idam edildi.⁶³

⁵⁶ Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, a.g.e, s. 1159.

⁵⁷ Solakzâde Mehmed Hemdemî, a.g.e, s. 554.

⁵⁸ Sultanzâde Mehmed Paşa, IV. Murad zamanında Mısır Beylerbeyi olmuş, üç sene bu görevde kaldıktan sonra İstanbul'a dönerek kubbe veziri olmuştu. Feridun M. Emecen, "Üsküdar'ın "Aziz"inde Bir Osmanlı Sadriazamı Sultanzâde Mehmed Paşa", Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VII 21-23 Kasım 2014 Bildiriler, Editörler: Coşkun Yılmaz, Cengiz Tomar, Uğur Demir, Cilt II, s. 19.

⁵⁹ Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, a.g.e, s. 1163.

⁶⁰ Evliyâ Çelebi, Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul 1.Cilt-1.Kitap, s. 228.

⁶¹ Özcan, IV. Murad Şarkın Sultanı, s. 112.

⁶² Özcan, IV. Murad Şarkın Sultanı, s. 114.

⁶³ Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, a.g.e, s. 1158.

IV. Murad'ın musahibi olan Silahdar Mustafa Paşa, Sultan İbrahim'in cülusunu takiben saraydan uzaklaştırılarak Tımaşvar'a beylerbeği olarak gönderildi. Du Loir, IV. Murad'ın artık sahip olamayacağı hayatın geriye kalan biricik kardeşi İbrahim'den de sökülüp alınması, yani İbrahim öldürülmesi suretiyle, çok sevdiği Kaptan-ı Derya olan Silahdar Mustafa Paşa'yı tahta geçirmeyi düşündüğünü yazmaktadır.⁶⁴ IV. Murad'ın ölümünden sonra gerek kuş adını taşıyan Şahin Giray'ın gerekse Silahdar Mustafa Paşa'nın öldürülmesi Du Loir'in bahsettiği bu söylentiye kuvvetlendirmekte ve sarayda bu konuyu dedikodusunun yapıldığını göstermektedir.⁶⁵

Silahdar Mustafa Paşa'nın IV. Murad zamanında edindiği muazzam servet ve devlet malını kötüye kullanma gibi sebeplerle onun hakkında Veziriazam Kara Mustafa Paşa araştırma başlattı. Edirne bostancıbaşı Sinan Ağa ve celladlar gönderilerek idam olundu. Silahdar Mustafa Paşa'nın serveti devlet hazinesine alındı. Veziriazam Kara Mustafa Paşa, Silahdar Mustafa Paşa'nın idamı takiben Emirgüneoğlu Yusuf'un ölümüyle kendisine verilmiş olan Feridun Bahçesinde bir ziyafet verdi.⁶⁶

1. 2. 2. 3. Nasuhpaşazâde Hüseyin Paşa İsyanı

Veziriazam Kara Mustafa Paşa, sınır beylerinin tuğra-yı hümayunu içeren ferman vermesini yasaklamıştı. Erzurum valisi Nasuhpaşazâde Hüseyin Paşa, bu yasağa uymak istemiyordu. Ayrıca sadrazama “çorbacı” demiş ve okuma yazma bilmediğini ima etmişti. Sadrazamın kendisini ikaz için gönderdiği ağasına “Tuğra-keşlik bana mirastır, ben vezir ibn-i vezir ve tuğrâyı bana Sultan Murad merhum gibi bir gâzî-i sâhib-kırân ısmarladı. Senin paşan Arnavud diyarından gelip ol makama nâ'il ola da bana tuğra-keşliği çok görmeğe mûcib nedir ve bu emr-i şerîfden padişahın haberi yoktur, bu men' kendi canibindedir”⁶⁷ demişti. Veziriazam Erzurum'da ikinci bir Abaza Paşa olayı⁶⁸ ile karşılaşmamak için Nasuhpaşazâde'yi Haleb'e tayin etti. Haleb'e varınca Haleb valiliğinin Siyavuş Paşa'ya verildiğini öğrenince zorluk çıkardı ve kendisine Sivas eyaleti verildi. Veziriazam Sivas

⁶⁴ Du Loir, a.g.e, s. 92.

⁶⁵ Emecen, “İbrahim”, s. 275.

⁶⁶ Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ IV. Cilt, s. 958.

⁶⁷ Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ IV. Cilt, s. 963.

⁶⁸ Mücteba İlgürel, “Abaza Paşa”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 1, İstanbul, 1988, ss.11-12.

beylerbeyi K r Hazinedar İbrahim Paşa'ya "Mansıbın liecli'-maslaha Nasuh Paşa oğluna tevcih olundu. Lakin sen cem'-i leŐker edip ne tarikiyle olursa mezburun hakkından gelesin"⁶⁹ Şeklinde emir gönderdi.

İbrahim Paşa Haleb'den Sivas'a gelmekte olan NasuħpaŐazade  zerine yürüdü ve Kayseri'de dolaylarında karŐılaŐtılar. İbrahim Paşa bu savaşta öldürüldü. NasuħpaŐazade Sivas'ta kalmayıp "Varırım anınla huzur-ı h m y nda Şer'le m r fa'a olurum"⁷⁰ diyerek İstanbul'a doğru ilerlemeye başladı. İstanbul'da bu durum korku ile karşılandı, iŐyerleri kapandı. Veziriazam İstanbul'da karŐıklıĐı önlemek için iŐyerlerini açtırdı. NasuħpaŐazade'nin İstanbul'a gelme söylentilerinin konuşulmasını yasakladı ve birçok kiŐiyi tutuklattı.

NasuħpaŐazade  zerine Anadolu Beylerbeyi Osman Paşa'yı gönderdiği sırada NasuħpaŐazade'nin İzmit yakınlarına geldiği öğrenildi.⁷¹ Padişah, veziriazam, Őey lislam ve ulemadan oluŐan mecliste NasuħpaŐazade'nin katline karar verildi. Osman Paşa'nın NasuħpaŐazade'yi arkasından takip etmesine rağmen saldırmaması⁷² üzerine sadrazam yeniŐerileri İzmit'e gemi ile gönderdi. Osman Paşa ve NasuħpaŐazade savaŐtı ve NasuħpaŐazade galip gelerek Üsküdar'a doğru gelerek Bulgurlu Tepesi'ne çadırını kurdu. Bu geliŐme  zerine Gürcü Mehmed Paşa serdar tayin edildi ve Sultan İbrahim de Üsküdar'a geldi. NasuħpaŐazade'ye Üsküdar'a gelince kendisine m hr-i hümayun verileceğine başta kethüdası Bekir olmak üzere  vresindeki insanlar onu inandırdı. NasuħpaŐazade'nin İstanbul'da bulunan kardeşi Ali Bey, kethüda Bekir'in ihanetini ona söylese de inanmadı. Sadece keth dayı görevden aldı. Padişah dar ssa'ade ağasını yollayarak kendisine itaat etmesini yazan bir hatt-ı hümayun gönderdi.⁷³ Bu emir üzerine savaŐırsa padişahın ordusuna karşı Őansı olmadığını anlayan ve sadrazamlıkta ümidi kalmayan NasuħpaŐazade Rumeli'ye geçip Ruscuk'a doğru ka tı. Ruscuk'a varmadan yakalanarak İstanbul'a getirildi ve idam edildi.

Solakzade'ye göre NasuħpaŐazade Üsküdar'a yaklaşınca veziriazam Mustafa Paşa, NasuħpaŐazade Hüseyin Paşa'ya Rumeli beylerbeyliğini teklif etmişti. Bu

⁶⁹ Na'ım  Mustafa Efendi, Tarih-i Na'ım  IV. Cilt, s. 964.

⁷⁰ Na'ım  Mustafa Efendi, Tarih-i Na'ım  IV. Cilt, s. 964.

⁷¹ BOA, TS.MA.e. 794/13; 794/18.

⁷² BOA, TS.MA.e. 794/19.

⁷³ Na'ım  Mustafa Efendi, Tarih-i Na'ım  IV. Cilt, s. 966.

teklifi kabul eden Nasuhpaşazâde Rumeli'ye geçince, veziriazam teklifinden vazgeçip iki adam gönderip onu öldürttü.⁷⁴

1. 2. 2. 4. Girit Seferi

Bizans İmparatorluğu toprakları IV. Haçlı Seferi sırasında taksim edilmiş, Girit Adası da Montferrat Markisi Boniface'e verilmişti. Ancak marki adayı 12 Ağustos 1204'te Venediklilere satmıştı. Girit yaklaşık 440 yıldır Venediklilerin elindeydi. Fatih Sultan Mehmed, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim ve IV. Murad dönemlerinde Girit'e saldırılar gerçekleşmişti. Girit Adasının Osmanlı- Venedik siyasi çekişmelerinde önemli bir rolü vardı. Çünkü Trablus, Tunus ve Cezayir deniz yollarının üzerinde bulunuyordu. Bu kadar stratejik bir noktada bulunan Girit'in Venediklilerin elinde olması, Doğu Akdeniz'deki Osmanlı hâkimiyetine bir engel teşkil ediyordu.⁷⁵

Girit'e sefer yapılmasına neden olan sorun küçük görünse de altında yatan sebepler daha büyüktü. Stratejik konumu ve İstanbul'un iâşesi açısından Osmanlı Devleti Rodos'un alınmasından bu yana Girit'in fethedilmesi için uygun zaman bekliyordu. Dönemin Osmanlı ve yabancı kaynaklarında Girit'e sefer düzenlenmesindeki kilit isim Kızlarağası Sümbül Ağa'dır. Sümbül Ağa hakkında Kâtip Çelebi padişaha karşı geldiği için görevinden uzaklaştırıldığını⁷⁶; Evliyâ Çelebi ise azad edildiğini⁷⁷; Solakzâde, Karaçelebizâde ve Abdurrahman Hibrî ise görevinden alınma sebebini söylemeden uzaklaştırıldığını⁷⁸ yazar. Görevinden uzaklaştırılan ya da azad edilen Sümbül Ağa, Mısır kadısı Bursalı Mehmed Efendi ile birlikte Mısır'a gitmek için bindiği gemi Maltalı korsanlar tarafından ele geçirilir ve öldürülür.⁷⁹ Malta gemileri Osmanlı gemisine saldırdıktan sonra ihtiyaçlarını gidermek için Venediklilerin elinde olan Girit Adası'nda durmaları Venediklilere karşı savaş ilanına sebep olmuştu. Böylece Osmanlı Devleti yaklaşık 25 yıl sürecek bir savaşa karar vermiş oldu.

⁷⁴ Solakzâde Mehmed Hemdemî, a.g.e, ss. 556-558.

⁷⁵ Cemal Tukin, "Girit", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 14, İstanbul, 1996, ss.86-87.

⁷⁶ Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 846.

⁷⁷ Evliyâ Çelebi, Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul 1.Cilt-1.Kitap, s.230.

⁷⁸ Solakzâde Mehmed Hemdemî, a.g.e, s. 563; Aykun, Defter-i Ahbar, s. XXXIX; Özgül, Ravzatü'l-Ebrâr, s. 368.

⁷⁹ BOA, TS.MA.e. 798/86; 857/63.

Bu olay Avrupa’da geniş yankı buldu. Gemide çok sayıda değerli eşya vardı. Ayrıca yazılanlara göre Sultan İbrahim’in hasekisi Safira ve sultandan olma oğlu Osman da gemide bulunuyordu. Bu durum Avrupa tarihine Osman Baba yani “Padre Ottomano” olarak geçecekti.⁸⁰

Geminin ele geçirilmesine Sultan İbrahim çok öfkelenmişti. Bu durum Avusturya heyetinden Czernin’in kayıtlarında şu şekilde dile getirilmiştir: “Gelen habere göre Kızlar Ağası, yanında her iki cinsten çok sayıda insan ve büyük hazineler olduğu halde, bir kalyon ve altı başka gemi ile birlikte Malta kadırgalarının eline geçmişti. Bunun üzerine müthiş öfkelenen sultan, oç almaya yemin ederek hemen Tophane’ye gitti, kadırgaların, kalyonların ve öteki gemilerin derhal donatılmasını emretti. Ayrıca Yakın Doğu’ya, Mısır’dan Cezayir’e kadar her tarafa emir yollayarak ilkbahara kadar hazır olmalarını ve belirtilen yerde olmalarını söyledi.”⁸¹ Sultanın öfkesi Avrupa’da gemide bir şehzâdenin bulunduğu söylentilerini daha da güçlendirdi. Avrupa’da yazılanlardan bazısı Osman’ın 30 aylık, bazısı üç yaşında, bazısı da 8 yaşında olduğunu yazıyordu.

1640’lı yıllarda tüccar ve gezgin olan Gian Jacopo Cesi, Kızlarağası Sümbül Ağa ile yakın bir ilişki kurar. Sümbül Ağa Cesi’den harem için güzel kızlar getirmesini ister. Cesi, Sciabas adlı bir Rus kızını Sümbül Ağa’ya getirir. Sonra bu kızın hamile olduğu anlaşılınca Sümbül Ağa kızı eve kapatır, çocuk doğunca da onu çok sever. Cesi’ye göre bu çocuk Osman’dır.⁸² Turhan Sultan şehzâde Mehmed’i emzirmekte zorlandığı için sütanne olarak Sciabas saraya alınır. Sciabas’ın oğlunu Sultan İbrahim de çok sever. Bu sevgiyi kıskanan Turhan Sultan sütanneyi ve çocuğu saraydan kovunca Sultan İbrahim bu olaya çok sinirlenerek şehzâde Mehmed’i havuza atar ve şehzâde son anda kurtarılır.⁸³ Ali Ufki Bey’in anılarında ise sultanın sinirlenme sebebini söylemeden şehzâdeyi öfkelenildiği için havuza attığını yazar.⁸⁴

⁸⁰ Özlem Kumrular, Kösem Sultan İktidar, Hırs, Entrika, 1. Baskı, İstanbul, Doğan Kitap, 2015, s. 230.

⁸¹ Georg Wagner, “Otuz yıl savaşları döneminde Osmanlı ve Avusturya İmparatorluklarının politikası”, Osmanlı Araştırmaları, II, 2, 1981, s. 151.

⁸² Kumrular, a.g.e, ss. 232-233.

⁸³ Kumrular, a.g.e, s. 233.

⁸⁴ Ali Ufki Bey/Albertus Bobovius, Saray-ı Enderun Topkapı Sarayı’nda Yaşam, Çeviri: Türkis Noyan, 1. Baskı, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2013, s. 66.

Sultan İbrahim'in şehzâdesi olarak nitelendirilen Osman ile Sciabas, Malta şövalyelerinin eline geçmiş, Malta Şövalyeleri de bunu Osmanlı'ya karşı kullanmaya çalışmıştır. Sciabas'ın korkudan veya Malta Adası'na götürüldükten sonra ölmesini Malta Şövalyeleri'nin Üstadiazamı Lascaris bir fırsat olarak görür. Haremden esir alınan diğer kadınlardan birine Sciabas'ın kıyafetlerini giydirerek, kadının gravürünü yaptırır. Bu gravürün tüm Avrupa'ya yayılmasını emreder. Böylece Malta Şövalyeleri'nin elinde Osmanlı sultanının kadını ve şehzâdesi olduğunu tüm Avrupa öğrenir.⁸⁵ Şehzâde ve annesi Malta Şövalyeleri'nin propaganda malzemesi olmuş, ancak istedikleri sonucu alamamış olmalı ki 1650 yılında kendi adamlarından birini İstanbul'a gönderirler. Adamın yaptığı araştırmalar sonucunda ellerinde bulunan Osman'ın Sultan İbrahim'in oğlu olamayacağını ortaya çıkar.⁸⁶

Osmanlı donanması 30 Nisan 1645 tarihinde İstanbul'dan diğer Osmanlı kuvvetleri ile buluşmak üzere hareket etti. Sultan İbrahim'in önceleri silahtarı sonra da kapudanı olan Yusuf Paşa, donanmanın başındaydı. Serdar Yusuf Paşa, kuvvetlerine seferin Girit üzerine olduğunu gizli tutmuş, Malta üzerine olacağını söylemişti. Serdar Yusuf Paşa Girit'e yaklaşınca kuvvetlerini Hanya burnuna yöneltti. Karadan başlayan muhabere 19 Ağustos 1645 tarihinde son bularak Hanya Osmanlı'nın eline geçmiş oldu.⁸⁷ Hanya Kalesi'nin fetih haberi İstanbul'da şenliklerle kutlandı.⁸⁸ Yusuf Paşa Hanya Kalesi'nin tamir işlerini başlatarak⁸⁹ İstanbul'a döndü ve övgüyle karşılandı.

Sultanzâde Mehmed Paşa, sadrazam olarak Girit Seferi'ne pek sıcak bakmamıştı. Silahdar Yusuf Paşa ve Cinci Hoca ise seferden yanaydı. Sultanzâde'nin istediği olmamış ve Yusuf Paşa'ya düşman olmuştu. Yusuf Paşa Hanya zaferi sonrası İstanbul'a gelince Sultanzâde onun için Hanya'dakilerin malları ile birlikte ayrılmaları için Venediklilerden rüşvet aldığını, Cinci Hoca ve Kösem Sultan ise Sultanzâde'nin sefer yapılmaması için Venediklilerden rüşvet aldığını söyledi. Sultan İbrahim Yusuf Paşa ve Sultanzâde'yi huzuruna çağırıp her ikisini de dinledi.

⁸⁵ Kumrular, a.g.e, s. 235.

⁸⁶ Kumrular, a.g.e, s. 236.

⁸⁷ Emecen, "İbrâhim", s.276.

⁸⁸ Ersin Gülsoy, Girit'in Fethi ve Adada Osmanlı İdaresinin Tesisi (1645-1670), (Doktora Tezi, MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 1997), s.38.

⁸⁹ BOA, TS.MA.e. 799/29.

Sultanzâde'nin sözleri padişahın hoşuna gitmeyince görevinden azl edildi ve yerine Defterdar Salih Paşa sadrazam oldu.

Sultan İbrahim, Girit adasının tümünün fethi için sabırsızlanıyordu. Bu yüzden Yusuf Paşa'yı huzuruna çağırarak gemilerle adaya gitmesini emretti. Yusuf Paşa, kış ayı olduğu için seferin olamayacağını söylese de padişahı inandıramadı. Sinirlenen padişah Yusuf Paşa'yı boğdurdu.⁹⁰ Naima Yusuf Paşa'nın ölümünü Kara Mustafa Paşa'nın idamında rol oynadığı için Allah'ın takdiri olarak yorumlamaktadır.⁹¹ Yusuf Paşa yerine Musa Paşa kapudan paşalığa getirildi. Sadrazamlıktan azl olunan Sultanzâde de Girit seferinde serdar olarak tayin edildi. Yusuf Paşa öldükten sonra sultanın musahibi Vezir Fazlı Paşa oldu ve padişahın üç yaşındaki kızı Fatma Sultan 11 Mart 1646 tarihinde evlendi.⁹² Yusuf Paşa'nın sarayı ona verildi.

Kapudan Musa Paşa ve Serdar Sultanzâde Mehmed Paşa'yla birlikte Osmanlı donanması Girit'e doğru yola çıktı. Girit'e giderken denizde Venediklilere ait gemilerle çatışmalara girip 12 Temmuz 1646 tarihinde Hanya Limanı'na geldi.⁹³ Sultanzâde Mehmed Paşa, Suda Kalesi'nin alınmasını emretti. Ancak 4 Ağustos 1646'da sıtımadan öldü.⁹⁴ Yerine Deli Hüseyin Paşa tayin edildi.⁹⁵ Hüseyin Paşa ve Hanya valisinin kararı ile Resmo kuşatıldı. 40 gün süren kuşatma sonrasında 15 Kasım'da Resmo teslim alındı.⁹⁶ Fetih haberi İstanbul'a ulaşınca şenlikler yapıldı. Kaptan-ı Derya Musa Paşa Hanya'dan Mora'ya dönerken karşılaştığı Venedik gemisi ile savaşa girdi ve öldü. Yerine defterdarlıktan emekli Musa Paşa getirildi.⁹⁷

Girit Adası'ndan Mora tarafına gitmiş olan Kaptan-ı Derya Musa Paşa, Venedik donanması tarafından abluka altına alındı. Bu haber İstanbul'a ulaşınca şeyhülislam ve sadrazam Salih Paşa Osmanlı limanlarında demirleyen tüm Hristiyan

⁹⁰ Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ IV. Cilt, s. 1065-1069; Kâtip Çelebi, Kapudan Yusuf Paşa'yı boğdurduktan sonra padişahın paşanın cesedine bakıp şu sözleri söylediğini yazar: "*güzel kırmızı elma gibi yanakları var imis, hayf oldu*" Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 898.

⁹¹ Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ IV. Cilt, s. 1069.

⁹² Baron Joseph Von Hammer Purgstall, Büyük Osmanlı Tarihi, Cilt 5, İstanbul, Üçdal Neşriyat, (yılı yazılmamıştır), s. 87.

⁹³ Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 905.

⁹⁴ Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 908.

⁹⁵ Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 910.

⁹⁶ Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 917.

⁹⁷ Kâtip Çelebi, a.g.e, ss. 921-922; Solakzâde Mehmed Hemdemî, a.g.e, s. 570.

gemilerinin alıkonulmasına karar verdi. Ayrıca Kaptan-ı Derya Musa Paşa görevinden alınarak yerine padişahın damadı Fazlı Paşa getirildi.⁹⁸

Girit Seferi'nin hareketliliği Dalmaçya kıyılarını da hareketlendirmişti. Osmanlı ve Venedik mücadelesi Dalmaçya'da da devam ediyordu. Bu mücadeleler devam ederken, Sultan İbrahim İstanbul sokaklarında arabaların gezmesini yasaklamasını sadrazama bildirmişti. Böyle bir karar almasının sebebi ise kendisinin İstanbul sokaklarında araba veya at ile gezintiye çıktığında arabalar ile karşılaşmasıydı. Davutpaşa'da oturan bir hocanın evine giderken bir arabaya rastladı. Emri uygulanmadığı için sinirlenip Sadrazam Salih Paşa'yı derhal yanına çağırarak, orada boğdurdu.(17 Şaban 1057)⁹⁹ Vecihî ve Solakzâde'ye göre Salih Paşa Sultan İbrahim'i tahtan indirmek istemiş, bu düşüncesi padişahın kulağına gidince derhal boğdurulmuştur.¹⁰⁰ Abdurrahman Hibri ve Evliyâ Çelebi'ye göre Defterdar Ahmed Paşa'nın oyunu üzerine idam edilmiştir.¹⁰¹ Sadrazamlık mührü Kaptan Musa Paşa'ya gönderildi. Ancak ertesi günü mührü götüren kethüdalar geri çağrılarak sadrazamlık mührü Defterdar Ahmed Paşa'ya verildi.¹⁰²

1648 senesinin Haziran ayının başında Venedikliler Osmanlı donanmasının Ege'ye açılmasına engel olmak için Çanakkale Boğazı'nı tutmuşlardı. Osmanlı donanması boğazı geçemiyor ve İstanbul'un iâşesi yapılamıyordu. Bunun üzerine Kapudan Ammârzâde idam edildi, yerine Voynuk Ahmed Paşa getirildi.¹⁰³ Resmo kalesi fethinden sonra başlayan Kandiye Kalesi kuşatması 6 Eylül 1669 tarihinde son bularak kale feth edildi.¹⁰⁴

1. 2. 2. 5. İpşir Paşa Olayı ve Varvar Ali Paşa İsyanı

Varvar Ali Paşa, Sultan İbrahim tahta geçtiği zaman Rumeli beylerbeyiliğinden azledilerek, 1647 yılına kadar çeşitli sancaklarda görev yaptı. 1647 yılında Sivas beylerbeyiliğine atandı.¹⁰⁵ 1057 yılının Ramazan ayında Sultan İbrahim Varvar Ali

⁹⁸ Kâtip Çelebi, a.g.e, ss. 931-932.

⁹⁹ Oral, Tarih-i Gilmani, s.17; Kâtip Çelebi, a.g.e, s.953; Münecçimbaşı, a.g.e, s.348.

¹⁰⁰ Vecihî Hasan Efendi, a.g.e, s. 58; Solakzâde Mehmed Hemdemî, a.g.e, s. 572.

¹⁰¹ Aykun, Defter-i Ahbar s.102; Evliyâ Çelebi, Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul 1.Cilt-1.Kitap, s. 226.

¹⁰² Hammer, a.g.e, s. 92.

¹⁰³ Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 983.

¹⁰⁴ Ersin Gülsoy, " Kandiye ", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 24, İstanbul, 2001, s.303.

¹⁰⁵ Ahmet Önal, " Varvar Ali Paşa", Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi 39, İstanbul, 2018, s.14

Paşa'dan bayram harçlığı olarak 30.000 kuruş¹⁰⁶ ve İpşir Mustafa Paşa'nın¹⁰⁷ Sivas'da bulunan nikâhlı karısını kendisine göndermesini istemişti. Varvar Ali Paşa, her iki talebi de ret etmesinin ardından görevden azli ve öldürülmesi için gelen görevlileri şehre sokmadı.¹⁰⁸ Girit Seferi'ne gönderilmek istenirse de şehri terk etmedi. İçlerinde Kösem Sultan'ın da bulunduğu payitahtın önde gelen kişileri Varvar Ali Paşa'ya mektuplar göndererek, Üsküdar'a doğru yürümesini Cinci Hoca'nın, Hezarpâre Ahmed Paşa'nın kendisine teslim edilmesini istemesini tavsiye ettiler. İsteddiği desteği de alan Varvar Ali Paşa etrafında adamlar toplamaya başladı. Varvar Ali Paşa ve çevresindeki insanlar, idari görevlerde yaşanan sık değişikliklerden halkın ve idarecilerin rahatsız olduğunu dile getirerek, göreve gelen kişilerin mevcut görevinde üç yıl kalmasını istiyorlardı. Bu isteklerini dile getirince isyancı olduğu gerekçesiyle İpşir Mustafa Paşa'ya Sivas eyaleti verilerek Varvar Ali Paşa'ya karşı oluşturulan birliklerin başına getirildi.¹⁰⁹ İpşir Paşa'ya bu görev verilmeden önce Karaman Beylerbeyi Köprülü Mehmed Paşa'ya da Varvar Ali Paşa'nın üzerine gitmesi için hazırlık yapması emredildi.

Varvar Ali Paşa, İstanbul'a gitmek için Sivas'tan ayrıldı. Köprülü Mehmed Paşa'nın üzerine geldiğini öğrenince Çankırı'ya doğru yöneldi. Burada yapılan savaşta Varvar Ali Paşa galip gelerek Köprülü Mehmed Paşa ve birkaç beyi esir aldı. İstanbul bu durum karşısında Varvar Ali Paşa'ya Mısır beylerbeyliği teklif etse de kabul etmedi. 20 Mayıs Çerkeş kasabasında İpşir Paşa ile karşılaştı. İpşir Paşa'nın kendisine katılacağını sanan Varvar Ali Paşa gafil avlanarak, İpşir Paşa'nın güçleri karşısında yenilgiye uğradı. Kaçmaya çalışırken yakalanıp, İpşir Paşa'nın huzurunda sorgudan sonra idam edildi ve başı payitahta gönderildi.¹¹⁰

¹⁰⁶ Osmanlı arşivinde Sultan İbrahim'in hatları arasında Varvar Ali Paşa'nın isminin geçtiği hatlar tespit edilmiştir. Ancak bu hatlar 30.000 kuruş istenilen hatlar değildir. Varvar Ali Paşa'nın isminin geçtiği hatlar: BOA, TS.MA.e. 800/8-20; 793/64- 10; 797/74-12.

¹⁰⁷ İpşir Mustafa Paşa IV. Murad'ın Bağdat Seferi dönüşü büyük mirahur ağalıktan Budin valisi olarak atanmıştı: Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 899. İpşir Mustafa Paşa'nın isminin geçtiği hatlar: BOS, TS.MA.e 800/5-2; 800/7-12; 799/31-4.

¹⁰⁸ Kâtip Çelebi, a.g.e, s.955.

¹⁰⁹ M. Münir Aktepe, " İpşir Mustafa Paşa ", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 22, İstanbul, 2000, s.375.

¹¹⁰ Ahmet Önal, " Varvar Ali Paşa ", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 42, İstanbul, 2012, s.531; Kâtip Çelebi, a.g.e, ss. 1034-1035.

1. 2. 3. Diğer Olaylar

Sultan İbrahim'in sekiz yıllık padişahlık süresince İstanbul'un farklı yerlerinde yangınlar çıkmıştır. 1 Ekim 1640 tarihinde Balat, Fener, Fethiye, Diragon ve Çukurbostan civarında yangın çıktı ve bir gün sürdü. Tüm devlet görevlileri yangını söndürmek için çalıştılar. Sultan İbrahim de bu çalışmalarda bulundu¹¹¹. 1641 senesinde Galata¹¹², Haziran/Temmuz 1641 tarihinde Şhremeni¹¹³ ve 26 Haziran 1645 tarihinde Kumkapı¹¹⁴ semtlerinde yangınlar olmuştur. Sultan İbrahim yangın konusuna dikkat etmiş, sadrazamlardan yangınlar hakkında bilgi vermesini istemiştir.¹¹⁵ Sadrazamlar da yangınlar hakkında Sultan İbrahim'e telhisler yazmıştır.¹¹⁶ Sultanın kulağına bazı kişilerin para vermezseniz yangın çıkarız şeklindeki söylemleri gelince sadrazamdan önceden yangın çıkaranlara verdikleri ceza gibi bu kişilere ceza vermesini istemiştir¹¹⁷. Bir keresinde de Kasımpaşa semti taraflarında gece görülen aydınlık yangın sanılmış ancak bu aydınlığın sebebinin meşaleler olduğu anlaşılmıştır¹¹⁸.

İstanbul'da yangınların yanında ayrıca depremler de olmuştur. 2 Ağustos 1642¹¹⁹, 5 Haziran 1643¹²⁰ ve 28 Haziran 1648¹²¹ tarihlerinde depremler meydana gelmiştir. Sultan İbrahim'in saltanat yıllarının sonlarına doğru halk sarayın israfı karşısında huzursuzdu,¹²² bu nedenle 1648 yılındaki depremi ilahi ceza olarak algılamışlardır.¹²³

1. 3. SULTAN İBRAHİM'İN TAHTAN İNDİRİLMESİ VE İDAMI

İdari görevlerin para ile satılması, padişahın kürk ve amber vergisi koyması huzursuzlukları arttırmaya başlamıştı. Kösem Sultan, padişahın israfları karşısında halkın tepkisini çekmemesi için uyardıysa da İskender Çelebi bahçesine sürgün

¹¹¹ Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, a.g.e, s. 1147; Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 831.

¹¹² Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, a.g.e, s. 1152.

¹¹³ Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, a.g.e, s. 1153.

¹¹⁴ Kâtip Çelebi, a.g.e, s.895; Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ IV. Cilt, s.1064.

¹¹⁵ BOA, TS.MA.e. 800/3-20; 800/3-22.

¹¹⁶ BOA, TS.MA.e. 796/66; 799/34-8; 799 /34-5; 799 /34-4; 799/34-3; 799/34-1; 797/40.

¹¹⁷ BOA, TS.MA.e. 800/3-21.

¹¹⁸ BOA, TS.MA.e. 799/34-6.

¹¹⁹ Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 835.

¹²⁰ Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, a.g.e, s. 1173.

¹²¹ Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 983.

¹²² Aykun, Defter-i Ahbâr, s.102.

¹²³ Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ IV. Cilt, s.1142; Kâtip Çelebi, a.g.e, ss. 1035-1036; Aykun, Defter-i Ahbâr, s. 104.

edildi. Çanakkale Boğazı'nın Venedikliler tarafından abluka altına alınmasından dolayı Girit'e gerekli yardımı ulaştıramayan Kaptanıderya Ammârzâde Mehmed Paşa 18 Haziran 1648'de öldürüldü.¹²⁴ Bu tarihten on gün sonra İstanbul'da meydana gelen büyük bir deprem halk arasında ilahi ceza olarak yorumlanmaya başlamıştı.¹²⁵

Sadrazam Ahmed Paşa devlet görevlilerinden aldığı samur ve amber vergisini Yeniçerilerin önde gelen ağalarından almak istemesi ve alamaması üzerine onlara bir tuzak kurdu. Sadrazam, oğlunun düğününe Yeniçeri Ağaları Kara Murad, Kara Çavuş, Bektaş, Muslihuddin ve Mustafa ağaları ortadan kaldırmayı düşünerek çağırdı, ancak ağalar durumu anlayarak daveti terk etti. Ertesi gün yani 7 Ağustos Cuma günü sabahı Orta Cami'de yeniçeri ağaları toplandı. Sadrazamın idamı için şeyhülislamı da davet ettiler.¹²⁶

Aynı sırada ulemanın önde gelen kişileri Fatih Cami'nde toplanmıştı. Ulema ve yeniçerilerin toplantısını haber alan sadrazam kaçıp saklandı. Ulema Orta Cami'ye geldi. İki grup ortak karar alarak sadrazamlığa Sofu Mehmed Paşa'nın atanmasını kararlaştırdılar. Bu olaylardan haberi olan Sultan İbrahim, şeyhülislamla yeni sadrazamı huzuruna çağırarak sadrazamlık mührünü Sofu Mehmed Paşa'ya verdi.¹²⁷

Sultan İbrahim eski sadrazama dokunulmamasını Sofu Mehmed Paşa'dan istedi. Yeni sadrazam sultanın bu isteğini topluluğa bildirdi; ancak topluluk kabul etmedi. Topluluğun kararını padişaha bildiren Sofu Mehmed Paşa, padişah tarafından hakarete uğradı ve yumruklandı. Sarayda bostancılar gerekli güvenlik önlemini almıştı. Önceki Sadrazam Ahmed Paşa yakalanarak idam edildi ve cesedi Atmeydanı'na atıldı. 7 Ağustos gecesi ulema ve yeniçeriler Sultan İbrahim'in tahtan indirilmesini kararlaştırdı. Ertesi gün saraya giderken Atmeydanı'nda karşılına çıkan Rumeli Kazaskeri Muslihuddin Efendi'yi öldürüp, cesedini Ahmed Paşa'nın cesetinin yanına getirdiler.¹²⁸

Ahmed Paşa'nın öldürülmesi ve Hezâr-pâre lakabı ile anılması Anonim Osmanlı Vekayinâmesi'nde şu şekilde yazılmıştır:

¹²⁴ Emecen, "İbrâhim", s.279; Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 983.

¹²⁵ Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ IV. Cilt, s.1142; Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 983.

¹²⁶ Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ IV. Cilt, ss.1147-1149.

¹²⁷ Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ IV. Cilt, ss.1150-1151.

¹²⁸ Özgül, Ravzatü'l-Ebrâr, s. 417.

“...Rûmili Kâdi‘askeri Mülakkab Efendi ki sâbıkan Rûmili kudâtından doğru Selânik kadısı ba‘dehû İstanbul ba‘dehû Rûmili Kâdi‘askeri olmuş idi bu fırsatta ulemâ çûkadârlarına işâret idüp câmi‘ nerdübânından çıkar iken başından örfini alup ol mahalde katl idüp meydânda Ahmed Paşa yanına kodular ve Ahmed Paşa’yı rîze rîze idüp Hezâr-pâre deyü nâm kodular. Mezbûr Ahmed Paşa’yı bir üsti açık tâbûta koyup sarayına getirirler iken yolda rast geldim. Boynundan aşağı zekerine dek cümle pâre pâre idüp ve almışlar bağırsakları görünür idi.”¹²⁹

Orta Cami’de toplanan gurup Kösem Sultan’a haber gönderip padişahın tahtan indirilmesine karar verdiklerini, yerine büyük oğlu Şehzâde Mehmed’i getirmek için Orta Cami’ye göndermesini istediler. Kösem Sultan camide cûlus olamayacağını söyleyerek onları saraya davet etti. Kösem Sultan Şehzâde Mehmed’in yaşının küçük olduğunu öne sürse de şeyhülislamın ve Karaçelebizâde’nin sözleri üzerine şehzâdeyi getirtti. Karaçelebizâde *Zeyl-i Ravzatü’l-ibrâr* adlı eserinde şehzâde geldikten sonra Sultan İbrahim’in bağırdığını, bostancıbaşılardan hareketlenmesi üzerine kendisinin şehzâdenin koluna girip tahta oturduğunu yazar.¹³⁰ Ayrıca Sultan İbrahim’in iki cariyesiyle birlikte bir odaya kapatıldığını ve kapı kilidine de kurşun döküldüğünü söylemiştir.¹³¹

Sultan İbrahim tahtan indirildikten 10 gün sonra kapatıldığı odada boğduruldu. Dönemin kaynakları eski sultanın idam kararından farklı kişileri mesul tutar. Kâtip Çelebi, kapatıldığı odada Sultan İbrahim’in bağırarak ağlamalarından dolayı saray halkının üzgün olduğunu ve bu üzüntüye dayanamadıkları için eski padişahı odasından çıkartmak istediklerini söylerken¹³², Mehmet Halife ise cûlus bahşişi sırasında yeniçerilerle sipahiler arasında çıkan anlaşmazlıktan dolayı sipahilerin eski padişahı yeniden tahta çıkartmak istediklerini bunun üzerine sadrazam, şeyhülislam ve nakibüleşraf tarafından boğdurulmasına karar verildiğini yazar.¹³³ Olaylara bizzat tanık olan Karaçelebizâde ise Sultan İbrahim’in bazı bostancılar tarafından odadan

¹²⁹ Ramazan Aktemur, Anonim Osmanlı Vekayinâmesi (H.1058-1106 / M.1648-1694)(Metin ve Değerlendirme), (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,2019), s. 83.

¹³⁰ Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi, Ravzatü’l Ebrâr Zeyli, haz. Nevzat Kaya, Ankara, TTK Basımevi, 2003, ss. 3-4.

¹³¹ Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi, a.g.e, ss. 7-8.

¹³² Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 988.

¹³³ Oral, Tarih-i Gilmanî., s.20.

çıkarılmak istendiğini, veziriazama Kösem Sultan ve Harem ağalarının haber gönderdiklerini, IV. Mehmed'in odasında toplandıklarını ama kendisinin içeri alınmadığını; Sultan İbrahim'in idamından Kösem Sultan, şeyhülislam, veziriazam ve kapı ağası Abdurrahman Ağa'nın sorumlu olduğunu söyler.¹³⁴ IV. Mehmed'ten alınan ferman ve şeyhülislamdan alınan fetvadan sonra 28 Ağustos günü şeyhülislam, veziriazam, yeniçeri ağası Sultan İbrahim'in odasına gelerek cellat Kara Ali tarafından boğdurulur.¹³⁵ Naima eserinde "İzâ icteme'a'l-halifetân f'aktülû ahade-hümâ- Bir devirde iki halife zuhûr ettiğinde ikisinden birini öldürün." hadisine istinaden Sultan İbrahim'in katline karar verdiklerini söylemektedir.¹³⁶ Abubekir Yücel ise yazdığı makalede bu hadisin manasının " İki halifeye aynı anda biat edildiğinde ikincisini öldürünüz" şeklinde olduğunu ve bu hadisin siyasi çıkarlar doğrultusunda yorumlandığını söylemektedir.¹³⁷

1. 4. SULTAN İBRAHİM'İN EŞLERİ VE ÇOCUKLARI

IV. Murad öldüğünde yaşayan erkek bir çocuğu yoktu. Osmanlı soyunu devam ettirecek tek kişi Sultan İbrahim'di. Sultanın ilk şehzâdesi Şehzâde Mehmed Aralık 1641 tarihinde doğdu.¹³⁸ Şehzâde Mehmed'ten sonra sırası ile Şehzâde Süleyman¹³⁹, Şehzâde Ahmed¹⁴⁰, Şehzâde Murad¹⁴¹, Şehzâde Selim, Şehzâde Osman, Şehzâde Cihangir, Şehzâde Bayezid ve Şehzâde Orhan dünyaya geldi. Şehzâde Mehmed, Şehzâde Süleyman ve Şehzâde Ahmed babalarının ölümünden sonra sırayla padişah oldular.¹⁴²

Sultan İbrahim'in Fatma Sultan, Gevher Sultan ve Beyhan Sultan olmak üzere üç tane kızı olmuştur. Fatma Sultan üç yaşındayken Hanya Fatihî Yusuf Paşa ile evlendirilmiş¹⁴³, bir sene sonra kocasının ölümüyle dul kalmıştır. Aynı yıl

¹³⁴ Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi, a.g.e, ss. 11-12.

¹³⁵ Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi, a.g.e, ss. 11-12.

¹³⁶ Na'îmâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'îmâ IV. Cilt, s.1168.

¹³⁷ Sahih-i Müslim'de geçen hadisin tercümesi şu şekildedir. "İki halifeye birden biat edilirse onlardan ikincisini öldürünüz". Bkz. İmam Ebi'l-Huseyn Müslim b. Haccac, Sahih-i Müslim, İstanbul 1992, cilt II, s. 1480. Alıntı Abubekir S. Yücel, "İki Halifenin Bir Arada Bulunmaması Anlayışı Ve Osmanlı Hükümdarı Sultan İbrahim'in Siyaseten Katli", İslami Araştırmalar Dergisi, Cilt 12, Sayı 1, (1999), s. 55.

¹³⁸ Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 833.

¹³⁹ Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 834.

¹⁴⁰ Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 836.

¹⁴¹ Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 837.

¹⁴² Uşşâkizâde İbrâhîm Hasib Efendi, a.g.e, ss. 371-372.

¹⁴³ Yıl 1645.Na'îmâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'îmâ IV. Cilt, s.1028.

kaptanıderya olan Fazlı Paşa ile gösterişli bir düğün ile evlendirilmiştir. Düğün için o kadar büyük nahıllar hazırlanmış ki nahılların geçeceği sokaklardaki evlerin saçakları, balkonları yıkılarak sokak genişletilmiştir.¹⁴⁴ Fazlı Paşa 1657 yılında ölünce tekrar dul kalmıştır. Bu tarihten sonra evlenip evlenmediği belli değildir.¹⁴⁵

Sultan İbrahim'in ikinci kızı olan Gevher Sultan 1642 yılında doğmuştur. Sultanın musahiplerinden Cafer Paşa ile 4 yaşında nikâhlanmıştır.¹⁴⁶ Cafer Paşa ile evliliği bir yıl sürmüş, ardından Çavuşzâde Mehmed Paşa ile evlenmiştir. Sultan İbrahim'den sonra tahta geçen IV. Mehmed, kardeşine Halil Paşa Sarayı'nı temlik etmiştir.¹⁴⁷

Sultan İbrahim'in üçüncü kızı olan Beyhan Sultan 1645 yılında doğmuştur. Beyhan Sultan iki yaşına geldiğinde veziriazam Hazerpâre Ahmed Paşa ile evlendirildi.¹⁴⁸ Hazerpâre Ahmed Paşa Beyhan Sultan ile evlenebilmesi için eşini boşamak zorunda bırakıldı. Beyhan Sultan, Hazerpâre'nin 1648 yılında öldürülmesi ile 3 yaşında dul kalmıştır.¹⁴⁹

Kâtip Çelebi Sultan İbrahim'in beş altı hasekisi¹⁵⁰, Ahmed Bin Yakup ise nikâhlı ve nikâhsız toplam dokuz hasekisi¹⁵¹ olduğunu yazar. Vecihî ve Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi haseki sayısını belirtmezken metinlerinde hasekilere verilen ihsanlardan bahsetmiştir. Vecihî sultanın sekizinci hasekisi için İbrahim Paşa Sarayı'nı kürklerle ve samurlarla kaplattırıldığını yazmıştır¹⁵². Karaçelebizâde ise yedinci hasekisine Şam eyaletini paşmaklık olarak verdiğini söylemiştir.¹⁵³ Sultan İbrahim'in haseki sayısı tam olarak bilinmese de isimlerini bildiğimiz haseki sayısı yedidir.

IV. Mehmed'in annesi olan Hatice Turhan Sultan Rusya doğumludur. 12 yaşında esir düştü. Güzel ve gösterişli olduğu için Kösem Sultan'a hediye olarak

¹⁴⁴ 27 Muharrem 1056(15 Mart 1646). Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ IV. Cilt, ss. 1094-1095.

¹⁴⁵ M. Çağatay Uluçay, Padişahın Kadınları ve Kızları, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2011, s.101.

¹⁴⁶ Kasım 1646; Özgül, Ravzat'ül Ebrar, s. 395.

¹⁴⁷ Uluçay, a.g.e, ss.102-103.

¹⁴⁸ Solakzâde Mehmed Hemdemî, a.g.e, ss. 575-576.

¹⁴⁹ Uluçay, a.g.e, ss.103-104.

¹⁵⁰ Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 954.

¹⁵¹ Ahmed Bin Ya'küb, a.g.e, s.39.

¹⁵² Vecihî Hasan Efendi, a.g.e, s. 60.

¹⁵³ Özgül, Ravzat'ül Ebrar, s. 398.

verildi. Sarayda iyi bir eğitim aldıktan sonra Kösem Sultan onu sultana hediye etti. Bir sene içinde Turhan Sultan Şehzâde Mehmed'i dünyaya getirdi. Sultan İbrahim öldükten sonra Valide Sultan olan Turhan Sultan'ın Kösem Sultan ile araları açılır, Kösem Sultan'ı 1651 yılında öldürtür. Artık sarayda tek valide sultan vardır, o da Hatice Turhan Sultan'dır.¹⁵⁴

Sultanın üçüncü hasekisi olduğu sanılan Aşup Sultan, şehzâde Süleyman'ı dünyaya getirmiştir. Turhan Sultan ve Kösem Sultan arasındaki çekişmeden yararlanmaya çalışsa da başarılı olamamıştır. Sultan İbrahim tahttan indirildiğinde oğlu şehzâde Süleyman tahta geçinceye kadar Eski Saray'da yaşamış, 1687'de oğlu Süleyman'ın tahta geçmesi ile Valide Sultan olmuştur.¹⁵⁵

Sultan İbrahim'in ikinci hasekisi olan Muazzez Sultan, şehzâde Ahmed'in annesidir. Sultan İbrahim tahtan indirilince Eski Saray'da yaşamıştır. Oğlu şehzâde Ahmed tahta çıkmadan 1687 yılında ölmüştür.¹⁵⁶

Sultan İbrahim'in kadınları arasında görünen Ayşe Sultan hakkında bir bilgi yoktur. Dördüncü hasekisi olduğu düşünülmektedir.¹⁵⁷ Sultan İbrahim'in beşinci hasekisi Mahenver Sultan'dır.¹⁵⁸

Sultanın altıncı hasekesi Şivekâr Sultan'dır. Sultan İbrahim'in İstanbul'un en şişman kadınının bulunup saraya getirilmesi emri üzerine saraya getirilmiştir. Ermeni asıllıdır. İri yarı bir kadın olan Şivekâr Sultan kısa sürede padişahın gözdesi olmuş ve devlet işlerine karışmaya başlamıştır. Sultanın tahtan indirilmesi ile hayatına Eski Saray'da devam etmiştir.¹⁵⁹

Sultan İbrahim'in en sevdiği ve nikâhlendiği kadını Hümaşah Sultan'dır. Nikâh töreninde Sultan İbrahim'in vekili sadrazam, Hümaşah Sultan'ın vekili ise kızlarağası olmuştur.¹⁶⁰ Telli duvaklı gelin olan Hümaşah Sultan, gelin alayından sonra Telli Haseki diye anılmaya başlanmıştır. Sultan İbrahim'in tahtan indirilmesi

¹⁵⁴ Uluçay, a.g.e, ss. 93-94.

¹⁵⁵ Uluçay, a.g.e, ss. 96-97.

¹⁵⁶ Uluçay, a.g.e, s. 97.

¹⁵⁷ Uluçay, a.g.e, s. 98.

¹⁵⁸ Uluçay, a.g.e, s. 98.

¹⁵⁹ Uluçay, a.g.e, ss. 98-99.

¹⁶⁰ Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ IV. Cilt, s. 1115; Solakzâde Mehmed Hemdemî, a.g.e, s.576.

ve öldürülmesinden dolayı yaklaşık bir yıl evli kalabilmişlerdir. Sultanla nikâhından sonra Hümaşah Sultan'ın haremde nüfuzu artmaya başladı. Sultan İbrahim çok sevdiği hasekisine herkesin saygı duymasını istiyordu. Kösem Sultan bu nüfuzu kırmak istese de başarılı olamadı ve İskender Bahçesi'ne sürüldü.¹⁶¹ Sultan İbrahim kızkardeşlerini de birer hizmetçi gibi Hümaşah'a hizmet ettirdi. Buna karşı çıkan kızkardeşlerini de Edirde'ye sürdü. Voyvoda kızı isimli falcı bir kadın padişaha sarayı samur kürklerle döşeli bir padişahın hikâyesini anlatırmış¹⁶², musahibesinden dinlediği bu masal üzerine Hümaşah Sultan'la yaşadıkları daireyi samur ve kürklerle döşetti.¹⁶³ Hümaşah Sultan'ın Orhan isminde bir şehzâdesi olsa da altı ay sonra öldü. Sultanın tahtan indirilmesi ile Eski Saray'a gönderildi.

¹⁶¹ Solakzâde Mehmed Hemdemî, a.g.e, s.578.

¹⁶² Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ IV. Cilt, s. 1145.

¹⁶³ Uluçay, a.g.e, ss. 99-100.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SULTAN İBRAHİM'İN KİŞİLİĞİ

2. 1. SULTAN İBRAHİM'İN DIŞ GÖRÜNÜŞÜ VE KİŞİLİĞİ

Sultan İbrahim'in dış görünüşü dönemin bazı kroniklerinde yer alır. Buna göre Mehmed Halife “gayet azametli, şefkatli, boylu poslu, cömert ve sohbet sahibi”¹⁶⁴; Solakzâde Mehmed Hemdemî “Münevver yüzlü, iri siyah gözlü, orta boylu, yassı burunlu”¹⁶⁵ şeklinde tarif etmiştir. Habsburg kralını temsilen 1629-1643 yılları arasında İstanbul'da bulunan elçi Schmid Kralına yolladığı raporunda Sultan İbrahim'in dış görünüşü hakkında "Şimdiki Türk İmparatoru güzel, uzun boylu, orantılı bir yapıya sahip bir kişidir."¹⁶⁶ ifadelerini kullanmıştır.

Osmanlı padişahları genelde resmi hatlar yazmasına rağmen Sultan İbrahim hatlarında duygu ve düşüncelerini açık şekilde ifade etmiş bir padişaktır. Bu açıklığı samimi bir kişiliğe sahip olduğu şeklinde yorumlanabilir. Sultan İbrahim'in Kişiliği başlığı altında aceleciliği, çabuk öfkelenmesi, giyimine ve yaşadığı yere özen göstermesi üzerinde duracağız. Devlet işlerini çok yakından takip ettiğini bildiğimiz Sultan İbrahim'in sikke konusundaki hassasiyeti, örnek aldığı padişahları, adil olmaya çalışması, suçluların cezalandırılmasına önem vermesi gibi konular Devlet Yöneticiliği başlığı altında ele alınacaktır.

Sultan İbrahim'in hatlarından aceleci bir kişiliğe sahip olduğunu görmekteyiz. Hatlarındaki “tacil”, “tez” ve “heman” ifadesi bunu kanıtlar niteliktedir. Bir işin yapılmasını istedikten ya da söyledikten sonra vakit kaybedilmeden yapılmasını istemektedir: “...ceyb-i hümayunum için yirmi kise çil akçe varan ademler ile ale't-tacil irsal idesün zinhar bir saat tehir etmeyub acele üzere irsal eylesin.”¹⁶⁷, “..gemi bize geldi deyu bugün tacil gelmesine adem salasın beni seversen belki bugün Üsküdar'a gelür heman geçirdesün.”¹⁶⁸, “..her kande böyle miriye zarar iden

¹⁶⁴ Mehmed Halife, Tarih-i Gılmânî, haz. Ömer Karayumak, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser, 1986, s.50.

¹⁶⁵ Solakzâde Mehmed Hemdemî, a.g.e, s.553.

¹⁶⁶ Ercan, Rudolf Schmid'in Nihai Raporunun Türkçeye Çevirisi, s. 83.

¹⁶⁷ BOA, TS.MA.e. 815/15.

¹⁶⁸ BOA, TS.MA.e. 800/8-21.

adem mesmu'un olursa tacil arz idesün rikabıma göreyim seni..”¹⁶⁹, “..mirahur ağa iken Diyarbekir [valisi] olan Mustafa Paşa tacil yollansun heman emrim üzere yollayasız..”¹⁷⁰, “Sen ki veziriazamımsın tacil iki konağı bir edüb gelesin pek yüreyesun”¹⁷¹, “..Küçük Halil Ağa var idi tacil onuda bile alub gelsün hatırım onu istedi beni seversen..”¹⁷², “Sen ki veziri azamımsın malumun olsun ki Van muhafazasında olan vezirim Hasan Paşa'ya hatt-ı şerif yazub tacil ulakla gönderesün neyler deyu şimdi lazım değil men etmeyesun heman emrimle gönderesün onlar şimdi bir sıkça hatt-ı şerif gelür deyu fehme varırlar takayyüd idesün şöyle bilesiz.”¹⁷³, “gelesin tekellüm edelim ne iktiza ederse edelim tacil”¹⁷⁴

Sultan İbrahim küçük şeylerden hemen öfkelenabiliyor ama sonra bazen öfkesinden pişman olabiliyordu. 1057 senesinde Sultan İbrahim kayıkla Kandilli Bahçesi'ne giderken dalgaların kayığa gelmesi yüzünden öfkelenmiş, bostancıbaşını görevden almıştır.¹⁷⁵ Sultan, 1057 yılının Safer ayında hekimbaşı Hammalzâde'yi hastalığı için doğru ilaç bulamadığı gerekçesiyle görevinden almış ama bir ay geçmeden işe geri almıştır.¹⁷⁶ Hanya fatihi Yusuf Paşa'yı da bir öfke anında öldürtmüş, ölümünden sonra da üzülmüştür.¹⁷⁷

Sultan İbrahim güvendiği kişilerin etkisinde çok kalıyordu. Saltanatının ilk yıllarında tecrübesizliğinin de etkisiyle devlet işleri için Koçi Bey ve Kara Mustafa Paşa'nın etkisindeydi. Çünkü bu iki kişi ona yol gösteriyordu. Koçi Bey'in devlet işleriyle ilgili padişaha yazdığı risale ve arzlarının izlerini sultanın hatlarına görmek mümkündür. Aynı şekilde Kara Mustafa Paşa'ya devlet işlerinde ne yapılacağını soruyor, onu takdir ettiğini hatlarında dile getiriyordu.¹⁷⁸ Sultan İbrahim hastalığına çare ararken karşısına çıkan Cinci Hüseyin Efendi'nin etkisinde kalmaya başladı. Ahmed Bin Ya'kub, Cinci Hoca'nın padişah üzerindeki etkisini hocanın yaptığı

¹⁶⁹ BOA, TS.MA.e. 797/74-31.

¹⁷⁰ BOA, TS.MA.e. 800/4-26.

¹⁷¹ BOA, TS.MA.e. 800/6-3.

¹⁷² BOA, TS.MA.e. 800/3-7.

¹⁷³ BOA, TS.MA.e. 800/7-6.

¹⁷⁴ BOA, TS.MA.e. 796/6.

¹⁷⁵ Özgül, Ravzatü'l-Ebrâr, s. 402.

¹⁷⁶ Özgül, Ravzatü'l-Ebrâr, s. 406.

¹⁷⁷ Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 898.

¹⁷⁸ BOA, TS.MA.e. 800-4/27.

manasız muskalara bağlayarak, akılsız ve uygunsuz nesnelere vererek padişahı hak yolundan bâtila saptırmasına aracılık ettiğini yazar.¹⁷⁹

Sultan İbrahim, Kara Mustafa Paşa'dan sonra sadrazamı Sultanzâde Mehmed Paşa'nın etkisine de girmişti. Padişah bir gün Sultanzâde'ye, Kara Mustafa Paşa'nın kendisine itiraz ettiğini Sultanzâde'nin neden hiç itiraz etmemesinin sebebini sormuş. Sultanzâde de padişahın Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olduğunu, bu yüzden padişahın sözlerinde ve yaptığı işlerde bir hatanın olmayacağını söylemişti. Bu sözden sonra Sultan İbrahim, ona itiraz edenlere kendisinden hata çıkmayacağını söylemeye başlamıştı.¹⁸⁰ Sultanzâde'nin padişaha bu yaklaşımı ve sultanın ona inanması yüzünden padişahın istekleri daha da artmaya başlamıştı.

Saltanatının son yıllarında musahibesinin anlattığı masallardan etkilenerek Telli Haseki'yle yaşadıkları daireyi samur ve kürklerle döşetti.¹⁸¹ Sultan İbrahim, musahibi Şekerpare Hatun'unun sözlerine de inanıyordu. Şekerpare Hatun'un Rüşvet yüzünden sürgüne gönderildi ve mallarına el konuldu. Müsadere edilen malların sandıklar dolusu değerli taş ve altınları olduğu gören Sultan İbrahim “Hay kâfir! Bana akşam ekmek alacak akçem yok deyü yemîn ederdi, bak neleri çıktı hep benim malımdır.”¹⁸² demiştir. Bu sözünden hareketle Şekerpare Hatun'un söylediklerine inandığı ve ona yardım ettiği çıkarılabilir. Sultan İbrahim Evliyâ Çelebi'nin deyişi ile “saf kalpli”¹⁸³ herşeye çabuk inanan, güvendiği kişilerin etkisi altına giren bir kişiliğe sahipti.

Sultan İbrahim kendi giyimine ve yaşadığı yerin güzel olmasına dikkat eden bir padişahtır. İyi giyinmek ve yaşadığı yerin düzgün olması onun için önemlidir. Padişahın istediği gül şeftali rengi çukadan dolama diktirilmesi için Hazine'de kumaş bulunamadığından sipariş edildiği arzı üzerine “Gül şeftalü çuka bulunmaz ise menekşe dikdiresun”¹⁸⁴ şeklinde hat yazması kıyafetlerinin rengine kendisinin karar verdiğini göstermektedir.

¹⁷⁹ Ahmed Bin Ya'kûb, a.g.e, s.33.

¹⁸⁰ Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 925.

¹⁸¹ Uluçay, a.g.e, s. 99,100.

¹⁸² Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ IV. Cilt, s. 1138.

¹⁸³ Evliyâ Çelebi, Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul 1.Cilt-1.Kitap, s. 232.

¹⁸⁴ BOA, TS.MA.e. 815/17.

Sultan İbrahim vakit geçirdiği sarayların odalarının boyası, perdeleri, döşeme kumaşlarının değiştirilmesi gibi konularla bizzat ilgilenmiştir;

“Selamdan sonra malumun olsun ki Sultan Osman Han Gazi'nin yaptırdıkları Yeni Köşk'ün döşemeleri ve yasdıkları pek köhne olmağla şimdi murad-ı hümayunum oldu varırım teferrüçlerime ziyade köhnedür defterdara vardım tenbih edüb döşesün emrimle şöyle bilesiz ve sair viran yerleri merremmat etmek dahi lazımdır etdiresün.”¹⁸⁵

“Sen ki veziriazamımsın malumun olsun ki iç oğlan odaların bazı yerleri sahih virandır. Kendim saadetle vardım gözden geçirdim inşallah ben Istavroz'a vardıkda kendin gelüb Mimar Ağa kulumla bakasın. Hamamın dahi göresün şöyle bilesiz ve sen dahi her ahvaliyle muhkem takayyüd idesün sonra sen bilürsün. Cüzi ve külli her ahvali hak-i payıma arz idesün.”¹⁸⁶

“Sen ki vezir-i azamımsın dünki gün hatt-ı şerifim vardıkda defterdara tenbih idesün deyu emir etdim Istavroz'da oturduğum tahtaların mak'atları ve yastıkları köhne olmuştur. Ben şikâra teveccüh iderim didim gelsün ölçüsün alsun döşesün didim asla sözüm es[l]enmedi ben padişah değilmiyim ben[den] korkmaz ise kendi bilür öbürüsünden (IV. Murad'dan) nice havf iderlerdi bizi şikârda bilesiz heman tenbih eyle ben gelince döşesün şöyle bilesiz.”¹⁸⁷

“Selamdan sonra Has Odanın mak'adları ve keçeleri gayet köhne imiş defterdara diyesin bir hoşça ölçüsün alub döşesün fikir etmedi mi taşrasınada lazımdır deyu benden fehim yok mudur izansız şöyle bilesiz.”¹⁸⁸

“Sen ki vezir-i azamımsın malumun ola ki tersanenin validenin oturduğu odayı bazı yerleri viran olmuştur ve divarların çiniden etdiresün şehreminine tenbih idesün geçende oraya varmışlar tahmin etmişler şöyle bilesin emrimle her yeri gezüb ma'mûr etdiresin.”¹⁸⁹

“Selamdan sonra telhisin gelüb her ne ki yazdın isen malumum olmuştur. Hüda'ya nice yüzbin şükür safa-yı hatırlan teveccüh olundu ve bazı yerlerin

¹⁸⁵ BOA, TS.MA.e. 800/2-24.

¹⁸⁶ BOA, TS.MA.e. 801/1-29.

¹⁸⁷ BOA, TS.MA.e. 801/1-2.

¹⁸⁸ BOA, TS.MA.e. 800/8-28.

¹⁸⁹ BOA, TS.MA.e. 800/8-27.

döşemeleri yerli yerinde oldu mu deyu ilam etdin. Nihayeti kendi odamın halîçeleri ve keçeleri ziyade köhnedir meğer onları emrimle yeniden döşeyesin ve bazı tahtın dahi makatları eskicedir bile şehremini ölçüsün alub döşesün şöyle bilesin.”¹⁹⁰

“Beşiktaş bahçesinde odalarımın keçeleri ve kaliçeleri gayet köhne imiş oturmak kabil değildir defterdara ısmarlayasın heman varub döşesünler bugünden.”¹⁹¹

“Sen ki veziriazamımsın defterdara diyesün hırka-i şerifin odasında olan kapuların perdelerin yeniden eylesün şöyle bilesiz.”¹⁹²

“Sen ki başdefterdarsın hasodanın perdelerin tahtın örtüsün çaktırasın emrimle ve sen dahi hizmetime takayyüd idesün şöyle bilesin.”¹⁹³

Sultan İbrahim hatlarında duygu ve düşüncelerini açıkça dile getirmiştir. Söylediği sözlerin ve emirlerin derhal yerine getirilmesini istiyor, devlet görevlilerinin tembel olmasını istemiyordu. Aceleci, çabuk öfkelenen ve çevresindeki kişilerden çabuk etkilenen bir yapıya sahipti. Kendi giyimine özen göstermesinin yanı sıra içinde yaşadığı sarayların iç dekorasyonu da ilgilenmiş bir padişahı.

2. 2. SULTAN İBRAHİM’İN PSİKOLOJİK DURUMU VE HASTALIĞI

Şehzâdeliğinde sarayda kapalı bir yaşam geçirmesi Sultan İbrahim’de bir takım ruhi sıkıntılara neden olmuştur. Bu ruhi sıkıntıları amcası I. Mustafa gibi delilik haline yorumlansa da Sultan İbrahim’de görünür bir delilik hali bulunmamaktadır. Sultanın ruhi sıkıntıları, dönem kroniklerinde de dile getirilmiştir. Vecihî Hasan Efendi sultanın hastalığını tarif ederken “renc-i hafakan” tabirini kullanmıştır.¹⁹⁴ Renc ağrı, sızı, ıztırap; hafakan ise yürek oynatması¹⁹⁵, kalp çarpıntısı, yürek sıkıntısı¹⁹⁶ manasında kullanılmaktadır.

¹⁹⁰ BOA, TM.SA.e. 800/8-29.

¹⁹¹ BOA, TM.SA.e. 801/1-5.

¹⁹² BOA, TM.SA.e. 801/1-33.

¹⁹³ BOA, TS.MA.e. 801/2-3.

¹⁹⁴ Vecihî Hasan Efendi, a.g.e, s. 23.

¹⁹⁵ Şaban Doğan, “15. Yüzyıla Ait Bir Tıp Terimleri Sözlüğü: Terceme-i Akrahâdîn’in İstilah Lügati”, Turkish Studies, Volume 4/4 (2009), s. 274.

¹⁹⁶ Kubbealtı Lügati, <http://lugatim.com/s/hafakan>. e.t. 24.05.2023.

Kâtip Çelebi padişahın hastalığını şehzâdeliği döneminde yaşadığı kafes hayatı sırasında yaşadığı can korkusunun, onda hafakan, sihir ve melankoli (sevdâ, hüzn) halinden dolayı hastalığa müptela olduğunu belirtir.¹⁹⁷ Kâtip Çelebi, kadıasker Abdürrahim Efendi'nin Sultanzâde Mehmed Paşa hakkında kendisine söylediklerini eserinde aynen aktarmıştır. Abdürrahim Efendi Sultan İbrahim'in davranışları için acâyipliklerle dolu, çok tuhaf manasına gelen “bül'l-aceb” tabirini kullanmıştır. Ayrıca padişah için zihni boş ve saf (hâliyyü'z-zihn, sâfi-meşreb) tabirlerini de kullanmıştır.¹⁹⁸

Ahmed Bin Ya'kûb ise eserinde sultanın “aklından hiffet”¹⁹⁹ olduğunu, padişahın “mâlihülya ve kubûde şeklinde”²⁰⁰ hastalığı olup, Safranbolulu Hüseyin Efendi yani Cinci Hoca'nın bazı manasız muskalar yazdığını ve bu şekilde padişahın yakın maiyeti arasına girdiğini belirtir.²⁰¹ Mâl-i hülyâ, vesvese, kara sevdâ, kuruntu, boş hayaller anlamına gelmektedir.

Yukarıdaki ifadelerden padişahın biraz hayalperest bir yapısının olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim 1629-1643 yılları arasında İstanbul'da bulunan elçi Schmid padişahın hayaller kurup kendi kendisiyle konuştuğunu, huzursuz olduğunu, uzun bir süre aynı yerde duramadığını, avı ve kadınları çok sevdiğini belirtir. Schmid kralına yolladığı raporunda Sultan İbrahim'in davranışları hakkında şunları demiştir:

“Onu gören herkes onu mert bir hükümdar sayar, kendisinde mevcut olan tuhaf jestleri kusur bulmaz. Genellikle boynunu eğiyor, ara sıra ağzını da çirkince büküyor. Çoğu kez elleri başında ve eğri kuşağındadır, kuşağı nadiren düzdür. Sultan bazen soluk dudaklı görülür, aynı zamanda bir şeye dertlendiğinde veya bir korkuya kapıldığında elleriyle göğsünü okşadığı da görülür. Bazen kendi kendine o denli hayaller kurar ki, kendisiyle konuştuğunu unuttur. Bir kere boş yolda ata bindiğinde kendim dahi duydum, ama ne mırıldandığını

¹⁹⁷ “*Habis-hânedede bîm-i cânla hafakan ve sihir ve ba'zı sevdâvî 'illete mübtelâ olup...*” Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 840.

¹⁹⁸ Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 925.

¹⁹⁹ Hiffet: Hafiflik, aklıma hafiflik gelmek, aklî dengesi bozulmak. <http://lugatim.com/s/hiffet>. e.t. 25.05.2023.

²⁰⁰ <https://www.lugatim.com/malih%C3%BCly/1/1> . e.t. 24.05.2023. Kubude kelimesinin ne manaya geldiğini tespit edemedik.

²⁰¹ “*Padişah hazretlerinin mâlihulyâ ve kubûde şeklinde marazı olup Boluvî Hüseyin nâm suhte ba'zı bî-ma'na nusha yazmağla padişaha duhul idüp defaten İbrahim Paşa müderrisi olub altı aydan sonra Galata Kadısı olub Cinci Hoca Efendi dimekle maruf oldu.*” Ahmed Bin Ya'kûb, a.g.e, s. 33.

anlayamadım. Çok huzursuzdur, bir yerde nadiren uzun süre durur, avı çok sever ve duyduğuma göre ziyadesiyle kadına düşkündür.”²⁰²

Schmid ayrıca sultanın tuhaf davranışlarının sebebinin kafes hayatına ve IV. Murad’ın korkusudan kaynaklandığını belirtir. Ayrıca insanların sultanın sözleri ve davranışları hakkında doğru kanaate varamadıklarını, hatalarının fark edilmemesi için Kara Mustafa Paşa’nın uğraştığını ancak pek te başarılı olmadığını söyler.²⁰³

Vecihî Hasan Efendi, Kâtip Çelebi ve Ahmed Bin Ya’kûb, Sultan İbrahim’in ruhsal durumunu hastalık olarak dile getirmişlerdir. Ancak dönemin diğer müellifleri ise eserlerinde Sultan İbrahim’in durumunu hastalık olarak açıkça yazmamışlar bununla birlikte padişahın tuhaf davranışlarından bahsetmişlerdir. Solakzâde Hemdemî, Sultan İbrahim’in değişik davranışları hakkında bilgiler vermiştir. Sultan İbrahim’in sarayların samur döşek ve ipeklerle döşenmesi için ferman çıkartmasını, samurdan elbiselerini, vergilerin samurla ödenmesini, İran şahından iki fil ve beş yüz adet altın işlemeli seraser gönderilmesi için mektup yazmasını eserinde anlatmıştır.²⁰⁴

Sultan İbrahim kendi hatlarında yaşadığı sıkıntıları dile getirmiştir. Elem çektiğini, ağrıları olduğunu, bayıldığını, yemek yiyemediğini sadece su içtiğini, yüreğinin kalmadığını, ağladığını, sancı çektiğini, kulaklarının tıklandığını, yatakta yattığını belirtmiştir. Yazdıklarında en belirgin sıkıntısı yemek yiyememesidir: “..günden güne taam içemeyiz bu ne şekil hastalıktır kimse bilmez..”²⁰⁵, “..bir lokma taam yimedim gündün güne halim yaman oluyor..”²⁰⁶, “..ezelden bir mikdar yerdim taam şimdi asla hiç yemem şöyle bilesiz..”²⁰⁷, “.. hükemaylan pekçe takayyüd eyle bir lokma taam yenmez içime bir sudur içdiğim..”²⁰⁸, “...lokma taam yiyemez oldum şöyle bilesin..”²⁰⁹

“Selamdan sonra bizim ahvalimizden sual idersen sabahdan beri bir lokma taam yemedim içime zerre denlü sinmez şu şikayetden hak celle va‘la kurtarsın beni

²⁰² Ercan, Rudolf Schmid’in Nihâî Raporunun Türkçeye Çevirisi, s. 83.

²⁰³ Ercan, Rudolf Schmid’in Nihâî Raporunun Türkçeye Çevirisi, ss. 83-84.

²⁰⁴ Solakzâde Mehmed Hemdemî, a.g.e, ss.577-578.

²⁰⁵ BOA, TS.MA.e. 801/3-4.

²⁰⁶ BOA, TS.MA.e. 801/3-7.

²⁰⁷ BOA, TS.MA.e. 801/3-43.

²⁰⁸ BOA, TS.MA.e. 801/3-13.

²⁰⁹ BOA, TS.MA.e. 801/3-17.

seversen buna çare bulasın gine ona buna sorasın biri gelse dirsın ben isterim dilerim ve **uyluklarımda mecal zerre yok** belki gine tedbirler bulunur ve bilen adamlar vardır lakin takayyüd etmiyorsun. Tanrı gözlen görmemişler akıl ilen bulmuşlar şöyle bilesin.”²¹⁰

“Selamdan sonra bizim ahvalimizden sual olunur ise taamsızlık canıma kâr eyledi ilacı düşmüyor. Vallah bir hafta mikdarı vardır içim aman vermedi **ağlamaktan gözüm çıkıyor** şu gine hekim başıylan söyleşesiz bir kaçı bile olsun ve Yeni Cami'nin hekimi de. Tengrı gine keşmekeş idesün sen deli misin aklın var mı yok mu gine bakasız pek halim haraptır şöyle bilesin.”²¹¹

“Selamdan sonra bizim ahvalimizden sual olunursa pek elemde bilesiz Topkapusu'nda bir sehil taam yeme istedim ağzıma komadım bayıldım sanırsın **başımдан duman gibi bir nesne iner** pek elemde bilesiz canım pek tımar etdiresün şöyle bilesin.”²¹²

Osmanlı Devleti'nde hekimbaşların ilk görevi sultan ve ailesinin sağlığını korumaktı. Sultan İbrahim'in saltanatında toplamda üç hekimbaşı görev yapmıştır. Sultan İbrahim'in ilk hekimbaşı olan Zeynelabidin b. Halil, IV. Murad'ın da hekimbaşısıydı. Zeynelabidin Nisan/Mayıs 1646 yılına kadar görevini sürdürdü. 1646-1648 yıllarında ise Hamalzâde Mehmed ve İsa hekimbaşılık görevinde bulundu. İki yılda Hamalzâde Mehmed ve İsa hekimbaşılık görevine dörder defa gelmiştir. II. Bayezid'ten I. Abdülmecid'e kadar olan padişahların hiçbiri Sultan İbrahim kadar hekimbaşı görevinde bu kadar değişiklik yapmamıştır.²¹³ Sultan İbrahim döneminde üç hekimbaşı görev yapmış gibi görünse de aslında dokuz kez hekimbaşılık makamında değişiklik olmuştur. Hamalzâde ve İsa'nın dörder defa göreve gelmeleri belki de ikisi arasındaki çekişmeden ya da Sultan İbrahim'in bu dönemde hastalığının artmasına bağlı olarak öfkesinden kaynaklanmış olabilir.

²¹⁰ BOA, TS.MA.e. 801/3-14.

²¹¹ BOA, TS.MA.e. 801/3-15.

²¹² BOA, TS.MA.e. 801/3-33.

²¹³ Ali Haydar Bayat, “Osmanlı Devletinde Hekimbaşılık ve Hekimbaşılar” , Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi, Sayı 9, (Ağustos 1999), İstanbul, s.70.

Sultan İbrahim şifa bulmak için hekimlerin hazırladığı macunları yemiş, şerbetleri içmiş hatta tenkiye (lavman, hukne) yaptırmış, kan aldırılmış, vücuda sıvı verdirmiş (istihkan) fakat bunlardan çoğu zaman fayda görmemiştir:

“Selamdan sonra hekimbaşı yanına götürüb söyleşesin **macunundan yedim** deyu fayda bulmadım. Saraya saadetle saraya teveccüh idesün deyu bana arz eylemişler bir hoşça mualece (ilaç) ideriz dimişler idi niçün etmediler her ne didiler ise itdik asla nef'lerin müşahede etmedik ve hem kuyumcubaşığı azl etdim ve hazinedar başığı dahi ferman eyledim şöyle bilesiz.”²¹⁴

“Selamdan sonra şu ne dersin yarın inşallah teala hekim şerbeti içeyim içmeyeyim mi halim harabdır aciz kalmışım bilmeli adamları gine aratsın fermanımla belki bulunur ne taşradan olduğun bilürüm ne bilürüz etle deri arasındadır **bu kadar hukne bu kadar şerbet kar etmeye** ne haldir yarın sende bile gelsen hekimlerle söyleşelim.”²¹⁵

“Selamdan sonra bizim ahvalimizden sual olunursa Has Odada yatıyoruz pek hasta bilesin. Nice beni kodunsa ziyade elem virdi şöyle bilesiz işim Allaha kaldı şöyle oldum ki hiç olmaz ancak **kan fayda etmedi** göreyim seni nice hizmetinle takayyüd idersun.”²¹⁶

“Selamdan sonra bizim ahvalimizden sual olunursa bir miktar İstavroz'da eğleniyoruz nihayeti **ihlikancık**²¹⁷ etmişüz bir faide gine şöyle bilesin şu beni seversen üstaz hükamaları keşmakeş idüb bulasın bu tek durmağlan olmuyor bir lokma taam yiyemez oldum şöyle bilesin.”²¹⁸

Sultan İbrahim hekimlerin tedavi yöntemlerinden memnun kalmayınca sadrazamdan hekimlere dikkat etmesini, hekimlerle konuşmasını, İstanbul'dan veya dışardan işinin ehli hekimler bulmasını istemiş, hatta bazen tehdit etmiştir: “..hükemaya ziyade tenbih idesün..”²¹⁹; “..şu hükemaylan pekçe takayyüd eyle..”²²⁰;

²¹⁴ BOA, TS.MA.e. 801/3-40.

²¹⁵ BOA, TS.MA.e. 801/3-5.

²¹⁶ BOA, TS.MA.e. 801/3-1.

²¹⁷ İhtikan: İçeriye veya boşluğa sıvı verme. Osmanlıca Tıp Terimleri Sözlüğü, haz. Ekrem Kadri Unat, Ekmeleddin İhsanoğlu, Suat Vural, TTK, Ankara, 2004, s. 282.

²¹⁸ BOA, TS.MA.e. 801/3-17.

²¹⁹ BOA, TS.MA.e. 801/3-4.

²²⁰ BOA, TS.MA.e. 801/3-13.

“..hükemaya tenbih idesün mualeceye başlasınlar bir yere hareket olunmaz beni seversen bir hoşça **azar bas** eğer nefi‘ler müşahede etmezsem gavurları habse korum bir ilaç görsünler..”²²¹; “.. şu hekimbaşısına ya tenbih eyle kendi bilür yohsam azl iderim..”²²²; “..**sen de aklın var mı yok mu** bilderesün bize aralık kodun ne ilaç iderler yarın şöyle öbür gün şöyle **beni teneşire getirüyorsunuz** bu ne haldir..”²²³; “..beni halime kodunuz gene, paşaçığım üztaz hekimle takayyüd idesün Yeni Cami’nin hekimi bir kere geldi ayrık(artık) gelmedi bu ne haldir ilmine kimse iremiyor bayılır geçerim..”²²⁴; “..hekimbaşıyla söyleşesin arzdan geldiğim saat içerüye geldim pek hastayım sakın velvele etme **gayretlen gezerim** yohsa elden gideyorum içim istemez müşavere idesün..”²²⁵; “..kalan hekimleri yanında getüresin Tanrı emeneti olsun ve hekimbaşı dahi ezelden bir mikdar yerdim taam şimdi asla hiç yemem şöyle bilesiz..”²²⁶

“Selamdan sonra şu hükema beni mualeceden feragat etdi şimdi **iki küreklerim incidi** şu gine şöyleyim asla kata yemek sinmez şikayetden hali değilüz portakal var bir Çıfit onu getirüb söyleşesiz pek hasta bilesin şu üstazları bulasız kış gelür gine böyleyüz şöyle bilesiz.”²²⁷ Metinde geçen “portakal var bir Çıfit” ibaresinden padişahın Portekizli bir Yahudi doktor ile konuşulmasını istediğini tahmin edebiliriz.

“Selamdan sonra hekimbaşı haber göndermiş mualeceye başlıyorum deyu ne dirsın kandan evvel ihtikancık idelim deyu söylemiş ne yola korsun bir cevap gönderesin **ayın yirmi beşinde kan lazımdır** diye söylemiş heman nice bilürseniz öyle idin.”²²⁸

“Selamdan sonra bizim ahvalimizden sual olunursa döşekde yatıyorum şu bir üstazları başıma eriştir hekimbaşı gelür ol sözi söyler **kestane gözlü Davud’u**

²²¹ BOA, TS.MA.e. 801/3-16.

²²² BOA, TS.MA.e. 801/1-11.

²²³ BOA, TS.MA.e. 801/3-6.

²²⁴ BOA, TS.MA.e. 801/3-29.

²²⁵ BOA, TS.MA.e. 801/3-42.

²²⁶ BOA, TS.MA.e. 801/3-43.

²²⁷ BOA, TS.MA.e. 801/3-20.

²²⁸ BOA, TS.MA.e. 801/3-28.

gönderirsin bize şafi'ce cevab gönderirsin pek hasta bilesin şu gelenler müşavere etsinler.”²²⁹

“Selamdan sonra eğer bizim ahvalimizden sual olunursa ziyade elemdeyim şu hekimlere bir **azar basın** ki hiç olmaz beni seversen tezce pek mukayyed olası uyku gözüme girmiyor canım bir çare bulasın ayırık(artık) takat kalmıyor hekimbaşıyla söyleşün.”²³⁰

Sultan İbrahim hekimbaşının ve onunla ilgilenen hekimlerin yöntemlerinden çare bulamadıkça sadrazamdan başka ülkelerden hekimler bulmasını ve görüşmesini istemektedir. Sadrazam bulduğu hekimlerle ilk kendi konuşup, uygun görürürse hekimbaşının yanına götürüyordu. Sadrazamlar arzlarında sultanın hastalığının geçeceğini, kendilerinin de çok üzüldüğünü söyleyerek sultanı teselli etmeye çalışmışlardır. Arşivlerden bulabildiğimiz kadarı ile Frenk, Yahudi ve Cezayir civarlarından Mağripli hekimlere danışılmıştır:

“Selamdan sonra senin aklın var mı yok **mu kendi derdine düşdün** bu kadar sana yazarım dünyada üstaz ademler kalmadı mı şu yerde gökte bulasın şöyle sıkılırım ki hiç olmaz gündün güne **yediğime doymam** süzöldüm etraf-ı eknafa haber sal bilen ademleri huzuruna getir sen bilirsin sen kendin eksigiine ... ben bunda çenem? ilikleniyor. **Başımдан yağmur gibi yağar**. Ne şekildir kimse bilmez. Tanrı emaneti olsun bulasun.”²³¹

“Selamdan sonra bizim ahvalimizden sual olunursa sancı deyu yatıyorum **kah arkama gelür irkilir kulaklarım tıkalur** gün olur heman kef geçerim şu hekimbaşıyla söyleşin buna bir vechle çaresi nedir belki üstazlar bulunur Frenklerde sor.”²³²

“... mizac-ı hümayunları girü bir mikdar elem üzere olmağla takayyüd ve hükema ile söyleşilmesi ferman buyurmuş ferman-ı hümayunları inşallah u teala yarın hekimbaşı kullarını ve Frenk hekimleri dahi getürdüb söyleşeyim ola ki cenab-ı rabbülalemin şifalar müyesser eyleye. Gece ve gündüz bu kullarının fikr ü zikri mübarek vücud-u şeriflerinin ilacı tedbiridir hak subanehu ve teala vücud-u şerifiniz

²²⁹ BOA, TS.MA.e. 801/3-9.

²³⁰ BOA, TS.MA.e. 801/3-12.

²³¹ BOA, TS.MA.e. 800/5-8.

²³² BOA, TS.MA.e. 801/3-3.

zarar ve hatalardan saklayub hıfzı emanetinde masun eyleye saadetlü padişahımın mübarek vücud-u şerifleri safada rahatda olacak eğer kulları ve bil cümle ibadullah rahat bulur...”²³³

“...bu kullarına mukaddema varid olan hatt-ı hümayunlarında ilaç ahvaline mukayyed olub söyleşesin buyrulmuş bir an takayyüdden hayli değiliz. Benim saadetlü padişahım Timon namına olan Frenk hekimi getürdüb vafir söyleştim ve bu kulunuza bazı cevablar ve ilaçlar söyledi. Akla yakışır sözler ve nefsi emirde mezbur Timon sayir hükemalardan iyüce olmak mülahaza oluruz. Hala merkurum Timon hekimbaşı kullarına getürülmüşdür ki hekim başı ve gayri Yahudi hekimler bununla bir yere gelüp müşavere ve tedbir eylesünler badehu ilaca biinayetüllahi ve teala mübaşeret olunsun ve benim kerametlü padişahım Fener’in havası bir mikdar ağırcağır andan hareket buyurulması münasib fehm olunur...”²³⁴

“...hatt-ı hümayun saadet-makrunlarında devlet ü ikbal ile Topkapu’ya varılıb anda mübarek mizaç-ı hümayunlarına bir mikdar elem olduğu işaret buyrulmuş. Saadetlü padişahımın vücud-u şeriflerin hazret-i rabbülalemine emanet vermişüzdür. Ol kadir perverdiyar habib-i ekremi merhametine hıfz eyleye dua ve tazarrumuz budur menindillah cemi zararlardan mahruz olmalarına kalb-i bedeginin kuvveti mukarrerdir âmme-i mevcudat bu babda ricadadır. Benim kerametlü padişahım hekimbaşı kulları ile Yahudi hekimlerini getürtmeye tenbih olundu bir hoş söyleşülüb inşallah ve teala yarın rikab-ı hümayunlarına gönderilir hatır-ı hümayunlarına nevan keder gelmeye...”²³⁵

“Selamdan sonra bizim ahvalimizden şimdi taşra oturuyoruz öteye gün hatt-ı şerif göndermişdim Mağribli hatırı için ağaya göndermişsün şimdi ağa söyledi. Bir birisinin yanında o herifi getürsin beni bir sehil baksa ne yüzden lazımdır ilaç deyu sizde bile gelsinler beni gösteresiz görelim ne tedbir ider bir şafice cevap gönderesün. Zira bu gece pek hasta oldum validemiz yanımızda bekledi günden güne iyiliğe döneceğime artıyor şöyle bilesiz.”²³⁶

²³³ BOA, TS.MA.e. 799/33-14.

²³⁴ BOA, TS.MA.e. 799/33-16.

²³⁵ BOA, TS.MA.e. 799/33-13.

²³⁶ BOA, TS.MA.e. 801/3-38.

“Selamdan sonra bizim ahvalimizden yana sual olunursa gine ezellikden beter hastaca bilesiz. Ben bilmem kan alalıdan beri eman bulmuyorum nice idelim buna bir tedbir idelim ve dahi üstazları getiresin ve Mağribliler getüresün tek durmağla olmayor beni ister dilersen pekçe takayyüd idesün. Mağriblilerde nice âdemler bulunur. İstanbul’u devr idesün. Tanrı emeneti olsun bana söyle dersin ona takayyüd idesün göreyim iş işden geçiyor gine söyleşesin.”²³⁷

“...hala bu kullarına varid olan hatt-ı şerif saadet-makrunlarında mizaç-i şerifleri nahoş olduğu işaret-i hümayunları olmuş Allah suphanehu ve teala vücud-u şerfilerin hata ve zararlardan saklayub mübarek tabiat-ı hümayunlarına hoşluklar ve sürur ve safalar eyleye serir-i saltanatlarında ak sakallı pir eyleye amin. Şevketlü padişahımı hazret-i rabbülalemine emanet eyledim. Mizac-ı latiflerine zerre elem gelmesün. İnşallah teala görülmemiş gibi olur ve benim saadetlü padişahım emr ü hümayunları üzere takayyüd ve tedbir olunub bazı hükemayı getirüb ve o makule Mağribilerden malumatı olanları buldurub bugün söyleşüb inşallah ve teala yarın ferman-ı hümayunlarıyla rikab-ı hümayunlarına yüz sürülüb arz olunur.”²³⁸

“Selamdan sonra Yenikapu’da Şeyh Ali derlermiş meşhurdur bilimi? vardır dirler yohsa sen[in] gönderdiğin Mağribi midir yohsa gayrısı mıdır aslın erip bana gönderesin şöyle bilesiz ve sen dahi hizmetinle pek takayyüd idesün sonra sen bilürsün her etraftan gereği gibi göz kulak viresin göreyim sen nice çalışırsın.”²³⁹

“..hatt-ı hümayun saadet-makrunlarında Yenikapu’da olan Şeyh Ali bilmi? var dirler gönderdiğin Mağribi yoksa o mudur aslını arayub bildiresin buyurulmuş. Benim saadetlü padişahım Şeyh Ali evvelden bildiğimiz değil bu yıl bunda gördük anın bilmi? gayrı yüzden bu kulları gönderiğim mağribiye Şeyh Ahmed derler kadimi bir ocak imiş bu kulları Akdenize vardığında görüşmüştük. Süheladan ehl-i ilim bir duacılarıdır. Sıhhati budur ol babda ferman padişahımındır Ahval-i fukaraya mukayyed ve şer-i şerifi hükmü icra olunub külli ve cüzzi etraf ve eknaftan gelen haber tehir olunmayub saatiyle rikab-ı hümayunlarına arz olunur ferman padişahımındır.”²⁴⁰

²³⁷ BOA, TS.MA.e. 801/3-39.

²³⁸ BOA, TS.MA.e. 799/33-12.

²³⁹ BOA, TS.MA.e. 801/3-37.

²⁴⁰ BOA, TS.MA.e. 799/33-9.

Çağatay Uluçay'ın 1951-1952 yılları arasında Tarih Dünyası Dergisi'nde yayımlanan “*Sultan İbrahim Deli mi, Hasta mı?*” başlıklı serisinin konusu Sultan İbrahim'in hastalığı ve tuhaf davranışlarıdır. Bu serisinde sultanın bazı hatlarını baz alarak sultan hakkında yorumlarda bulunmuştur. Uluçay'a göre hapisane hayatı ve ölüm korkusu sultanın asabını bozmuş, dimağındaki kifayetsizlik ve aptallığı etrafında fesat çemberi oluşturmuştur.²⁴¹ Uluçay'ın vardığı sonuç ise sultanın sinir hastası olduğudur.²⁴² Uluçay'ın bu yazı dizisine karşılık Dr. Sebahattin Kerimoğlu hekim gözüyle sultanın hatlarını inceleyerek Sultan İbrahim'e “psikonevroz” teşhisini koymuştur.²⁴³ 1972 yılında Prof. Dr. Burhanettin Noyan ve Dr. Tuncer Özkan “*Sultan İbrahim ve Kişiliği*” adlı makalelerinde Uluçay'ın yayınladığı Sultan İbrahim'in hatlarını inceleyerek sultanın “prepsikotik” olabileceği sonucuna varmışlardır.²⁴⁴

2. 3. SULTAN İBRAHİM'İN EĞLENCELERİ

Sultan İbrahim tıpkı babası Sultan Ahmed ve ağabeyi II. Osman gibi²⁴⁵, İstanbul'daki köşk ve saraylarda zaman geçirmeyi seviyordu. Topçular Kâtibi, sultanın köşklere eğlendiğini, ava gittiğini şu şekilde dile yazmıştır: “Ve gâh ‘azimetleri Üsküdar saraylarında ve İstavroz köşklerinde ve Tersâne bağçelerinde ve Beşiktaş saraylarında ve Dâvud-paşâ saraylarında ve şikâr ve av-gâhlarda seyr ü teferrüçlerde.”²⁴⁶; “Sa‘detlü Padişâh-ı ‘âlem-penâh hazretleri teferrüç ederler. Temmuz eyyamı Üsküdar ve İstavroz bağçelerinde ve mesirelerinde iken Dâvud-paşa saraylarına teveccüh edeler. Murgân ve sürgün avları ve şikârları olur.”²⁴⁷

Sultanın hatlarına bakılınca Davud Paşa Sarayı²⁴⁸ ve İstavroz Sarayı²⁴⁹ en çok vakit geçirdiği saraylar olduğu görülmektedir. Sultan İbrahim'in hatlarında “..taşrada

²⁴¹ M.Çağatay Uluçay, “Sultan İbrahim Deli mi, Hasta mı?”, Tarih Dergisi, Cilt 3, sayı 24, 1951, s.1019.

²⁴² Uluçay, “Sultan İbrahim Deli mi, Hasta mı?”, s.1020.

²⁴³ Sabahattin Kerimoğlu, “Sultan İbrahim Deli mi idi?”, Tarih Dünyası, Cilt 3, sayı 25, İstanbul 1951, ss. 1057-1058.

²⁴⁴ Burhanettin Noyan-Tuncer Özkan, “Sultan İbrahim ve Kişiliği”, Nöro Psikiyatri Arşivi, Cilt 9, Sayı 3-4, İstanbul 1972, s.174.

²⁴⁵ Sultan I. Ahmed ve Sultan Osman Davudpaşa, Beşiktaş, Tersane Bahçesi, İstavroz ve Beykoz Bahçesi gibi yerlerde çokça zaman geçirmiştir. Teşrifat Defteri (1616-1620), haz. Ersin Kırca, İlhan Gök, İstanbul, Libra Kitap, 2021, s. 38.

²⁴⁶ Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, a.g.e, s. 1157.

²⁴⁷ Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, a.g.e, s. 1167.

²⁴⁸ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Semavi Eyice, “Dâvud Paşa Sarayı”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 9, İstanbul, 1994, ss. 45-48.

eğleniyoruz..”²⁵⁰, “..İstavroz’da eğleniyoruz..”²⁵¹, “..Maltepe’de eğleniyoruz..”²⁵², “..Çamlıca’da sefa idiyoruz..”²⁵³ şeklinde yazdığı hatlar bulunmaktadır. Bu hatlardan Çamlıca, İstavroz (Beylerbeyi), Davud Paşa, Beşiktaş, Fenerbahçe ve Maltepe’ye gittiğini görmekteyiz. Ayrıca Dönem yazarlarından Haramidere, Çatalca²⁵⁴ ve Edirne’ye²⁵⁵ gittiğini de öğrenmekteyiz. Havanın kapalı olduğu günlerde çocukları ile birlikte haremde vakit geçirdiğini şu sözleri ile söylemektedir: “...oğlancıklarımın dahi sefalıkları var bugün hava karantı olmağla haremde eğlenüb otururuz...”²⁵⁶

Sultan İbrahim’in pehlivanlara ayrı bir önem verdiği hatlarından belli olmaktadır. Hatlarında Hasodada ve Fenerbahçe’de güreş yaptırdığını, Hasodalı lakaplı pehlivanla güreşecek yeni pehlivanlar bulunması istediğini görmekteyiz:

“Selamdan sonra has odada güreş etdiririm gerek emrimle gelesin bakmağa.”²⁵⁷

“Selamdan sonra gelen pehlivanlardan hele hangisi kavi ise canım rikabıma gönderesün tacil ..”²⁵⁸

“Selamdan sonra hani sana ısmarlamışdım pehlivanlar bulub rikab-ı hümayunuma gönderesün deyu dahi bulunmadı mı? Öte yakaya âdem salasın. Belki Tekirdağ’nda ve Gelibolu’da bulunur canım göreyim seni manend bulasın şöyle bilesiz.”²⁵⁹

“Selamdan sonra şu Tanrı emaneti olsun bir pehlivan bulub öte yakada nerede olursa huzuruma gönderesün göreyim seni dilersen şehirliden hele her ne hal ise pek takayyüd idüb bulasın şöyle bilesin.”²⁶⁰

²⁴⁹ Günümüz Beylerbeyi Sarayı’nın bulunduğu yerdir. Bizans döneminde semtin adı İstavroz’dur. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Metin Sözen, “Beylerbeyi Sarayı”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 6, İstanbul, 1992, ss. 77-78.

²⁵⁰ BOA, TS.MA.e. 801/1-10.

²⁵¹ BOA, TS.MA.e. 801/3-17.

²⁵² BOA, TS.MA.e. 799/37-3.

²⁵³ BOA, TS.MA.e. 801/1-7.

²⁵⁴ Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, a.g.e, s. 1146.

²⁵⁵ Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 848.

²⁵⁶ BOA, TS.MA.e. 801/1-12.

²⁵⁷ BOA, TS.MA.e. 800/3-5.

²⁵⁸ BOA, TS.MA.e. 800/3-4.

²⁵⁹ BOA, TS.MA.e. 800/8-1.

²⁶⁰ BOA, TS.MA.e. 800/8-2.

“Selamdan sonra öteye gün Fenerbağçesi’nde hatt-1 şerifim varmış idi ki hasodalıya manend bir pehlivan keşmekeş edip bize gönderesin deyu takayyüd edersin yohsa bulamıyorsun canım pekçe takayyüd edip manend bulasın azim muhabese olmuşdır şöyle bilesin ve gönderdiğim hatt-1 şerifleri gönderdin mi yohsa açub bakdın mı bildiresin.”²⁶¹

Sultan İbrahim’in sadrazamdan iyi pehlivanlar bulmasını istediği hatlara karşılık sadrazamda telhislerinde iyi pehlivanlar aradığını, Anadolu Beylerbeyi’ne de sorduğunu ve bulduğunda sultana yollayacağını yazmıştır:

“..ferman buyrulan güreşçi pehlivan için sual buyrulmuş benim şevketlü padişahım Pirioglu kullarıyla güreşür yiğidi bu bendeleri bilürüm, teccessüs olundu. Şimdi bunda ana muadil bulunmuyor amma benim azametlü padişahım öte yakada bir iki yerde bazı güreşür iyüce yiğidler vardır deyu haber verdiler. Anadolu beylerbeysi kullarına müstakil mektub ile adem gönderilmişdir ki o makule güreşçi pehlivanları buldurub göndere takayyüd olunmuşdur İnşallah teala geldiklerinde rikab-1 hümayunlarına arz olunur..”²⁶²

“..pehlivanlar için ferman-1 hümayunları olmuş benim merhametlü padişahım mukaddema ferman-1 şerifleri oldukda takayyüd olunub etraflardan bir ikisini getürdüb lakin taşrada kendülerin alışduruyorlar. Çokluk bu kulları gözüm dutmamağla ve andan maada bir uğurdan varub şaşmayalar deyu alışurlar dahi bir iki gelecek vardır bir iki günden rikab-1 hümayunlarına götürdülür bir nesne ki ferman-1 hümayunlar olmuş ola anda tehir olunmaz..”²⁶³

“..hatt-1 hümayun saadet makrunlarında hala güreş etdiriyorum Hasodada bir eyü güreşçi vardır ana muadil bir iyüsin bulasın deyu ferman-1 hümayunları olmuş. Saatiyle ısmarlayub takayyüd olunmuşdur inşallah teala her kaçan ile bir iyüsi bulundukda rikab-1 hümayunlarına gönderilür..”²⁶⁴

²⁶¹ BOA, TS.MA.e. 800/8-3.

²⁶² BOA, TS.MA.e. 799/8-2.

²⁶³ BOA, TS.MA.e. 799/8-3.

²⁶⁴ BOA, TS.MA.e. 759/8-1.

Ali Ufki Bey'in yazdığına göre Sultan İbrahim müziği seviyor ve çalgıcıları da destekliyordu. Ona göre Sultan İbrahim kadınları ile vakit geçirirken bir yandan çalğı çalınmasından çok zevk alırdı.²⁶⁵

Sultan İbrahim kayıkla gezmeyi seviyordu. Karaçelebizâde Sultan İbrahim'in hasekilerine mücevherle süslü örtüleri olan kayıklar hazırlattığını yazar. Ayrıca Sultan İbrahim'in Anka Kuşu misali ejder yüzlü bir kayığı olduğunu da söylemektedir.²⁶⁶ Sultan İbrahim'in "Sen ki vezir-i azamımsın malumun olsun ki saadetle kayığa binip validemize müsahafa etdik lakin kayığın bir mikdar muksa olmuşdur vasi değildir ve içerüsi dahi dar olmuş bunu yapan fikirsiz yapmış bir şansız düşdü emrimle gine tenbih idesün bir hoşça teenniyle yapa göreyim seni asla binmedim şöyle bilesin."²⁶⁷ dediği hattından da kayığın dar olmasından şikayetçi olduğu, geniş kayıkları sevdiğini anlamaktayız. Haseki sultanın kayığının örtüsünün yenilenmesi için de hat yazmış, sadrazamda telhisinde örtünün yarın değiştireleceğini söylemiştir.²⁶⁸ Ayrıca fırtınalı günlerde sadrazam sultanın kayığa binmesini istememiş ve bunu telhislerinde dile getirmiştir.²⁶⁹

Sultan İbrahim her ne kadar kadınlara düşkünlüğü ile tanınsa da kendine ait hobileri vardı. Padişahlığı boyunca sadece Topkapı Sarayı'nda oturmamış, İstanbul'daki diğer saraylarda vakit geçirmeyi sevmiştir. Anadolu yakasındaki bahçelere giderken kayık kullanması, belkide kayıklara olan ilgisini arttırmıştır. Müziği ve güreş seyretmeyi seviyor, hatta özel odasında pehlivanları güreştiriyordu.

2. 4. SULTAN İBRAHİM'İN KADIN VE SAMUR DÜŞKÜNLÜĞÜ

Sultan İbrahim'in hatlarında kadınlara ve samura düşkünlüğü ile ilgili net bir bilgi bulunmamaktadır. Çağdaş kaynaklarda ve ondan sonraki dönemde yazılan eserlerde bu düşkünlükler dile getirilmiştir. Habsburg elçisi Schmid 1643 tarihli raporunda Sultan İbrahim'in ziyadesiyle kadına düşkün olduğunu duyduğunu yazar.²⁷⁰ Dönem kroniklerindeki ortak nokta Sultan İbrahim'in padişahlığının son iki yılında devlet idaresinin bozulma sebebini anlatılırken rüşvet, kadın ve samur

²⁶⁵ Ali Ufki Bey, a.g.e, s. 52.

²⁶⁶ Özgül, Ravzatü'l-Ebrâr, s. 402.

²⁶⁷ BOA, TS.MA.e. 800/2-5.

²⁶⁸ BOA, TS.MA.e. 796/104.

²⁶⁹ BOA, TS.MA.e. 795/41; 796/91.

²⁷⁰ Ercan, Rudolf Schmid'in Nihâi Raporunun Türkçeye Çevirisi, s. 83.

düşkünlüğünden bahsetmeleridir. Aynı şekilde rüşvet, samur ve kadınlar Sultan İbrahim'in tahtan indirilme sebebidir.

Sultan İbrahim tahta çıktığında bir erkek varis bulunmuyordu. Bu yüzden devletin geleceği için ilk önemli sorun Sultan İbrahim'in bir erkek çocuğu olmasıydı. Sultan İbrahim'in kadınlarla olan münasebetinin asıl kaynağı buydu. Şehzâdelerin dünyaya gelmesini sağlamak haremın başı olan Kösem Sultan'nın göreviydi.²⁷¹ Sultan İbrahim'in saltanatının ilk yıllarında huzuruna bir şerif gelerek rüyasında Hz. Muhammed'i gördüğünü söylemiş. Sultan bu şerifen etkilenmiş olsa gerek çocuğu olması niyetiyle herkesin üç gün oruç tutmasını ve üç bin salavat-ı şerife okumalarını istemiştir:

“Sen ki veziriazamımsın malumun olsun ki bir şerif rikabımıza geldi. Biraz Habib-i Ekremi rüyasında görmüş ki benim için cümle kullarım üç gün sayım olsunlar ve sen dahi ve eğer cümle vüzeraya dahi tenbih edesin dutsunlar evladım gelmek niyetine ve üç bin salavat-ı şerif dahi bile çevirsinler o sende göreyim şöyle bilesiz.”²⁷²

Kâtip Çelebi Sultan İbrahim'in kadınlara düşkünlüğünün sebebini sultanın tahta çıktığı gibi şehzâdeler dünyaya gelmesi için devlet erkânının birer cariye göndermesine bağlar. Kâtip Çelebi ayrıca padişahın kadın düşkünlüğünün, hasekilere verilen tevcihleri, devlet kadrolarına hak etmeyen kişilerin gelmesinin halkı perişan ettiğini ve bu yüzden hazinenin de kötü duruma geldiğini dile getirmiştir.²⁷³

Vecihî, Sultan İbrahim döneminde bozulmanın sebebini “ Sultan memleketin perişan durumundan haberdar olmayıp karılarına ve kendisine yakın olan şahıslara bol keseden ihsanlarda bulundukça rüşvet ve irtikâp günden güne arttı.”²⁷⁴ ve “Bütün sarayın ipek ve samur kürklerle süslenmesi emrolundu. Karşı gelenler azl veya haps olundular. Bir tarafta samur kürkü fiyatları artarken, diğer tarafta akçalar heba edilmekte idi. Valide Sultan'ın makul ihtarlarına kulak asılmadığı gibi Topkapı'da oturmakta iken vezir-i azam gönderilip İskender Çelebi bahçesine

²⁷¹ Leslie P. Peirce, Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar, 6. Baskı, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 2012, s.359.

²⁷² BOA, TS.MA.e. 800/3-15.

²⁷³ Kâtip Çelebi, a.g.e, ss. 954-955.

²⁷⁴ Vecihî Hasan Efendi, a.g.e, s. 58.

sürüldü.”²⁷⁵ şeklinde ifade eder. Vecihî sultanın sekiz hasekisi olduğunu ve İbrahim Paşa sarayını ipek ve samur kürklerle süsleyip sekizinci hasekisine hediyeye ettiğini söylemektedir.²⁷⁶

Mehmed Halife eserinde “Merhûm Sultan İbrahim’in katline bâ’is olan müfsidler beyân eder”²⁷⁷ başlığı altında Cinci Hoca’dan, Şekerpare Hanım’dan, Yusuf Paşa’nın ve Salih Paşa’nın ölümünden, veziriazam Hazerpâre Ahmed Paşa’nın rüşvet almasından bahsetmiş ve halkın bu durumdan rahatsızlığını dile getirmiştir.

Evliyâ Çelebi, Sultan İbrahim’in saltanat yıllarının sonları başlığı altında padişahın Cinci Hoca, haseki kadınlarının ve Hezârpâre Veziriazam Ahmed Paşa’nın etkisine girerek rüşvetin çoğalmasıyla bozulmanın başladığını söylemektedir. Evliyâ Çelebi’ye göre hazine hasekilere, Cinci Hoca’ya, gereksiz saraylara, saray düğünlerine ve samur döşeli köşklere harcanmıştır. Evliyâ Çelebi Sultan İbrahim’in tahtan indirilmesini, Girit Adası’ndan gelen Kara Murad Ağa’dan padişahın amber, para, samur kürk ve iki haseki cariye istemesi üzerine, Murad Ağa yeniçeri ve sipahi ağalarına haber etmesi ve bunun neticesinde çıkan ayaklanmaya bağlamaktadır.²⁷⁸

Solakzâde Mehmed Hemdemî Sultan İbrahim’in tahtan indirilmesinin sebebini padişahın “ıyş u işret ve kadınlara ülfet ve sohbet üzere olmaları”²⁷⁹, hasekilere verilen arpalıklar, paşmaklıklar ve hasekilerin yakınlarına devlet memurluklarının verilmesine bağlamaktadır. Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, samur, kürk vergisi ve yapılan gereksiz harcamalar sonucunda Sultan İbrahim’in tahtan indirdiğini yazar.²⁸⁰ Abdurrahman Hibrî Efendi “Zikr-i Vâkı’-a-i İbrahim Hânî” başlığı altında Sultan İbrahim’in kadınlara olan ilgisini, devlet kadrolarındaki rüşveti, İstanbul şehrine gelen suyu çoğunlukla sarayın kullandığını yazmaktadır.²⁸¹

Ahmed Bin Ya’kûb, padişahın aklında hafiflik (hıffet)²⁸² olduğunu ve terfiyi hak etmeyen kişilerin yüksek rütbelere geldiğini²⁸³ yazmıştır. Ayrıca Sultan

²⁷⁵ Vecihî Hasan Efendi, a.g.e, s. 60.

²⁷⁶ Vecihî Hasan Efendi, a.g.e, s. 60.

²⁷⁷ Oral, Tarih-i Gılmânî, s. 17.

²⁷⁸ Evliyâ Çelebi, Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul 1.Cilt-1.Kitap, s. 233.

²⁷⁹ Solakzâde Mehmed Hemdemî, a.g.e, s. 578.

²⁸⁰ Özgül, Ravzatü’l-Ebrâr, ss. 416-418.

²⁸¹ Aykun, Defter-i Ahabâr, s.102.

²⁸² Ahmed Bin Ya’kûb, a.g.e, s. 39.

²⁸³ Ahmed Bin Ya’kûb, a.g.e, s. 41.

İbrahim'in nikâhlı ve nikâhsız dokuz hasekisi olduğunu, devlet kadrolarının üçer dörder ayda bir değiştiğini söyleyerek sultanın Hazerpâre Ahmed Paşa ve kadınların baştan çıkartmasıyla samur kürklere salgın ettiğini dile getirir.²⁸⁴

Sultan İbrahim'in birgün Vezir İpşir Paşa'nın Sivas'ta olan karısı Mavrol Han kızının güzeliği kulağına çalınmıştı. Hemen Sivas valisi Varvar Ali Paşa'dan Vezir İpşir Paşa'nın Sivas'ta bulunan nikâhlı karısını kendisine getirmesini istemişti. Varvar Ali Paşa bu isteği şeriata aykırı olduğu için kabul etmemiş ve Sivas valiliğinden azledilmiştir.²⁸⁵

Sultan İbrahim'in musahip kadınlarından biri de Şekerpâre Hatun'dur. Kroniklerde Şekerpâre Hatun'un ismi Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın katli ile yazılmaya başlanmıştır. Şekerpâre Hatun, sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa'ya karşı olan ittifakta yer almıştır.²⁸⁶ Sultan İbrahim'in sadrazamı olan Salih Paşa öldürülünce Şekerpâre Hatun'a intisab eden Kapudan Musa Paşa'ya sadrazamlık mührü gönderilse de vazgeçilip sadaret mührü Hazerpâre Ahmed Paşa'ya gönderilmiştir.²⁸⁷ Mehmed Halife padişahın kadınlara düşkün, yedi sekiz tane hasekisi olduğunu, her birine arpalık verildiğini dile getirmiştir. Daha sonra Şekerpâre Hatun için Cinci Hoca kadar rüşvette meşhur olduğunu ve Hanya fatihi Yusuf Paşa'nın öldürülmesinde rolü olduğunu söylemiştir. Ayrıca Şekerpâre Hatun için Cinci Hoca ve sadrazam Hezarpâre Ahmed Paşa ile birlikte sultanı çalgıcılara, güreşe eğlencelere alıştırdığını, padişah bunlarla zaman geçirirken kendilerinin mansıbları rüşvetle vermeye başladıklarını yazar.²⁸⁸

Şekerpâre Hatun günden güne zenginleşmeye başlamıştı. Valide Kösem Sultan ile Şekerpâre Hatun arasında bir münakaşa çıktığı ve Kösem Sultan'ın Şekerpâre Hatun'u dövdüğü söylenir.²⁸⁹ Şekerpâre Hatun'un rüşvet alması ve Kösem Sultan ile aralarındaki münakaşa padişahın kulağına gidince Sakız'a sürgün edilmiş ve malları müsadere olunmuştu. Naima, müsadere edilen mallarının sandıklar dolusu değerli taş ve altınları olduğu gören Sultan İbrahim'in "Hay kâfir! Bana akşam ekmek alacak

²⁸⁴ Ahmed Bin Ya'kûb, a.g.e, s. 41.

²⁸⁵ Evliyâ Çelebi, Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul 1.Cilt-1.Kitap, s. 227; Aktemur, Anonim Osmanlı Vekayinâmesi, s. 87.

²⁸⁶ Emecen, "İbrâhim", s.277.

²⁸⁷ Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ IV. Cilt, s. 1232; Aykun, Defter-i Ahbâr, s. 102.

²⁸⁸ Oral, Tarih-i Gılmanî, ss.17-18.

²⁸⁹ Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ IV. Cilt, s.1137.

akçem yok deyü yemîn ederdi, bak neleri çıktı hep benim malımdır.” dediğini nakleder.²⁹⁰ Karaçelebizâde ise Şekerpâre Hatun’un müsadere olunan malları için Karun Hazinesi “genc-i Kârûnî” ifadesini kullanır.²⁹¹

Topkapı Sarayı Arşivi Evrak fonunda tespit ettiğimiz belgelerden birinde Sultan İbrahim sadrazamdan bir kadın istemiştir: “Selamdan sonra öteye gün **bir karı bulmuş** idin bilen var deyu bize göndersün helbet tehir etmeyesin şöyle bilesiz.”²⁹² Sadrazam arzında sultana yarın kadını bulacağını söylemiştir: “Arz-ı bende-i bi-mikdar budur ki azametlü ve şevketlü padişahım hala bu kullarına varid olan hatt-ı hümayun saadet makrunlarında gönderilmesi ferman buyrulan avreti kaç vakit olmağla inşallah teala yarın bulalım emr-i ferman padişahımındır.”²⁹³

Venediklerinin Çanakkale Boğazı’nı abluka altına almasından dolayı İstanbul halkının yaşadığı sıkıntılara ek olarak yüksek rütbeli paşalar ve ağalardan istenilen samur vergisi insanların sabrını taşırılmıştı. Sultan İbrahim hasekisi Hümaşah Sultan’la Zilhicce 1057 (Aralık 1647/Ocak 1648) tarihinde nikâhlandı ve Mısır eyaleti mihir olarak verildi.²⁹⁴ Padişahın nikâhından yaklaşık bir ay sonra Muharrem 1058 (Ocak/Şubat 1648) tarihinde padişah kızını evlendirdi.²⁹⁵ Sultan İbrahim kızını, evli olan sadrazam Hazerpâre Ahmed Paşa’ya vermek için eşinden boşandı. Dillere destan bir düğün yapıldı. Düğün için mücevherlerle süslü nahıllar hazırlandı.²⁹⁶ Paşanın sarayında düğün yaklaşık onsekiz gün sürdü. Sultan İbrahim defterdardan nikâhlı eşi Hümaşah’a verdiği İbrahim Paşa Sarayı’nın samurla döşenmesini istedi. Sonra sadece bir odanın döşenmesine karar verildi. Gerekli olan ipek kumaşlar ve samurlar için bedestenler geceleri de açıldı. Tüccarların dükkânlarındaki mallara parası devlet tarafından verilmek üzere el konuldu. Oda döşendikten sonra Sultan İbrahim odayı beğenmeyerek defterdarı azletti.²⁹⁷

İbrahim Paşa Sarayı’ndan sonra sultan Topkapı Saray’ındaki bazı köşklerin de ipek ve samur döşeklerle kaplanmasını emretti. Bu durum samuru bulunmaz hale

²⁹⁰ Na’imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na’imâ IV. Cilt, s.1138.

²⁹¹ Özgül, Ravzat’ül Ebrâr, s. 414.

²⁹² BOA, TS.MA.e. 799/37-1.

²⁹³ BOA, TS.MA.e. 799/26.

²⁹⁴ Özgül, Ravzat’ül Ebrâr, s. 408.

²⁹⁵ Özgül, Ravzat’ül Ebrâr, s. 409.

²⁹⁶ Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 978.

²⁹⁷ Na’imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na’imâ IV. Cilt, ss. 1129-1130.

getirdi. Saraya samur vermeden mansıp alınmaz hale gelmişti.²⁹⁸ Naima Müverrih Şârih-ül Menarzâde'nın kitabındaki derkanarındaki nota istinaden Sultan İbrahim'e samur sevgisi aşıl原因an kişinin Voyvoda kızı isimli falcı bir kadın olduğunu söyler. Bu kadının padişaha sarayı samur kürklerle döşeli bir padişahın hikâyesini anlattığını, Sultan İbrahim'de bu hikâyeden etkilenerek samura düşkünlüğünün başladığını yazar.²⁹⁹

Sultan İbrahim içi dışı samurdan, düğmeleri değerli taşlardan olan bir elbise icat etmişti. Vezirler, ulema, şeyhülislam ve kazaskerlerin herbirinden bu elbiseden hediye etmesini emretti. Vermeyenlerden zorla alınmaya başlandı.³⁰⁰ Ocak ağalarından Bektaş Ağa, Müslihiddin Ağa ve Kara Çavuş Mustafa Ağa'dan da samurdan elbise ve para istenince Hazerpâre Ahmed Paşa ve Sultan İbrahim'in sonu gelmiş oldu. Sadrazam oğlunun düğününe ocak ağalarını çağırdı. Amacı onlara tuzak kurup öldürmekti. Ağalar düğüne gidip kendilerine kurulan tuzağı öğrenince Orta Cami'ye giderek ocağın diğer ileri gelenleri ile toplandılar.³⁰¹ Sadrazamı görevinden aldırıp yerine rüşvet istemeyen dürüst bir vezir getirmek için toplansalar da bu toplantı sadrazamın ölümü ve sultanın tahtan indirilmesi, daha sonra da öldürülmesi ile sonuçladı.

Sultan İbrahim'in hatlarında ve sadrazamın telhislerinde samur isminin geçtiği çok az belge tespit edilmiştir. Bu belgelerde sadrazamına samur kürk ihسانی³⁰², Boğdan voyvadasından hediye gelen samurlar³⁰³ hakkında bilgiler yer almaktadır. Sultan İbrahim'in odasını ve tahtını samur kaplatmak isteğini kroniklerden biliyoruz. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evraklarında TS-MA.e. 801/1-37 numaralı evrakta Sultan İbrahim oturacağı yere yaymak için samur gönderdiği, samurun konulacağı yere göre ölçüsünün alınmasını istediğini yazmıştır. Hatlarda tarih belirleyemediğimiz için bu isteğinin saltanatının son yıllarına mı ya da ilk yıllarına mı denk geldiği belirlenememektedir. Hat ise şöyledir: “Selamdan sonra Zeyrek Ağa ilen samur makadı gönderdim ona göre bir hoşça olsun hem yerliğı hem makadı o yerildi? oldığın bilur seni göreyim seni halkı hoşça zabt et gözün aç rıza-i

²⁹⁸ Solakzâde Mehmed Hemdemî, a.g.e, s. 577,578.

²⁹⁹ Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ IV. Cilt, s. 1145.

³⁰⁰ Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ IV. Cilt, s. 1145.

³⁰¹ Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ IV. Cilt, s. 1147.

³⁰² BOA, TS.MA.e. 800/4-28.

³⁰³ BOA, TS.MA.e. 809/57.

hümayunum üzere hareket et zalime aman caiz değildir..”³⁰⁴ Ayrıca İbnülemin Saray Mesalihi fonunda haremdeki yeni tahtın samur döşemesi tutarını gösteren 1057 tarihli bir makbuzda yer almaktadır.³⁰⁵ Bu iki belgeden Sultan İbrahim’in oturduğu yerleri samurla kaplattığını rahatça görebiliriz.

Topkapı Sarayı Arşivi Defterleri fonunda bulunan TS.MA.d. 7998 nolu müfredat defterinde Acem Şahı’ndan gelen hediyelerin arasında samur ve anberinde olduğunu görmekteyiz.³⁰⁶ TS.MA.d 551 nolu müfredat defterinde ise Haseki Sultan ve Sultan İbrahim için alınan kürkler, saray mensuplarına ve vezirlere ihsan edilen kürkler de yer almaktadır.³⁰⁷ Aynı fonda TS.MA.d. 10457 nolu evrak ise Hazine Kethüdası Abaza Hüseyin Ağa tarafından 1055 tarihinde yazılan pusuladır. Bu pusulada yedi taht için alınan samur kürk bedeli yer almaktadır.³⁰⁸

Sultan İbrahim’in yaşadığı ruhsal sıkıntılardan kurtulmak için bel bağladığı hocalar, sultanın belki de yaşadığı sorunları unutmak için kullandığı kadınlar aslında sultanın sonunu getirmiştir. Sultan yaşadığı ruhsal sıkıntılardan kurtulmak isterken dayanak olarak gördüğü kişiler kendi nüfuzlarını artırma peşindeydi. Sultanın kadınlara düşkünlüğünü halk arasında konuşuluyor olsa gerek ki Ali Ufkî Bey IV. Mehmed zamanında halk arasında “babası am delisi, oğlu av delisi” denildiğini yazmıştır.³⁰⁹ Rüşvet, kadın ve samur düşkünlüğü doğal olarak halkta ve devlet görevlileri arasında rahatsızlığa neden olmuş en sonunda da tahttan indirilmesine sebep olmuştur.

³⁰⁴ BOA, TS.MA.e. 801/1-37.

³⁰⁵ BOA, İE.SM. 11/1108.

³⁰⁶ BOA, TS.MA.d. 7998.

³⁰⁷ BOA, TS.MA.d. 551.

³⁰⁸ BOA, TS.MA.d. 10457.

³⁰⁹ Ali Ufki Bey, a.g.e, s. 40.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SULTAN İBRAHİM'İN DEVLET YÖNETİCİLİĞİ

Sultan İbrahim tahta çıktığında 25 yaşında olmasına rağmen sancağa gitmediği için devlet işlerinde tecrübesizdi. IV. Murad'ın musahiplerinden Koçi Bey, IV. Murad ve Sultan İbrahim'e risaleler ve arzlar yazmıştır.³¹⁰ Koçi Bey'in her iki padişaha yazdığı risaleler arasında konu bakımından farklılıklar vardır. IV. Murad'a yazdığı layihada Osmanlı Devleti'nde yapılması gereken ıslahatlar yer alırken, Sultan İbrahim'e devlet idaresini ve teşrifat işlerini anlatan risaleler ve arzlar yazmıştır.³¹¹ Çağatay Uluçay'a göre Koçi Bey'den, Sultan İbrahim'e bu arz ve risaleleri yazmasını, bizzat Kösem Sultan istemişti.³¹²

Koçi Bey risalesini yazmadan önce Sultan İbrahim'e veziriazama nasıl hatt-hümayunlar yazacağını ve sultana bir kitap(risalesi) yazdığını söylemiştir:

“...Benim keremtlü hünkarım vezir kulunuza reaya ahvalini bir hoşça gör zalimleri def etmeye çalış. Her neye vakıf olursan hayır ve eğer şer rikab-ı hümayunuma arz eyle. Cümle ahvali senden işteyim gayri yerden sem-i hümayunuma yetişmeden sen evvelce bildir. Aşikare benden nice korkarsan tenhada dahi öyle kork sana cümle umuru tefriz etmişimdir ceht eyle, zerre kadar hıyanet gönlüne gelmesin benden bulmazsan haktan bulursun deyu. Benim secaatli hünkârım kâh lütufla kâh kahırla söylemek ki ne lütfunuzdan ümidi kessin ne kahrınızdan emin olsun ve ahiyane göreyim seni hizmet-i hümayunumda say edersin şöyle etmek gereksin ki ecdad-ı izamım zamanında olan vezirleri unutturmak gereksin senden doğruluk umarım seni cümle kullarımdan yüksek ettiğim şükrün bil gece gündüz can ve gönülden uğur-u hümayunumda say eyle. Bazı ırz-ı namus-u saltanata ar gelecek yerleri rikab-ı hümayunuma bildir. Korkma, sana icazetim vardır deyu bu tarikle yüzüne gülmek gerektür böyle olunca haddinden tecavüz etmez hizmetinde istikamet eder her zaman emin olsa veyahut her zaman korksa iyi değildir.....(boş

³¹⁰ Koçi Bey'in yazdığı risaleler için bkz.: Seda Çakmakcıoğlu, Koçi Bey Risaleleri. İstanbul, Kabalıcı Yayınevi, 2007; Yılmaz Kurt, Koçi Bey Risalesi, Ankara, Akçağ Yayınları,2000.

³¹¹ Nejla Ceyhan, “Koçi Bey'in IV. Murat'a ve I. İbrahim'e Sunduğu Risalelerin Farklılıkları ve Karşılaştırılması”, ATEBE Dinî Araştırmalar Dergisi, 1,5 (Haziran 2021.), s. 13.

³¹² Çağatay M. Uluçay, “Koçi Bey'in Sultan İbrahim'e Takdim Ettiği Risale ve Arzları”, Zeki Velidi Togan'a Armağan Kitabı, TTK, Ankara 2010, s.178.

birakılan yerde kapıağalarının isimlerini vermektedir) Saadetlü **hünkarıma bir kitap gönderdim** saltanata müteallik içinde çok söz vardır. Gâhice bir okuyup eğlenesiz.”³¹³

Koçi Bey’in bu arzında söyledikleri padişahın sadrazama yazdığı hatt- 1 hümayunlarında karşılık bulmuştur:

“Bugün devlete müteallik bir hizmet gelmedi mi yohsam mizacınımı nahoşdur eksik olmamak gerek beni seversen göreyim seni nemertebe devletime nafî hizmetler edersun ihmal müsaheleden hazer edesin her nerde zalim var ise bir bir haklarından gelesin canla başla çalışmak gereksün ve hizmetimin tahsili ile takayyüd idesün bir şehir içinde bir na-makul bir şey görmeyem sen bilürsün cümle umurumu sana tefviz etmişim şükürünü bil gece gündüz cümle kullarımdan yüksek etdiğime şöyle bilesiz.”³¹⁴

“Selamlar olduktan sonra berhüdar ol beğendim kulluk olunca böyle olsun her vecle padişahların adetini bilirsin işte sana bir mücevher hançer irsal eyledim duada olasın **zahir padişahlar kah lütufla kah kahırla öyle olur**. Heman **doğruluk** üzere oldun mu iltifat makrur mukarrerdir. Şimdilik sana doğruluktan gayrı fikir cayiz değil. Mesalihi hak u adl üzere gör sayemde bir kimseye zalim olmayasun gözün açasın her nerde zalim var ise birbir haklarından gelesin beni seversen. Göreyim seni **ecdad-ı azamım zamanında olan vezirlerin unutturmağı** sayi idesün ve ahval-i reayaya bir hoşça..”³¹⁵

“Heman bitamam taahhüt ettiği akçeyi versin lazım değil eşya üstüne durasın tedarikine mukayyed olasın. Göreyim seni her vecle hizmet bilir bilirim senden **doğruluk** umarım iyi ettin kendine kem ettin kendine şöyle bilesin.”³¹⁶

Koçi Bey diğer arzında hatt-1 şerifte neler yazması gerektiğini anlatmış, yazdığı hatt-1 şerifi kendisine göndermesini kusuru olup olmadığına bakacağını söylemiştir.³¹⁷ Koçi Bey’in “..eğer bir kusuru var ise devletlü hünkarıma ilam

³¹³ BOA, TSMA.e. 851/24.

³¹⁴ BOA, TS.MA.e. 800/6-8.

³¹⁵ BOA, TS.MA.e. 799/36-7.

³¹⁶ BOA, TS.MA.e. 796/25.

³¹⁷ Uluçay, “ Koçi Bey’in Sultan İbrahim’e Takdim Ettiği Risale ve Arzları”, ss. 188-189.

edeyim”³¹⁸ şeklindeki ifadesi Sultan İbrahim’in hatlarında “kusurum var ise bildiresiz”³¹⁹, “kusurumuz var mı”³²⁰ olarak karşımıza çıkar. Koçi Bey sultana, bilmediği şeyleri başkasına sorabileceğini ve bunun ayıp olmadığını söylüyordu.³²¹ Sultan İbrahim de padişahlığının ilk yıllarında bilgi olmadığı konuları, verdiği kararların ya da yazdığı hatların doğru ya da eksiksiz olup olmadığını sadrazama sormaktaydı.

“Selamdan sonra göndendiğin telhisde arz etmişsin Boğdan voyvodasından bazı reaya şikâyet etmiş kaç neferi buraya gelmiş deyu telhisin üzerine kem mi yazdım yanlış mıdır? Bu yolları dahi bildiresin bizden ziyade görmüşsin bir cevap gönderesin bunda ar olmaz **sakin bilmezliğim çekme ben ona öğtirdim deyu kendi bilmez diye fikir eyleme zahir kimesne bunları kudretten öğrenmedi sormağla danışmağla öğrendi** bir kusurum var ise bildiresiz Van beglerbegsine kaç kaftan lazım mı değil mi bildiresin şafi’ce cevap göndersin.”³²²

Koçi Bey sultana aravız ve sursat hakkında yazdığı risalesinde padişahın konu ile ilgili hatt-ı hümayunları şu şekilde yazmasını tavsiye etmiştir:

“Şimdiye kadar reâyâdan **avarız olarak ev başına beşer riyal kuruş** mu alınır mı? Yoksa şimdi mi ziyâde oldu? Bu sorunun cevabını veresin” diye ferman buyurasınız³²³”; “Avârız defterlerini bir hoşça kendin dağıt Avarız toplamağa müslüman ve dindar adamlar gönder. Ev başına miri için **üçyüz akçe** alınsın. Kırk akçe de varup, toplayan adama verilsin. Sıkı tenbih eyle. Fazla almasınlar. Bu defterleri kavaf eline verüp, elden gitmesine râzı değilim. Herhangi adamı tâyin dersen, varup toplansın. Eğer emrimden fazla bir akçe alındığını duyarsam, sen bilirsın. Sonra cevâbını senden isterim, öte yakanın reâyâsından İstanbul, doludur. Haberini alırım. Sonra hiç bir sözüne inanmam. Sen bilirsın!”³²⁴

Sultan İbrahim’in hattında Koçi Bey’in bu söylemi karşımıza çıkar:

³¹⁸ Uluçay, “ Koçi Bey’in Sultan İbrahim’e Takdim Ettiği Risale ve Arzları”, s. 189.

³¹⁹ BOA, TS.MA.e. 800/2-19; 799/37-27.

³²⁰ BOA, TS.MA.e. 800/5-1; 800/2-12; 801/1-7.

³²¹ Uluçay, “ Koçi Bey’in Sultan İbrahim’e Takdim Ettiği Risale ve Arzları”, s. 178.

³²² BOA, TS.MA.e. 800/2-19.

³²³ Zuhuri Danışman, Koçi Bey Risalesi, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1972, s. 124.

³²⁴ Danışman, a.g.e, s. 125.

“Selamdan sonra işte hatt-ı şerifi gönderdim ve hem fikrime geldi öteye gün arz etmiş idin **avarız için hane başına beş riyal guruş almak** çokdur fukaraya zulümdür matekaddemden kanun **üçyüz akçe** alınmaktadır hane başına varub devşiren âdeme hane başına kırk akçe kifayet eder varur hane başına üçyüz kırk akçe alır ve hem bana bunu bildiresin şimdiye dek reayadan avarız hane başına beş riyal guruş alınurdu yohsa simdi mi ziyade oldı bu sualimin cevabını veresin.”³²⁵

Koçi Bey risalesinde ilmiye teşkilatı hakkında yazdığı bölümde padişahın konu ile ilgi hatt-ı hümayunları “İstanbul efendisine tenbih eyle. Narh işlerini bir hoşça görsün. Gezüp, dolaşsın. Yoksa kendisi bilir diye sıkıca zaman zaman tenbih lâzımdır. Çünkü bütün şehrin ihtiyacını o görür.”³²⁶ şeklinde yazmasını tavsiye etmiş, Sultan İbrahim hattını da “.. İstanbul efendisine muhkem tenbih eyle narh ahvalini ziyad takayyüd etsun gezsün dolaşsun..”³²⁷ şeklinde yazmıştır.

Koçi Bey risalesinde yeniçeri teşkilatı hakkında yazdığı bölümde Bölük Ağaları’na “Siz ki, altı bölük ağalarısınız, hatt-ı humâyunum ulaşınca bilesiniz ki güzelce ilgilenip, sipâhi kullarımı iyi zaptetmeniz ve hiç bir yerde yaramazlık etmemelerine dikkat etmeniz irâdemdir. Eğer kabahat edenler olursa, ağalarımı suçlarım. Nasıl zaptettiğimize dikkat olunmaktadır.”³²⁸ şeklinde hatt-ı hümayun yazmasını söylemiş, Sultan İbrahim bu tavsiyeye uyarak hattını şöyle yazmıştır:

“Siz ki altı bölük ağalarınız hatt-ı hümayun saadet makrunum vusulunda malumunuz olsun sipahi kullarını bir hoşça zabt ve rabt idüb bir ferde hiddetdin tecavüz etdirmeyesiz şöyle ki birinüzün neferinden bir küstahlık zuhur eyleye ağasının hakından gelürüm göreyim sizi ne mertebe zabt ve rabt idüb ehl-i fesad ve eşkıyanın hakından gelesiz şöyle bilesiz.”³²⁹

Koçi Bey risalesinde sikke hakkında yazdığı bölümde sultana “Ulu atanız, merhum sultan Süleyman Han sikke hususuna çok dikkat buyururlarmış. Asla madenlerden akçe almayıp, gümüş almış. Pâdişâhların bir sikke bir hutbe ile namları yücedir”³³⁰ diyerek sikke hususunda dikkat etmesini söylemiştir. Sultan

³²⁵ BOA, TS.MA.e. 800/8-22.

³²⁶ Danişman, a.g.e, s. 129.

³²⁷ BOA, TS.MA.e. 800/3-27.

³²⁸ Danişman, a.g.e, s. 108.

³²⁹ BOA, TS.MA.e. 800/8-11.

³³⁰ Danişman, a.g.e, s. 146.

İbrahim'in sikke ile ilgili hattı da şu şekildedir: “..sikke-yi hümayunumla pekçe takayyüd idesun yavuz? eğlendi nedir aslı nice oldu olmadı bildirmiyorsun merhum Sultan Süleyman Gazi bu sikkeye pek takayyüd buyururlarmış bizde lazımdır..”³³¹

Koçi Bey risalesinde sikke hakkında yazdığı bölümde sultana padişahlık alametlerinde bahsetmiştir: “Benim merhametli hünkârım, pâdişahlık alâmeti, para ile hutbedir.”³³² Sultan İbrahim'in padişahlık alametlerinden bahsettiği hatt-ı hümayunları ise şöyledir:

“Malumun ola ki **zahir padişahlık hutbe ile sikke ile bizim dahi sikkemiz kesilmiyor** bu babda ne dirsin birkaç bin guruş verilse bir mübarek vakitte kendimiz cebimize komak için akçe kesilse münasib değil midir enfa olanı bildiresin hatırımı bulanmışdı yarın valide hazretleri ziyarete gitmek üzeredir hizmet olursa avk idesün.”³³³

“Selamdan sonra sikke ahvali ile nicesiz ne yola kodunuz arz etmedin sikkeye gayet takayyüd lazımdır. Merhum Sultan Süleyman Gazi gayet takayyüd buyururlarmış padişahlara **bir hutbe bir sikke lazımdır bu ikisi ile sair halkdan yüceyüz** göreyim seni sayemde nice hizmetler etmek gereksin şöyle bilesin.”³³⁴

Koçi Bey, sikke hususu hakkında sultanın veziriazama “Bundan bâb-ı hümâyûnumdan içeri kalp akçe girdiğine râzı değilim”³³⁵ demesini tavsiye etmiş. Tavsiyeye uyan Sultan İbrahim de hattında bu konuyu dile getirmiştir:

“Selamdan sonra sikke ile tezce takayyüd idesün göreyim seni heman ol kusur kaldı nihayeti tamam sikke yürüdükden sonra ayrık(artık) bab-ı hümayunumdan içerü **kalb akçe girdiğine rıza-ı hümayunum yokdur** göz aç bir hoşça takayyüd eyle şöyle bilesiz.”³³⁶

Koçi Bey IV. Murad zamanındaki olayları bizzat gördüğü ve bildiği için, IV. Murad zamanında Venediklilerden alınan paranın, Sultan İbrahim zamanında da alınıp alınmadığını merak etmiş olacak ki sultana bu konuyu veziriazama sormasını

³³¹ BOA, TS.MA.e.793/64-14.

³³² Danışman, a.g.e, s. 114.

³³³ BOA, TS.MA.e. 801/1-4.

³³⁴ BOA, TS.MA.e. 793/64-21.

³³⁵ Danışman, a.g.e, s. 146.

³³⁶ BOA, TS.MA.e. 793/64-47.

istemiştir. Koçi Bey, kendisinin bilmek istediğini sadrazama söylememesini, önceden işittiğini veya aklına geldiğini söylemesini sultandan istemiştir:

“..Cezayirli ile Venedik kâfirleri merhum kardeşiniz Bağdad’da iken cenk ettiler. Venedikli, Cezayirinin on parça kadirge ve gemilerini alıp, büyük ziyan verdi. Merhum kardeşiniz gazaba gelüp, Venedik’e haber gönderdi, (bundan sonra sulhu bozarım, sizinle dostluk etmem) deyince Venedik korkup, merhum kardeşinize 500.000 kuruş gelse gerek idi. Geldiği mâlûmumuz değildir. Eğer devletlû hünkârım, arzu ederseniz vezir kulunuza açmadan anlaşılmaz. Vezir kulunuza buyurun, ki “Lala, Venedikli, merhum kardeşim ile barış yapınca beşyüzbin kuruş verseler gerek idi. O kuruşlar geldi mi? diye sorunuz. Ne cevap verirse bu kulunuza bildiriniz. Şöyle sorun: “Evvelden işitmişim, şimdi hatırıma geldi” diyesiniz.”³³⁷

Sultan İbrahim Koçi Bey’i kırmayarak onun dediğini aynen yapmış, Venediklilerden gelen paranın akibetini sormuş ve sanki kendi aklına gelmiş gibi hatt-ı hümayununu yazmıştır:

“Selamdan sonra bir fikr-i mesmu şerifime geldi merhum karındaşım gazi Bağdad’da iken Cezayirli ile Venedik kâfirleri cenk eyleyüb Venedikli Cezayirlünün on beş pare kadirge ve gemilerin alub azm-i zeban eyledi. Merhum gazaba gelüb Venedik’e haber gönderdi şimden geru sulhu bozarım sizinle dostluk etmem dedünde Venedikli korkup merhuma beşyüz bin guruş verecek oldu barışdılar merhum karındaşım ile sulh etdiklerinde beş yüz guruş verseler gerek idi ol guruş geldi mi bildiresün şafi’ce cevab güdersun eğer sorarsan neden düşdü hatıra deyu mesmu şerifim olmuşdı şimdi hatırıma geldi şöyle bilesin.”³³⁸

Koçi Bey, Sultan İbrahim’e devlet işleri ile ilgili tavsiyelerin yanında sultanın hastalığı için de çareler bulmaya çalışıyordu. Sultana yedi esma okunmuş ekmeğe göndermiş, bu ekmeği kimseyle paylaşmamasını ve çok faydalı olduğunu söylemiştir. Ayrıca her hekimin ilacına güvenmemesini, mizacının değişmesi için

³³⁷ Danışman, a.g.e, s. 150.

³³⁸ BOA, TS.MA.e. 800/1-27.

kayıkla denizde gezmesini, bahçelerde dolaşmasını ve ata binmesini tavsiye etmiştir.³³⁹

Koçi Bey risale ve arzlarını Sultan İbrahim'in hatt-ı hümayunlarıyla karşılaştırıldığında görünen o ki sultan Koçi Bey'in dediklerini aynen tatbik etmiştir. Gerek devlet yönetimi ve teşrifat gerekse hastalığı için önerdiği tavsiyeler sultan tarafından dikkate alınarak uygulanmıştır. Sultan İbrahim'in devlet yönetimindeki etkili kişi Koçi Bey olduğunu rahatça söyleyebiliriz.

Sultan İbrahim padişahlık yaptığı süre boyunca yönettiği Osmanlı toprakları hakkında her şeyden bilgi sahibi olmaya çalışmıştır. Sadrazama ithafen yazdığı hatlarının sonuna yazdığı “cüzi ve külli her umuru bildiresin” sözleriyle küçük büyük fark etmeksizin her şeyi kendisine bildirmesini istemiştir. Sadrazamdan arz gelmediği zamanlarda ise sadrazama “bugün devlete müteallik cevap gelmedi”³⁴⁰, “Ne acib umura müteallik cevab gelmiyor aslı nedir bir gün gelmese **gönlüm tefekküre düşüb gözüm yollara bakar..**”³⁴¹ şeklinde yazarak işlerin ne durumda olduğunu öğrenmek istemiştir.

Cevap gelmediği günlerde “mizacın mı nahoş”³⁴², “sağır mısın”³⁴³, “hab-ı rahatta mısın”³⁴⁴, “senin aklın var mı yok mu”³⁴⁵, “gözün aç”³⁴⁶, “hak cezan versin”³⁴⁷ gibi ifadelerle sadrazama yüklenmiştir. Sadrazama yüklense de “duam seninledir”³⁴⁸, “göreylim seni” gibi ifadelerle at³⁴⁹, hançer³⁵⁰ ve samur kürk³⁵¹ gibi hediyeler vererek onu teşvik etmiştir. Sultan İbrahim yeniçeri, eşkıya ve zalimlik yapan kişiler hakkında sadrazama “yeniçeriye takayyüd idesün”³⁵², “her nerde eşkıya

³³⁹ Danişman, a.g.e, s. 139.

³⁴⁰ BOA, TS.MA.e. 800/5-14; 800/5-28; 800/2-30; 800/6-9; 800/6-10; 800/6-12; 800/6-17; 800/6-23; 800/7-18; 800/7-20; 801/1-46.

³⁴¹ BOA, TS.MA.e. 793/64-22.

³⁴² BOA, TS.MA.e. 800/6-12; 800/6-13; 800/6-11.

³⁴³ BOA, TS.MA.e. 800/5-16.

³⁴⁴ BOA, TS.MA.e. 800/5-17.

³⁴⁵ BOA, TS.MA.e. 800/5-8; 801/3-6; 801/3-15; 801/3-23.

³⁴⁶ BOA, TS.MA.e. 800/5-3; 800/5-14; 800/5-26; 800/5-27; 800/5-28; 800/1-18; 800/1-25; 800/3-1; 800/3-3; 800/6-18; 800/6-24; 800/6-27; 800/8-12; 800/8-13; 800/8-15; 801/1-37; 799/36-6; 799/36-6; 799/37-26.

³⁴⁷ BOA, TS.MA.e. 800/8-25.

³⁴⁸ BOA, TS.MA.e. 800/5-4; 800/3-6; 800/3-26; 799/34-3.

³⁴⁹ BOA, TS.MA.e. 799/36-3.

³⁵⁰ BOA, TS.MA.e. 799/36-1.

³⁵¹ BOA, TS.MA.e. 800/4-28.

³⁵² BOA, TS.MA.e. 800/4-8; 799/37-5.

var ise bir bir haklarından gel”³⁵³, “her nerde zalim var ise bir bir haklarından gelesin”³⁵⁴ sözleri ile devamlı uyarmıştır. Sultan İbrahim yazdığı veya yaptığı bazı işleri devlet teşrifatına uygun olup olmadığını “kusurum var ise bildiresiz”³⁵⁵, “kusurumuz var mı”³⁵⁶, “ sen ne dersin”³⁵⁷ gibi sorularla sadrazama danıştığı görülmektedir. Aklına gelen şeyleri “hatırıma geldi”³⁵⁸ şeklinde sadrazama soruyordu. Sultan İbrahim bazı kişilere sinirlendiğinde “azar basasun, azarlayasun”³⁵⁹ şeklinde sadrazama yazarak, o kişileri uyarmasını istemiştir.

Sultan İbrahim’in “karındaşım” olarak hitap ettiği kardeşi IV. Murad’ı andığı hatt-ı hümayunları bulunmaktadır. Bu hatlardan kardeşine büyük bir saygı duyduğu “merhum karındaşım gibi sefer iderim”³⁶⁰, “sultanın hası merhum gazi karındaşım”³⁶¹ gibi sözlerinden onu örnek aldığını ve idolleştirdiğini söyleyebiliriz. Bu idolleştirme Koçi Bey gibi layiha yazarlarının etkisi ile olmuş olabilir. Çünkü XVII. Yüzyıl layiha yazarları devletteki bozulmalara çare olarak “karizmatik liderlik modelini”³⁶² öngörüyorlardı. XVII. yüzyılda karizmatik sultan modeline uyan tek örnek IV. Murad’tı.³⁶³

Sadrazamın cuma hutbesinde kendi adından sonra Sultan Murad’ın isminin okunmasının münasip olacağını bildiren arzı üzerine “emrimle anılsın” hattını yazması kardeşine olan saygısı olarak görülebilir.³⁶⁴ Tıpkı Sultan Murad gibi geceleri tebdil gezip halkın ne halde olduğunu görmek istiyordu.³⁶⁵ Bazen verdiği cezaların uygulanıp uygulanmadığını görmek için sadrazamdan habersiz tebdil-i kıyafet dolaşıyordu:

³⁵³ BOA, TS.MA.e. 800/5-15; 800/4-11; 800/8-7.

³⁵⁴ BOA, TS.MA.e. 800/5-13; 800/5-23; 800/5-26; 800/5-29; 800/5-30; 800/3-3; 800/3-11; 800/3-23; 800/4-22; 800/6-8; 800/6-9; 800/6-10; 800/6-12; 800/6-18; 800/6-24; 800/8-14; 800/8-26; 801/1-12; 801/1-14; 801/1-35; 801/1-39; 801/1-42; 799/36-6; 799/36-7; 799/37-6; 793/64-16; 797/74-24; 797/74-27; 794/22; 794/68; 795/22; 795/53; 795/98; 797/19.

³⁵⁵ BOA, TS.MA.e. 800/2-19; 799/37-27.

³⁵⁶ BOA, TS.MA.e. 800/5-1; 800/2-12; 801/1-7.

³⁵⁷ BOA, TS.MA.e. 800/2-8; 800/1-14.

³⁵⁸ BOA, TS.MA.e. 800/2- 8; 800/8-25.

³⁵⁹ BOA, TS.MA.e. 801/3-12; 801/3-16; 793/64-38; 800/2-17.

³⁶⁰ BOA, TS.MA.e. 793/64- 12.

³⁶¹ BOA, TS.MA.e. 800/8-4.

³⁶² ‘Ali Abou-El-Haj, a.g.e, s. 103.

³⁶³ ‘Ali Abou-El-Haj, a.g.e, s. 92.

³⁶⁴ BOA, TS.MA.e. 799/15.

³⁶⁵ BOA, TS.MA.e. 798/52.

“Tebdil ilen bakayım didüm sabah arz olunan Yahudiler kazığa vur deyu Edirne kapusına vardım görmedim. yohsam dahi vurmadın mı? Erdim göreyim deyu. Sonra İmam İskelesinde meğer senin kayığın hazır imiş buldum bindim sordum sen iç yüzünden gezmişsin heman emir olunduğu yerde kazığa vurmadığına pek darıldım görmediğime. Göreyim seni nemertebe devletime nafi hizmetler idesün iyi kemi senden bilürüm şöyle bilesin.”³⁶⁶

Sultan İbrahim gerek kendi yaşamından gerekse Koçi bey’in risalelerinden IV. Murad zamanında yaşanan olayları biliyordu. Kendi döneminde karşılaştığı bazı durumlarda kardeşinin yaptıklarını bazen örnek olarak gösteriyor bazen de kıyas yapıyordu. Sadrazamdan IV. Murad’ın yazdığı hatları merak ederek huzuruna getirilmesini istemişti.³⁶⁷ IV. Murad’ın isminin geçtiği hatlar ise şöyledir:

“Selamdan sonra bir fikr-i mesmu şerifime geldi merhum karındaşım gazi Bağdad’da iken Cezayirlü ile Venedik kafirleri cenk eyleyüb Venediklü Cezayirlünün on beş pare kadirga ve gemilerin alub azm-i zeban eyledi. Merhum gazaba gelüb Venedik’e haber gönderdi şimden geru sulhu bozarım sizinle dostluk etmem dedünde Venediklü korkup merhuma beşyüz bin guruş verecek oldu barışdılar. **Merhum karındaşım** ile sulh etdiklerinde beş yüz guruş verseler gerek idi. Ol guruş geldi mi bildiresün şafi’ce cevap göndersün eğer sorarsan neden düşdü hatıra deyu mesmu şerifim olmuşdı şimdi hatırıma geldi şöyle bilesin.”³⁶⁸

“Sen ki veziriazamımsın Leh Kralının namesin taraf-ı hümayunumdan verilecek cevabları ve gidecek name-i hümayunumu kanun üzre yazub hakipay-ı şerifime gönderesin ve hem söylemişdik devşirme için yedi yılda bir kere olur. **Merhum gazi karındaşımın** Bağdad’a gitdiği zaman devşirme eyledi şimdi bir dahi etsek reayaya zulüm olmaz mı, kullarım çok ihtiyaç yok ve hem her yıl devşirme olur mu ecdad-ı azamım yedi yılda bir kere iderlermiş. Biz her yıl mı edelim cümle reaya sipahi yeniçeri olduğundan sonra kim reayaya olsun şöyle bilesiz.”³⁶⁹

“Sen ki vezir-i azamımsın malumun olsunki hatırı amireme bu geldi. Bu Miri Mehmed’e bir mansıb virsekde burda durmasa ne dersin canım çeker gine labüd

³⁶⁶ BOA, TS.MA.e. 800/3-18.

³⁶⁷ BOA, TS.MA.e. 796/26.

³⁶⁸ BOA, TS.MA.e. 800/1-27.

³⁶⁹ BOA, TS.MA.e. 800/1-28.

cezbe çeker bir iki dahi vardır kızılbaşlar bir cüretle çalar biri zurnazan **merhum karındaşım** rahmeten vasien Bağdad'tan mı Revan'dan mı getürmüşüdi onlar dahi burda durması evla değil ne dersin şöyle bilesin.”³⁷⁰

“Dünkü gün ve bugün rikabıma telhisin gelmedi yohsam mizacın mı nahoş haber almadım, göreyim seni. Din-i devletime ne mertebe mukayyed olursun bizde hâlî oturmağa hazz idemezüz. Ümmet-i Muhammed'in hizmetini görmek bize lazımdır. Öteyegün kozbekçi kapusunda tekellüm etmiş idük Bağdad'da kul çokdur yarısın gelsün deyu tekellüm etmiş idük. Bu ahvale dahi azim çalışmak gereksün göreyim seni **merhum karındaşım** her ahvali duymuş idi arz iderdin bana şöylece arz eyle. Yohsam sen bilürsün duymadık bir nesne kalmadı lakin gine mukayyed olmak isterim göreyim seni her umuru rikabıma arz etmek gereksün.”³⁷¹

Sultan İbrahim'in örnek olarak aldığı diğer bir padişah Koçi Bey'in de etkisi ile ise Kanuni Sultan Süleyman'dır. Kanuni Sultan Süleyman'ın sikkeye çok dikkat ettiğini, kendi zamanında da sikkeye dikkat edilmesi gerektiğini hatlarında yazmıştır: “Selamdan sonra sikke ahvali ile nicesiz ne yola kodunuz arz etmedin sikkeye gayet takayyüd lazımdır. Merhum Sultan Süleyman Gazi gayet takayyüd buyururlarmış padişahlara bir hutbe bir sikke lazımdır bu ikisi ile sair halkdan yüceyüz göreyim seni sayemde nice hizmetler etmek gereksin şöyle bilesin”³⁷²; “..merhum Sultan Süleyman Gazi bu sikkeye pek takayyüd buyururlarmış bizede lazımdır göreyim seni..”³⁷³

Sultan İbrahim'in bazı hatlarında babası I. Ahmed'i “..merhum babam canıçün..”³⁷⁴ gibi ifadelerle andığını görmekteyiz. Bu anma hayranlıktan ziyade ölmüş birine minnet ve saygı içermektedir.

Sultan İbrahim halkının zor durumda olmasını istemiyordu. “..bir hoşça reayanın ahvalin dinle..”³⁷⁵ diyerek sadrazama tenbih ediyordu. Kesendire halkının veba yüzünden vakfa ödenen aidatların düşürülmesi yönündeki sadrazamın talebini

³⁷⁰ BOA, TS.MA.e. 800/2-9.

³⁷¹ BOA, TS.MA.e. 800/6-11.

³⁷² BOA, TS.MA.e. 793/64- 21.

³⁷³ BOA, TS.MA.e. 793/64-14.

³⁷⁴ BOA, TS.MA.e. 800/5-2; 800/2-6; 800/4-1; 800/8-10; 801/3-25; 800/1-6.

³⁷⁵ BOA, TS.MA.e. 800/5-7.

kabul ederek şunları yazmıştır: “Cümle ahval malum-ı şahanem oldu. Şimdi her sene virdikleri akçe rikabıma gelmesi mi gerek tahmili oldukları kadar virsinler.”³⁷⁶

Sultan İbrahim’in halka zulüm edenlere ve eşkıyalara hiç tahammülü yoktu. Halka zulüm edenlerin ve eşkıyaların derhal yakalanıp, cezalarının verilmesini ve katl cezalarının mutlaka kendisine bildirilmesini istiyordu. Eşkiyalar yakalınınca çok mutlu oluyordu:

“Selamdan sonra ol kadar safa eylemişim ki hiç olmaz, ol şaki ele getürdüğünize zira ümmet-i Muhammed’e şerli olan adam dünyada ne gezer hemişe hak subahehu ve teala böyle bedhah olanları kendi azametiyle kahr eyleye ve sen dahi diler cümle kullarım bundan hisse alın bu kadar çalışdılar ele girmeden şükür Hüda’ya her şeye gücüm yetdi ve bana kem satanları ve devletime göz dikenleri berbad eylesün Hüda..”³⁷⁷

Şam Beylerbeyi Osman Paşa'nın, hacıların yolunu kesen eşkiyanın bazılarını esir edip İstanbul'a gönderdiğinden bunların cezalandırılmaları hususunda sadrazamın arzının üzerine “malum olmuştur. Emrümle habs idesün katl vacib ise bildirmeyince katl etmeyesin.”³⁷⁸ hattını yazmıştır. Sadrazamlar da katl cezalarının uygulanması için padişahın izin alıyorlardı.³⁷⁹ Padişah da arzların üzerine “şer‘ile haklarından geline”³⁸⁰ yazarak izin veriyordu. Sultan İbrahim zamanında katl cezasının yanı sıra değnek vurma³⁸¹, kürek cezası³⁸², kazığa koyma³⁸³, hapis cezası³⁸⁴ gibi çeşitli cezalar verilmiştir. Sultan İbrahim verilen cezalar uygulanırken de seyretmek istiyordu. Bir eşkiyanın cezasının verilip verilmediğini sadrazamına sormuş ve “..saadetle Adl Köşk’e varıb seyr etmek idi muradımız dahi etraf-ı eknafa haberler salub emrimle bed-hahları bulub ele getüreler göreyim seni..”³⁸⁵ yazarak cezayı seyretmek istediğini söylemiştir. Sultan İbrahim tebdil-i kıyafet çıkıp uygulanan cezaları da izliyordu:

³⁷⁶ BOA, TS.MA.e. 798/49.

³⁷⁷ BOA, TS.MA.e. 800/4-3.

³⁷⁸ BOA, TS.MA.e. 794/8 .

³⁷⁹ BOA, TS.MA.e. 795/86; 797/4; 799/7; 798/84; 795/99; 795/71; 796/61; 797/18.

³⁸⁰ BOA, TS.MA.e. 795/86; 797/4.

³⁸¹ BOA, TS.MA.e. 800/8-10; 794/49; 796/45; 759/8-1.

³⁸² BOA, TS.MA.e. 800/4-10; 794/16; 799/13; 798/59.

³⁸³ BOA, TS.MA.e. 797/7; 800/3-18.

³⁸⁴ BOA, TS.MA.e. 800/6-28; 801/1-6; 801/3-16; 793/64-37; 794/8; 796/13.

³⁸⁵ BOA, TS.MA.e. 800/3-17.

“Tebdil iken bakim dedüm sabah arz olunan Yahudiler kazığa ver deyu Edirne kapusına vardım görmedim. Yohsam dahi vermedin mi erdim göreyim deyu. Sonra İmam İskelesinde meğer senin kayığın hazır imiş buldum bindim sordum sen iç tozundan?(yüzünden) görmüşsun heman emir olunduğunu birle(yerle) kazığa verir ki pek daraldım görmedin mi? Göreyim seni nemertebe devletime nafi hizmetler idesün iyi kemi senden bilürüm şöyle bilesin.”³⁸⁶

Sultan sinirlenince sadrazamdan haber vermeden hapis cezası verebiliyordu:

“Sen ki veziriazamımsın malumun olsun ki defterdarı habs eylemişim bilmiş olasın beni bostancıdan hasıl oldu sanur ve gayri padişahlardan mı sandınız kendi malını tahsil iderlerdi gine huzuruna hediye gönderirlerdi şimdi öyle olamaz görsün tatlı mıdır kul günahsız olmaz gerçek amma kendine çıkarın ne gözün bilür bir afv etdik iki afv etdik üçüncüde olmaz sen bilmiş olasın ne sen ne onlar.”³⁸⁷

Sultan İbrahim kendi zaminında halk tarafından iyi ve adaletli padişah olarak görülmesini istiyordu. Aynı zamanda halkın sadrazamları hakkında da böyle düşünmesini istiyordu:

“Sen ki veziriazamımsın malumun olsun ki bir mikdar İstanbul’da gerçekten nan kıtlık vardır deyu söylenür. Bir hoşça görmek lazımdır ve hem gine tenbih lazımdır ki eski akçesi yürütmesine göreyim seni. Şöyle ortalığı idelim ki hayır duaya mazhar düşelim **adil padişaha eyü vezire düşdük** deyu göreyim seni iyüce adamları rikabıma arz etmekden hali olmayasun şöyle bilesiz.”³⁸⁸

“Selamdan sonra Erzurum’dan adam gelmiş deyu telhis etdin. Hüda’ya şükür nice bunun gibi hayır haberler serhadlerden gele hemişe emn ü eman üzere olalar reaya beraya saye-i saadetimizden huzurlar sefalar ideler **diyeler ki bunun gibi adil padişah zamanında geldik diyeler** ve yavuz hizmetde imişsin bir hoşça gör yerli yerinde herkesin haline göre terahhum ile çalış **efendinin hayır duasına alınca sair vüzerayı unutturmağa say eyle** cümle ahvali sana tefviz eylemişim şöyle bilesiz.”³⁸⁹

³⁸⁶ BOA, TS.MA.e. 800/3-18.

³⁸⁷ BOA, TS.MA.e. 793/64-37.

³⁸⁸ BOA, TS.MA.e. 800/3-28.

³⁸⁹ BOA, TS.MA.e. 800/4-30.

“Selamdan sonra bugün Diyarbekir beglerbegisinin alayından haz eyledim bir hoşça mükemmel yerli yerinde böyle severim kullarım gayretle oldığın Allahdan dilediğim budur ki cümle serhadd-i mansurelerime emn ü emanlıklar müyesser eylesin kullarıma dahi kuvvet vire Barî-i Hüdadan isterim ve sen dahi her ahvali ile pekçe takayyüd idesün göreyim cümle alem**padişah böyle vezire malik oldu** emn-i zaman içinde göreyim seni şöyle bilesiz.”³⁹⁰

“Selamdan sonra dün ki gün söylemişdik Osman Cüceye ulufe verdin pür ü şen? var mıdır deyu demişdin var imiş sakın sana arz ederlerse mukayyid olmayasın göreyim seni [zanam-1]adlimde nice çalışırsın ve her etraftan haberler alasun **şöyle ikimiz çalışalım Allah’ın emriyle bize bir kusur bulmasınlar** şöyle bilesiz.”³⁹¹

“Sen ki veziriazamımsın hatt-ı şerifim vardıkda malumun ola ki bu hatt-ı şerifleri ulakla gönder. Birin Bağdad’a ve birin Van’a ve birin Erzurum’a tez cevabların getürsünler ve serhadlerden ne haber gelür mukayyed ol hak-i pâyima arz eyle şöyle bilesin. Eğer sorarsan hatt-ı şerif ne lazım aslı vardır. Her yerden haber alma isterim ve sen dahi ahvale ulemaya takayyüd idesün. **Reayayı bir hoşça gör. Duaların değilse hak kimin ise ana hükm eyle.** Şehrin içini tebdil suret olup gece gündüz teccüs eyle. Hazine-i amiremin tahsil etmekde say eyle ve masraf etmekde israftan hazer eyle. Beytûlmaldan sonra cevabın virmez sen kimseye zerre kadar zalim olduğuna rıza-yı hümayunum yokdur. Vebali senin boynuna, hayır işlere say eyleye şerden kaç şöyle bilesin.”³⁹²

“heman daima cemi işimiz kolay gele **sayemde halk huzur ide heman sağlık olsun** her ahval olur.”³⁹³

Sultan İbrahim bazen tehdidkar bir ifadeyle kendisinin diğer padişahlar gibi olmadığını ondan korkmasını ve devlet işlerini takip ettiğini sadrazama göstermek istiyordu: “..sakın benden aşıkara nice korkarsan gizli de öyle **kork gayri padişahlar demini kaldır..**”³⁹⁴, “..**asla sözüm es[li]nmedi. Ben padişah değil miyim ben(den)**

³⁹⁰ BOA, TS.MA.e. 801/2-27.

³⁹¹ BOA, TS.MA.e. 800/2-14.

³⁹² BOA, TS.MA.e. 800/3-19.

³⁹³ Memlekette asayişin berkemal olduğu, devlet ve din hizmetinde olanca gayretiyle çalıştığına dair sadrazamın arzı üzerine yazılan hat. BOA, TS.MA.e. 795/35.

³⁹⁴ BOA, TS.MA.e. 800/5-19.

korkmaz ise kendi bilür öbürüsünden nice havf iderlerdi..”³⁹⁵, “..kendin sağır mısın **bu hiçbir yere mukayyed olmaz deyu mu bildirirmiyorsun.**”³⁹⁶

Diğer padişahlar gibi kendisinin de padişah olduğunu dile getiriyor, aynı hürmeti görmek ve emirlerinin ertelenmeden hemen yapılmasını istiyordu:

“..sana her zaman demez miyim kimseye zulüm etmediğim için mi şimdengeri gör bak takayyüdüme. **Ben yedi iklim padişahı değil miyim?..**”³⁹⁷

“Sen ki veziriazamımsın malumun olsun ki defterdarı habs eylemişim bilmiş olasın beni bostancıdan hâsıl oldu sanur ve **gayri padişahlardan mı sandınız..**”³⁹⁸

İstanbul’un asayiş ve huzuru sultan için önemli bir konuydu. Osmanlı’da narh, halkın refahı bakımından devlet yöneticilerinin önem verdiği bir konuydu.³⁹⁹ Sikke tashihiyle birlikte akçe ve diğer para türlerinin rayiçleri düzenleniyordu. Her tashihin ardından ürünlerin narhlarının belirlenmesi gerekiyordu.⁴⁰⁰ Sultan İbrahim hatlarında İstanbul’da narhın, etin, ekmeğin, zahirenin durumunu öğrenmek istiyor ve sadrazamdan şehri gezip teftiş etmesini, güvenliğini sağlamasını istiyordu. Ayrıca Eski Saray’ın odun ihtiyacı ve ekmeğin ihtiyacının da karşılanması konusunda sadrazama hatlar yazıyordu:

“Selamdan sonra fikrime geldi **et vukıyyesi** ne kadardır ve **etmek(ekmek)** nicedir ve cümle **zahireye** terakki ne yüzdendir? Ben saadetle tahta geçeli sen İstanbulun **narhın** gördün mü? Ne yola kodun? yohsa dahi merhum zamanındaki narh mıdır? Niçün zamanımda kemin? İndirmedin şöyle bilesiz İstanbul kadısına tenbih idesün şöyle bilirsün ve sende gezüb cümle zahireye yeniden narh veresün pahalıları indiresün **bizim zamanımız adlle dolsun** şöyle bilesiz ve mizaç-ı şerifimizi sorarsan pek mizaç-ı şerifimiz pek hasta bilesin güçle yazdım.”⁴⁰¹

³⁹⁵ BOA, TS.MA.e. 801/1-2.

³⁹⁶ BOA, TS.MA.e. 800/5-16.

³⁹⁷ BOA, TS.MA.e. 800/1-6.

³⁹⁸ BOA, TS.MA.e. 793/64- 37.

³⁹⁹ Mübahat S. Kütükoğlu, Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri, İstanbul, Enderun Kitapevi, 1983, s. 3.

⁴⁰⁰ Fikret Yılmaz, “ 1624 Sikke Tashihinin Amasya’daki Etkileri”, Tarih İncelemeleri Dergisi, Sayı 4, (1989), s. 140.

⁴⁰¹ BOA, TS.MA.e. 800/3-13.

“Selamdan sonra biraz şehre çıktım İstanbul kadısına sataşdım zahir senden çıkmışdır göreyim seni bir hoşça tenbih idesün **narhları** bir güzel baka ve Eski Saray bir nabit? yoklayasın fermanımla odunlarını ve taamlarını göreyim seni hizmetler üzere olasın her duam seninledir bizim ahvalimizden sual olunursa Hüda’ya şükür ümmet-i Muhammed mesalihine fikir idüb oturuyoruz şöyle bilesin.”⁴⁰²

“Bugün devletime müteallik maslahat gelmedi yoksam mizacın mı hoş değil. Engürüden mazul Mustafa’nın akçesi gelmedi bir iki günden dimiş hazır mı. İstanbul efendisine muhkem tenbih eyle **narh ahvaline** ziyade takayyüd etsun. Gezsün dolaşsun yohsam kendisi bilür ve göreyim seni ahvali âlem eyle can başla çalış rızam gözün elin bulursun şimdi gece gündüz gez dolaş her nerde zalim varise bir bir haklarından gelesin.”⁴⁰³

“Selamdan sonra malumun olsun ki bostancıbaşı dolaşırken bir fahişe avrete sataşmış erle zina ederken. Bilmiş olasın Üsküdar’da buna pekçe takayyüd idesün **zina ile harab olur memleket** şöyle bilesiz.”⁴⁰⁴

“Sen ki veziriazamımsın Eski Saray’ın harç-ı hümayunu için kanun üzere **odunların** anbarlarına doldurtsun killet üzere imiş İstanbul ağasına tenbih idesün.”⁴⁰⁵

“Selamdan sonra bizim ahvalimizden sual olunursa gine şöyle bilesin göreyim seni ahval-i âlemle nice takayyüd idersun ve kendin her yeri hıfz idesün ve Eski Sarayın harem-i hümayun için **fodula killeti** var imiş kendin gez sen yoklayasın göreyim seni.”⁴⁰⁶

Bir arzda Çarşamba günleri⁴⁰⁷ sadrazam, yeniçeri ağası ve İstanbul kadısıyla teftişe çıkmanın adet olduğu yazsa da Salı günleri⁴⁰⁸ de teftiş yapılırdı. Sadrazam İstanbul’u teftiş ettikten sonra arzla durumu bildirirdi.⁴⁰⁹ Sadrazam Sultan İbrahim’in kendinden önceki padişaharı örnek aldığını biliyor olsa gerek bir teftişinden sonra

⁴⁰² BOA, TS.MA.e. 800/3-26.

⁴⁰³ BOA, TS.MA.e. 800/3-27.

⁴⁰⁴ BOA, TS.MA.e. 800/3-24.

⁴⁰⁵ BOA, TS.MA.e. 800/8-30.

⁴⁰⁶ BOA, TS.MA.e. 801/1-41.

⁴⁰⁷ BOA, TS.MA.e. 797/39; 796/85.

⁴⁰⁸ BOA, TS.MA.e. 795/76; 795/52.

⁴⁰⁹ BOA, TS.MA.e. 794/44; 797/39; 797/68; 795/100; 797/63; 797/27; 798/6; 795/76; 795/52; 797/24; 797/42; 796/85; 796/45; 797/43.

arzında “..Elhamdürillahi teala devletlü padişahımın eyam-ı adaletlerinden **şehrin ecdad-ı izamları zamanlarından ziyade güzelliği vardır..**”⁴¹⁰ yazmıştır.

Diğer Osmanlı padişahları gibi Sultan İbrahim için de İstanbul’un asayiş önemli bir konuydu. Bu yüzden bayram günleri şehir kalabalık olması itibariyle ayrı önlemler alınırdı. Sadrazam bayram günlerinde gezi ve mesire yerlerinde sorun çıkmaması için asesbaşını uyarıyor ve bayramlarda kadınların gezi yerlerine üç gün boyunca gitmelerini yasaklıyordu.⁴¹¹

Şehzâdelik döneminde yeniçerinin yaptıklarına bizzat şahit olan Sultan İbrahim sadrazama yeniçeriye mukayyet olmasını tenbihliyordu: “..yeniçeriye takayyüd idesün zira eşkıya gine eşkıyalık ider hâlî olmaz..”⁴¹², “Selamdan sonra bazı kulakdan mesmu oldu ki öte gün arz olundu Ahur Kapusunda bir oğlancağız öldürdüler bir yeniçeri öldürdü derler aslı var mı yok mu bilmem elbet elbet sual idesün yeniçeri ağasına sorasın ne der göresün göreyim seni halkı yeniçeriye zabt idesün..”⁴¹³

Sultan İbrahim döneminde sınırlarda savaşa dönüşebilecek çok büyük bir karışıklık meydana gelmemiştir. IV. Murad’ın Bağdat ve Revan seferleri sonucunda doğu sınırları güven altında görünüyordu. Avrupa’da 1618 yılından beri süregelen Otuz Yıl Savaşları yüzünden batı sınırlarında da aynı doğu sınırları gibi savaşa mahal verecek bir karışıklık meydana gelmemiştir. Bununla birlikte Sultan İbrahim devletin sınırlarında yaşanan olaylardan haberdar olmak istiyordu: “serhad ahvaline takayyüd idesün”⁴¹⁴, “serhadlerden haber gelmedi mi”⁴¹⁵, “serhadlerden haberler gelmese heman gönlüm mahzun olur”⁴¹⁶, “..serhadlerden ne haber gelür mukayyed ol hakpayime arz eyle şöyle bilesiz eğer sorarsan hatt-ı şerifine lazım asla vardır her yerden haber alma isterim..”⁴¹⁷

⁴¹⁰ BOA, TS.MA.e. 798/6.

⁴¹¹ Bu arzın üzerine Sultan İbrahim “fermanımla avretler zinhar çıkmasınlar kendileri bilir. Asesbaşına tenbih edesin..” hattını yazmıştır. BOA, TS.MA.e. 795/33.

⁴¹² BOA, TS.MA.e. 800/4-8.

⁴¹³ BOA, TS.MA.e. 800/4-24.

⁴¹⁴ BOA, TS.MA.e. 800/2-29.

⁴¹⁵ BOA, TS.MA.e. 800/4-8.

⁴¹⁶ BOA, TS.MA.e. 800/4-19.

⁴¹⁷ BOA, TS.MA.e. 800/3-19.

Sultan İbrahim doğu ve batı sınırları kadar Karadeniz'deki tehlikenin de farkındaydı. Azak Kalesi'nin Kazakların eline geçmesi Sultan İbrahim'in padişahlığının ilk yıllarındaki başlıca sorundu. Bu yüzden onun döneminde donanma Karadeniz'de aktif haldedir. Kazak sorunu bertaraf edilse de Osmanlı donanması olası bir tehlikeye karşı Karadeniz'i boş bırakmamıştır. 9 Eylül 1640 tarihinde kaptan-ı derya olan Sivayuş Paşa'ya yazdığı hatlarında donanmanın durumu hakkında ayrıntılı bilgi istemiş, Taman⁴¹⁸ Boğazı muhafazasında Serdar Hüseyin Paşa ve Kırım Hanı ile beraber ittifak etmesini ve iyi hizmetler beklediğini yazmıştır.⁴¹⁹

Azak'tan sonra Girit meselesi patlak vermişti. Sultan İbrahim dönemindeki sorunlar denizlerde baş gösterdiği için sultan sadrazamlardan bilgi almış⁴²⁰, tersane ve donanma ile ilgilenmiştir. Tersane ziyaretleri⁴²¹ yapmış ve yeni kadırgalar⁴²² inşa ettirmiştir.

Sultan İbrahim tahta çıktığında tecrübesiz olduğunun farkında bir padişahtır. Bu tecrübesizliğini gidermek için Koçi Bey'e ve zaman zaman da Kara Mustafa Paşa'ya danışmıştır. Koçi Bey sultana devlet iaderesinde bir rehber oldu. Sultanın diğer rehberleri Koçi Bey'in de etkisiyle IV. Murad ve Kanuni Sultan Süleyman'dır. Onları örnek almış, hatta IV. Murad'ın hatlarını isteterek onları okumuştur. Sultan İbrahim halkın kendisine iyi ve adaletli demesini istiyordu. Halkın sultana iyi demesi için narh, zahire, ekmek gibi konulara çok dikkat etmişti. Adaletli demesi için de halka zulüm edenlerin ve eşkıyaların cezalandırılması konusunda titiz davranmıştır. Kendi ve halkın huzuru için yeniçeriye dikkat edilmesini tembihlemiştir. Sadece devletin sınırlarından değil herşeyden haberdar olmak isteyen bir padişahtı.

⁴¹⁸ Kerç Boğazı, Rusya.

⁴¹⁹ BOA, TS.MA.e. 793/53, TS.MA.e. 793/54.

⁴²⁰ BOA, TS.MA.e. 798/71; 794/10; 798/63; 794/97; 799/31-6; 530/41.

⁴²¹ BOA, TS.MA.e. 796/40. Ayrıca cepchane ziyareti de yapmıştır: Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, a.g.e, s. 1143.

⁴²² BOA, TS.MA.e. 530/67; 798/74; Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, a.g.e, s. 1143.

3. 1. SADRAZAMLA İLİŞKİLER

3. 1. 1. Sultan İbrahim'in Sadrazamları

Sultan İbrahim'in saltanatında dört tane sadrazamı oldu. Sultanın yazdığı hatt-ı hümayunların tarihleri olmadığı için hatlarını hangi sadrazama yazdığını bilmek biraz güçtür. Ancak ilk sadrazamı Kemankeş Kara Mustafa Paşa'ya yazdığı hatt-ı hümayunları ayırt etmek daha kolaydı. Bu yüzden ilk sadrazamı Kemankeş Kara Mustafa Paşa hakkında bilgi verirken dönem kroniklerinin yanında hatt-ı hümayunlar kullanılmıştır. Diğer üç sadrazamı hakkında bilgi verilirken de dönem kronikleri ve literatür kullanılmıştır.

3. 1. 1. 1. Kemankeş Kara Mustafa Paşa

Arnavud asıllı olan Kara Mustafa Paşa, küçük yaşta İstanbul'a gelmiş ve ocak ağalarından Kara Hasan Paşa'nın yanında yetişmişti. Kara Mustafa Paşa çorbacılık görevinden sonra sırasıyla kul kethüdası, sekbanbaşı, yeniçeri ağası, kaptanıderya ve sedaret kaymakamlığı en son olarak da sadrazamlık görevine yükselmişti. IV. Murad öldükten sonra Sultan İbrahim padişah olunca sadrazamlık görevine devam etti.⁴²³

Kemankeş Kara Mustafa Paşa IV. Murad öldüğünde sultanın sadrazamıydı. Sultan İbrahim tahta geçince de bu görevini sürdürdü. Yaklaşık dört yıl görevinde kaldı. Sultan İbrahim'in devlet işlerindeki deneyimsizliği ve hastalığı yüzünden devlet işleri sadrazamın elindeydi. Gücü elinde tutan kişinin düşmanı da olur. Sadrazamın en büyük üç düşmanı Sultan İbrahim'e yakın olan silahdarı Yusuf Paşa, hocası Hüseyin Efendi ve Sultanzâde Mehmed Paşa'ydı. Sadrazama ilk gözdağı himayesinde bulunan Faik Paşa'nın idamıydı. Faik Paşa Rumeli beylerbeyi ve sadrazamın sevdiği bir paşaydı.⁴²⁴ Yusuf Paşa ve Hüseyin Efendi'nin padişaha istediklerini yaptırma konusundaki tek engel sadrazamdı.⁴²⁵ Sultanzâde Mehmed Paşa ise sadrazamın rakibiydi. Sadrazam tarafından Şam valiliğine gönderilmişti. Bu üç kişiye Hammer "trium-vira" yani Osmanlı üçlüsü ismini vermiştir.⁴²⁶

⁴²³ Ahmet Çoban, Hadikatü'l Vüzerâ Adlı Eserin Tenkitli Transkripsiyonu (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005), ss. 68-69.

⁴²⁴ Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ IV. Cilt, s. 975.

⁴²⁵ Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ IV. Cilt, s.978.

⁴²⁶ Hammer, a.g.e, s. 334.

Sadrazam Kara Mustafa Paşa, yaptığı bir takım faaliyetlerden dolayı yeniçeri ve halkın tepkisini üzerine çekmeye başladı. Kethüda kadının istediği odunların geç gönderilmesiyle ilgili padişahla yaşadığı diyalog ve yeniçerilere çorba içmemeleri için verdiği akçeler padişah tarafından öğrenilince sonu gelmiş oldu.⁴²⁷ Yeniçeriye verdiği akçeler, sadrazamdan memnun olmayan yeniçeriler tarafından padişaha söylendi. Divan toplantısını kafesten izleyen padişah, sadrazamın divandaki tavırlarından hoşlanmayarak, divanı durdurdu ve huzuruna sadrazamı almadı. Sadrazam padişahı görmek için saraya gittiğinde, bahçede padişah ile karşılaştı. Padişaha derdini anlatmaya çalışsa da padişah bostancıbaşıya seslenerek “al şunu” dedi. Bostancıbaşı sadrazamlık mührünü mü yoksa sadrazamı mı alacağını anlamayarak, sadece mührü aldı. Bunu fırsat bilen sadrazam saraydan kaçarak konağının haremine saklandı. Bostancıbaşı mührü padişaha götürünce, padişahın dediğini yanlış anladığını anladı. Sadrazamı padişahın emriyle öldürmek için harekete geçildi. Ot yığının içine saklanan sadrazam bulunarak, cellat Kara Ali tarafından Hoca Paşa Çarşısı’ndaki çeşme önünde boğduruldu.⁴²⁸ Sadaret mührü Şam Valisi Sultanzâde Mehmed Paşa’ya gönderildi ve 10 Mart 1644⁴²⁹ tarihinde İstanbul’a gelerek görevine başladı.

XVII. yüzyılın başlarından itibaren devlet mali kriz yaşıyordu. Bu krizin bir sebebi de Celali isyanlarından köylerinden kaçan reayadan vergi alınamamasıydı. Kaçgun olarak adlandırılan bu köylüler dağlarda yaşamaya başlamıştı. Kemankeş Kara Mustafa Paşa bu durumu düzeltmek için Anadolu’da tahrir yaptırdı.⁴³⁰ Böylece köylülerden düzgün vergi alımını sağladı. Ayrıca sikke ayarıyla ilgilendi, yeniçeri ve sipahi sayısını azalttı, kadirga sayısını arttırdı. Sadrazamlığı döneminde yeniçeri düzenli olarak üç ayda bir maaşını aldı, aksama olmadı. İstanbul’da medrese, cami, mescit, hayrat gibi birçok eser yaptırmıştır.⁴³¹

Kara Mustafa Paşa okuma yazma bilmemesine rağmen devlet işlerinde hünерliydi. Sultan İbrahim sadrazamın devlet işlerindeki hünерini biliyor ve ona

⁴²⁷ Na’imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na’imâ IV. Cilt, ss. 978-982.

⁴²⁸ Na’imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na’imâ IV. Cilt, ss. 980-981.

⁴²⁹ Vecihî Hasan Efendi, a.g.e, s.26.

⁴³⁰ Oktay Özel, Türkiye 1643 Goşa’nın Gözleri, 1.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, ss. 45-47.

⁴³¹ Hüseyin Kahraman, Kemankeş Kara Mustafa Paşa Vakıfları (Yüksek Lisans Tezi, Mehmet Âkif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), ss. 41-42. Ayrıca bkz: Kemal Karaça, Kemankeş Kara Mustafa Paşa’nın Baniği (Yüksek Lisan Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

ihsanlarda bulunuyordu.⁴³² Dönem müellifleri tarafından takdir edilen bir sadrazamdı. Mehmet Halife, Kara Mustafa Paşa için “..Sultan Murad’ın idare ve tasarrufu üzere hareket edip nizam ve intizamdan ayrılmadı. Gerek kul maaşlarında, gerek diğer din hizmetleri hususunda, gerekse devlet idaresinde olsun başarılı idaresiyle işinin uhdesinden gelmiş idi.⁴³³” yazmıştır. Vecihî “ Cinci Hoca padişahı mansıbları rüşvet alarak vermeğe ikna edince vezir-i azam itiraz edip iki defa vezaret mührünü geri verip azlini rica etmesine rağmen kabul olunmadı. Cinci Hüseyin’in iftiraları sonucunda yirmi bir Zilkade günü (31 Ocak) idam edildi.” demekle birlikte sadrazamın yaptırdığı binaları ve tadilatları ayrı bir başlık altında kitabında toplamıştır.⁴³⁴ Mehmed Hemdemî Çelebi ise Nasuhpaşazâde olayından sonra Kara Mustafa Paşa’nın rakibinin kalmadığını padişaha her istediğini yaptırdığını yazmaktadır.⁴³⁵ Aynı şekilde elçi Schmid de Kara Mustafa Paşa’nın gizli rakibinin Nasuhpaşazâde olduğunu yazar.⁴³⁶

Topçular Kâtibi, Kara Mustafa Paşa için “Vezîr-i a’zam bir ferda zulm etdürmezlerdi. Fukaranın ahvâllerinden ve şer’ ile da’vâların Dîvân-ı hümâyûn’da dinlerlerdi ve narhlarda tekayyüd ederlerdi.”⁴³⁷, “Ve Âsitâne-i sa’âdet’te Vezîr-i a’zam olan müdebbir Mustafa Paşa sadrda; Müslümânlar’ın ve sâyir fukarâ vü re’âyânın hizmeti ve ahvâllerin dinleyüp, ahkâm-i şer’iyye[y]i icrâ ederlerdi ve eşkiyâların hakkından gelürlerdi.”⁴³⁸ şeklinde yazarak sadrazamı övmüştür. Aynı şekilde Evliyâ Çelebi de “Kara Mustafa Paşa veziriazam olduğundan âlem halkı rahat buldu.”⁴³⁹ şeklinde yazarak sadrazamın zamanında halkın rahatta olduğunu söylemiştir.

Habsburg elçisi Schmid Veziriazam Kara Mustafa Paşa’yı raporunda ayrı bir başlık altında kaleme almıştır. Bu başlık altında Kara Mustafa Paşa hakkındaki görüşlerini ve duyduklarını yazmıştır. İlk olarak Osmanlı Devleti’nin veziriazam Kara Mustafa Paşa tarafından yönetildiğini söyleyerek veziriazamın dış görünüşü ve karakteri hakkında da şunları söylemiştir:

⁴³² BOA, TS.MA.e. 800/4-27.

⁴³³ Mehmed Halife, a.g.e, s. 41.

⁴³⁴ Vecihî Hasan Efendi, a.g.e, ss.51-52.

⁴³⁵ Solakzâde Mehmed Hemdemî, a.g.e, s. 559.

⁴³⁶ Ercan, Rudolf Schmid’in Nihâî Raporunun Türkçeye Çevirisi, s. 88.

⁴³⁷ Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, a.g.e, s. 1138.

⁴³⁸ Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, a.g.e, s. 1140.

⁴³⁹ Evliyâ Çelebi, Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul 1.Cilt-1.Kitap, s. 315.

“Uzun boylu, kuvvetli, korkusuz olup her konuda gayretli ve çeviktir. Coşkun azametli bir ruha sahiptir, benzerinin bulunmayacağı öngörülür. Kayzer tarafından sahip olduğu şöhreti itibariyle, efendisini dünyadaki herkesten güçlü görür. Bu vezirde öyle keskin bir zekâ ve tabiat ona öyle güzel yetenekler bahşetmiş ki, bu kadar çok barbarlık karışmış olmasa, bunların hayranlık uyandırması gerekir. Kötü tarafı öfkesi, sabırsızlığı ve ikna edilmeyi sevmediğidir.”⁴⁴⁰

Elçi Schmid’e göre Sultan İbrahim, lalası Kara Mustafa Paşa’dan bir şey saklamıyor, hoşuna gitmeyen bir şeyle karşılaşınca hemen lalasına şikâyet edeceğini söylemekteymiş. Schmid sözlerine şu şekilde devam etmektedir:

“Bu sebeple şimdi herkes susup, şimdiki Türk vezirini amel ettiği üzere bırakmaktadır. Neredeyse her şey vezirin elindedir ve Türk İmparatorluğu şimdiki Sultan İbrahim Han’dan, kayzer olmasından ve Osmanlıların onun soyundan gelmesinden başka istifade etmemektedir, zaten bu da olmasaydı yerini taze çiçek alırdı.”⁴⁴¹

Veziriazam Kara Mustafa Paşa, Schmid’in yazdığına göre Sultan İbrahim’e at binmesini, cirit oynamasını ve ok atmasını öğretiyordu. Sultana ziyafetler düzenleyip, güzel kızlar veya at hediye ederdi. Sultanı kendisine göre şekillendirip, kendisine bağımlı hale getirmişti.⁴⁴² Schmid veziriazam hakkında gün geçtikçe güç kazandığını, kendisine verilen tavsiyelere kulak asmadığını, bu yüzden saray halkı, yeniçeri ve ulema ile arasının açıldığını yazar.⁴⁴³

Padişahlığın ilk yıllarında devlet yönetiminde acemilik çeken Sultan İbrahim, Kara Mustafa Paşa’nın devlet yönetimini beğeniyor ve takdir ediyordu:

“Veziriazamım selamlar olduktan sonra berhudar olasin kulluğunuz ancak olur her vechle padişahların mizacın bilürmüşsün aferin bir kimesneye garazın yok yüzünden bellidir. İşte sana otuz kese ve bir kürk ve sade kaftan irsal eyledim devletim sürüp duamda olasız **Sultan Murad Hazretleri beğendiği kadar var imiş,**

⁴⁴⁰ Ercan, Rudolf Schmid’in Nihai Raporunun Türkçeye Çevirisi, s. 86.

⁴⁴¹ Ercan, Rudolf Schmid’in Nihai Raporunun Türkçeye Çevirisi, s. 84.

⁴⁴² Ercan, Rudolf Schmid’in Nihai Raporunun Türkçeye Çevirisi, s. 87.

⁴⁴³ Ercan, Rudolf Schmid’in Nihai Raporunun Türkçeye Çevirisi, s. 89.

dahi ziyade iltifatım mukarrerdir ve bir sipahi irsal eyledim, benim hatırım için bir kese bir çuka iki kumaş veresin **çok vermeyesin sana da yazaktır.**”⁴⁴⁴

1050 yılında Galata limanında çıkan bir yangını söndürme çabaları sırasında yüzünün yanmasına ve üç ay kadar Divân-ı Hümâyün toplantılarına katılamamasına rağmen Sultan İbrahim, Kemankeş Kara Mustafa Paşayı sadarettten almadı.⁴⁴⁵ Çıkan yangını duyan Sultan İbrahim Kara Mustafa Paşa'ya bir hat gönderdi:

“Sen ki veziriazamımsın yangın oldu var görmez misin tez gözün açub takayyüd idesün göreyim seni gine sıkça sıkça başlıyor neden asla heman pekçe gözün açub kimin evin olduğın ve neden duduşuduğun bildiresün. İşte hırka suyu gönderdim onu yüzü suyuna hak teala def ide şöyle bilesiz.”⁴⁴⁶ hattı alan Kara Mustafa Paşa ise sultana:

“...Hikmet-i Allah ile zuhur eden ateş ziyade rüzgâra düşmekle nasib olan kaza vücuda gelüb hüsn-ü teveccüh ve dua-yı hayırları berekatında ekseri yerleri söndürülüb ancak halıya çalışdığımız kadirga limanında say olunurken hırka-yı şerife suyu irsal buyrulmuş mübarek teveccühleri ve dua-yı hayırları ile mucezi-yi nebevi berekatıyla ateş dahi aşağı komak üzeredir mademki bir hoşça sönmeye bu kulunuz gitmeyüb takayyüd etmek mukarrerdir. Ve dört tarafda bu gece nefer ile çorbacılar konulmuşdur. İnşallah def oldu heman hayır dua ve hüsn-ü nazar ve teveccüh-ü aliyeleri mercudur. Cümle vüzera ve yeniçeri ağası ve bostancıbaşı ve sair ağalar kulları neferleri ile maan mevcut olub her biri can ve baş ile takayyüd üzeredir.”⁴⁴⁷ şeklinde arzı yazmıştır.

Kara Mustafa Paşa sultanın gece gezmesini ve sultana bir zarar gelmesini istemiyordu. Bunun iki sebebi olabilir. Birincisi IV. Murad öldüğünde Sultan İbrahim'den başka bir varis yoktu. Sultan İbrahim'in de padişahlığın ilk yıllarında bir varisi yoktu. Sadrazam devletin devamlılığı için sultanı korumak istemiş olabilir. İkinci bir sebebide padişahın dengesiz hareketlerinin halk tarafından görülmesi istemiyor olabilirdi.

⁴⁴⁴ BOA, TS.MA.e. 800/4-27.

⁴⁴⁵ Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 831.

⁴⁴⁶ BOA, TS.MA.e. 800/3-20.

⁴⁴⁷ BOA, TS.MA.e. 799/34-3.

Sultan İbrahim geceleri kardeşi IV. Murad gibi şehri gezmek, görmek istemektedir. Kara Mustafa Paşa arzında sultanın gece gezmek isteğini duyunca efkâra düştüğünü ve sultanı esen yelden sakındığını belirtmiştir. Bu isteğinin mümkün olmadığını uygun bir dille sultana arz etmiştir;

“Arz-ı bende-i bi-mikdar budur ki azametlü şevketlü padişahım Davud Paşa’da bu kullarına esna-i kelimada gecelerde gezerim herkesi ne haldedir görürüm deyu ferman-ı hümayunları oldukda bu kulları efkâra düşüb nesne söylememiştim. Lakin benim İbadullaha mahz-ı rahmet olan saadetlü padişahım bu kelam ki mübarek lisan-ı şerfilerinden sadır olalı ol günden beri yüreğimde dağ olub efkâra gark olmuşumdur. Gezmek ve bilmek güzel lakin benim azametlü **hünkârım âme-i âlemin ruhusuz** bu devletin düşmanı çokdur. Dört canipte olan kefare düşmandır. Andan kat-ı nazar ak başlı kâfirlerimiz dahi vardır ki kara başlı kefereden düşmanlıkları ziyadedir. Merhum Sultan Murad hazretleri dahi gerçi gezdiler feamma ol vakit ihtiyaç olub gayri hal idi. Bihamdillah şimdi anın gibi ihtiyaç değildir. Ol zamandan berü bu kullarını elem tamam etmiştir. Efendimin **vücüd-u şerifini eser yelden sakınırım** ümmet-i Muhammedin ruhusuz Hak hazretlerine emanet eyledim. Kemal-i kereminden hıfz ede. Gece vakitlerinde gezilmese münasib anlatırdı. Emr-i ferman padişahımındır.”⁴⁴⁸

Kara Mustafa Paşa yazdığı arzda fırtınalı bir günde sultanın kayığa bindiğini duyunca aklının başından gittiğini, fırtınalı günlerde kayığa binemenin tehlikeli olduğunu belirtmiştir:

“...saray-ı amriye gelinmekle bu fırtınada kayığa binilüp mübarek vücud-u hümayunlarına zahmet verindiğinden **aklım başımdan gitmiştir**. Bu bi-mikdar kulun bunu işidip başım alıp nereye gideyim benim merhametlü hünkârım şedid rüzgâr fırtına hurkati ziyade havf yeridir. Gerçi Allah sübanehu teala hafızdır, hıfz eder ve lakin bunun gibi yerler tehlike mahalidir. Benim saadetlü padişahım aziz ve şerif başınız için rica ederim ki bu gece saadetle saray-ı amirede kalınıp karşı bu fırtınada teveccüh buyulmamağa mürüvvet buyrula vücud-u şerifin rabülalemine emanet vermişimdir. Cemi zararlardan saklaya âmin..”⁴⁴⁹

⁴⁴⁸ BOA, TS.MA.e. 798/52.

⁴⁴⁹ BOA, TS.MA.e. 795/41.

Sultan kardeşi zamanında yapılan işlerin kendi zamanında da yapılmasını istiyordu. Sultan İbrahim, Kara Mustafa Paşa'dan IV. Murad zamanında yazdığı arzları gibi kendine de arz yazılmasını ve her şeyden bilgi sahibi olmak istiyordu. Bunun için hatlarını "karındaşım" diye hitap ettiği kardeşinden örnekler vererek yazıyordu:

"Dünkü gün ve bugün rikabıma telhisin gelmedi yohsam mizacın mı nahos haber almadım göreyim seni din-i devletime ne mertebe mukayyed olursun bizde hâli oturmağa hazz idemezüz ümmet-i Muhammed'in hizmetini görmek bize lazımdır öteyegün kozbekçi kapusunda tekellüm etmiş idük Bağdad'da kul çokdur yarısın gelsün deyu tekellüm etmiş idük bu ahvale dahi azim çalışmak gereksün göreyim seni **merhum karındaşım** her ahvali duymuş idi arz iderdin bana şöylece arz eyle yohsam sen bilürsün duymadık bir nesne kalmadı lakin gine mukayyed olmak isterim göreyim seni her umuru rikabıma arz etmek gereksün."⁴⁵⁰

"Selamdan sonra eğer bizim ahvalimizden sual olunursa bugün taşrada vafir eğlendik şöyle bilesin ve sen dahi gözün açub hizmetinle mukayyed olasın ve katl idecek şaki bed bahtlar var ise bana bildirmeyince katl etmeyesin göreyim seni **merhum gazi karındaşım** sahip-kıran zamanında nice canın başın virdin ise şimdi dahi uykuyu haram idüb pekçe takayyüd idesün şöyle bilesiz ve bugün dahi ihtikancık eyledik bulay ki şifalıklar olaydı."⁴⁵¹

"Umura müteallik cevab gelmezse bir acep fikre düşerm ve serhadlerden haberler gelmese heman gönlüm mahzun olur zira isterim Ümmet-i Muhammed huzur eylesün sayemde inşallah sende hiç fikirden hâli olmayasun **karındaşım** zamanında nice çalışursız şimdi de pes? o kadar göreyim seni sonra sen bilürsün."⁴⁵²

Sultan İbrahim'in hatları sadece bir konu hakkında olmuyordu. Hastalığını, sadrazamla konuştukları konuları, ahalinin durumunu bir hatta yazabiliyordu. Sadrazam Kara Mustafa Paşa'ya yazdığı hatlarından birinde hastalığından, IV. Murad zamanındaki gibi çalışmasından ve Bekir Paşa'ya verilecek hediyelerin ne olacağını sormuş ve her şeyi yazılı olarak yazmasını istemişti:

⁴⁵⁰ BOA, TS.MA.e. 800/6-11.

⁴⁵¹ BOA, TS.MA.e. 799/37-2.

⁴⁵² BOA, TS.MA.e. 800/4-19.

“Selamdan sonra eğer bizim ahvalimizden sual olunursa pek elemde bilesiz şu göreyim seni. Bu benim derdime nice çalışsınız bir vechle eman bulmayarum. Bu neylen gider söyleşesin ayırık(artık)takat kalmadı gayretlen ve hem ahval-i âlemi pekçe takayyüd idesün. Bir âdeme zulm etdiklerine rıza-i hümayunum yokdur göreyim zaman-ı adlimde nice yüz ağırduysun **merhum zamanında nice uykun haram itdünüz ise benim zamanımda dahi pekçe çalışasun.** Cüzi ve külli umuru rikab-ı hümayunuma arz etmekden hâlî dür olmayasun şöyle bilesin ve hem dimişsiz telhisciye hünkardan kılıç kaftan deyu kozbekçi söyledi ya biz camide seninle söyleşmedik mi Bekir Paşa’ya sade kaftan sen didin evet padişahım şimdi senin adınla benden kılıç kaftan isterler senin haberin yok bir dahi ağızdan haber göndermeyesün hep telhisde yazasız.”⁴⁵³ Sultanın bu hattına karşılık olarak sadrazamda bu arzı yazmıştır:

“...hala bu kullarına varid olan hatt-ı hümayun saadet makrunlarında tabiat-ı hümayunları bir mikdar elemde olduğunu ve ilacına takayyüd olunması ferman buyrulmuş hak sübhanehu ve teala vücud-ı şeriflerin hata ve zaralardan saklayub uzun ömürler ile safa ve sürurlar müyesser eyleye âmin. Saadetlü padişahımın hatır-ı hümayununa asla elem gelmesin inşaallah u teala söyleşilüb devasız elem olmaz ilacı takayyüd olunub bi-inayetillahi teala suhulet ile def olur benim azametlü padişahım ahavl-i aleme mukayyed olub zulümleri def edüb karındaşım merhum zamanından artık çalışasın her umuru rikabıma arz eyleyesin buyrulmuş şevketlü padişahım rabbü’-âlemine malumdur ve cemi’ halka dahi beyandır ki merhum padişah zamanında def olunan zulümlerden ziyade zaman-ı adaletlerinde zalemenin zulümleri def olup gece ve gündüz say olunmuşdur bundan böyle can ve başımla çalışub efendime âmme-i ibadullahtan hayır dualar aldırmağa ceht ederim ve her umur rikab-ı şeriflerine arz olunur. Benim kerametlü padişahım dünkü günü Cumada Bekir Paşa’ya sade kaftan gönderilmek söyleşilmişidi sonra kılıç kaftan gerekdir deyu ağızdan kozbekçi haber gönderdi buyrulmuş benim saadetlü padişahım Bekir Paşa’ya ki sade kaftan gitmek lazımdır denilüb kılıç anlamışdır ve istenmemişdir külli ve cüzi ahval rikab-ı hümayunlarına telhis yazılır ve azamaetlü padişahım her

⁴⁵³ BOA, TS.MA.e. 801/3-36.

ne emr ü ferman buyrulursa hatt-ı şerifleri sadır olur asla bir hususta hatt-ı şeriflerinden ve telhisten taşra ağız cevabı olmaz..”⁴⁵⁴

Sultan saltanatının ilk yıllarında protokol-teşrifat işlerinde tecrübesiz olan Sultan İbrahim, Kara Mustafa Paşa’ya bazı protokol işlerinin nasıl yapması gerektiğini danışmıştı. Sadrazam da eskiden beri süre gelen kaideleri uygun dille padişaha anlatmıştır. Sadrazama danıştığı konulardan biri kös ve sancak, diğeri de Kırım hanına name mi hat mı yazacağıdır:

“Arz-ı bende-i bi-mikdar budur ki azametlü şevketlü padişahım hala bu kullarına bu defa kösler için ferman buyrulmuş emr ü ferman padişahımındır hazırdır. Lakin benim şevketlü padişahım seferler olmadukça bu ana değin sancak çıkma gelmemiştir. Ancak seferler oldukda çıka gelmiştir. Kösler ise sancaksız bir şekildir. Emir padişahımın eğer sade kösler gelsün deyu ferman buyrulursa gönderilir. Bu kulları **kaide-i kadim** olanı rikab-ı kamyablarına bildiririm ferman-ı hümayunları her nice sudur bulursa ana göre amel olunur olbabda emr ü ferman padişahımındır.”⁴⁵⁵

“Arz-ı bende-i bi-mikdar budur ki azametlü ve şevketlü padişahım bugün kösler hususuçün kapucılar kethüdası ve Beşir Ağa kulları gelüb müzakere olunmuşdu ve kösler dahi hazırdır. Lakin benim şevketlü padişahım sancaklar gitmedüğü yere kösler dahi gide gelmiş değildir. Merhum valid macidleri Sultan Ahmed Han ve badehu olan padişahlar dahi **sancaklar gitmedüğü yere kösleri getürmemişlerdir**. Ancak nara ve surna (zurna) getürmüşlerdir ki konakdan göç olduğu zamanda halka haber eylemek için boru çalınur bu hususu böyle bilürüz. Mehterbaşı kulları ve dahi nice bendeleri bu ahvali anlar dahi bilürler vakı hal bu minval üzeredir. Olbabda emr ü ferman azametlü padişahımındır.”⁴⁵⁶

“..olan hatt-ı hümayun saadet-makrunlarından Kırım hanına hatt-ı şerif mi veyahut name-i hümayun mu gide gelmiştir yoklanub bildirilmesi mukaddema ferman buyrulmağla cevabı buyrulmuş yoklanub tekid olundu hatt-ı şerif gide

⁴⁵⁴ BOA, TS.MA.e. 799/33-21.

⁴⁵⁵ BOA, TS.MA.e. 795/18.

⁴⁵⁶ BOA, TS.MA.e. 795/17.

gelmeyub divan-ı hümayun tarafından name-i hümayun yazılıub gide geldiği zahir olmuşdur. Olbabda ferman padişahımınadır..”⁴⁵⁷

Kara Mustafa Paşa, sultanın Maksud Paşa'nın alayı ile ilgili sorusuna cevaben Diyarbekir Beylerbeyi Maksud Paşa'nın alayı ile hazır olduğundan padişahın alayı temaşa etmesinin uygun olacağını söylemiştir:

“Arz-ı bende-i bi-mikdar budur ki azametlü ve şevketlü padişahım hala bu kullarına varid olan hatt-ı hümayun saadet-makrunlarında Maksud'un alayına değin oturmak mı ve yahut Haramideresi'ne varub gelmek mi münasibdir deyu ferman buyrulmuş benim saadetlü padişahım cümle erkan ağaları kullarına ısmarlanub hazırlardır. Saadetle teveccüh-ü hümayunları olub alaya kayuk ile sonra gelmek dahi olur ferman padişahımındır. Ve benim şevketlü padişahım Emir Güne oğlu kullarını getürtmeğe murad-ı hümayunları olmuş makul ve münasibdir. Şan-ı şahanelerine layık kullarına daima ihsan ve keremdir.”⁴⁵⁸

Sultan İbrahim döneminde imar faaliyetleri de olmuştur. Sarayburnu'nun Haliç'e bakan deniz surları üzerinde Sepet Köşkü olarak anılan küçük bir köşk genişletilerek, büyük bir köşk haline getirilmiştir. Mimar Kasım Ağa tarafından yapılan köşkün inşaatı Ekim-Kasım 1643 tarihinde tamamlanmıştır.⁴⁵⁹ Topkapı Sarayı'nın içinde Boğaz ve Haliç'i gören bir yere konumlandırılmış bir kameriyeye yaptırmıştır. Bu kameriyeye İftar Köşkü denilmektedir. Köşkün kitabesinde 1050 yılında Sultan İbrahim tarafından yapıldığı yazmaktadır.⁴⁶⁰ Sultan İbrahim her işi takip eden bir padişahı. Yaptırdığı köşkün durumunu da sadrazamdan haber almak üzere hat göndermiş, sadrazam da köşkün yapımının devam ettiğini sultana bildirmiştir: “..mizac-ı hümayunları elhamdürillah teala eyilük üzere olduğu ve İftar köşküne itmamı babında ferman buyrulmuş benim şevketlü padişahım zikr olunan köşkün yapusunun çoğu yapılub azı kalmışdır. İtmamına tekayyüd olunur ferman padişahındır.”⁴⁶¹

⁴⁵⁷ BOA, TS.MA.e. 794/97 .

⁴⁵⁸ BOA, TS.MA.e. 794/7.

⁴⁵⁹ Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ IV. Cilt, s. 973.

⁴⁶⁰ İbrahim Hakkı Konyalı, “Sultan İbrahim ve İftariye Köşkü”, Tarih Dünyası, sayı 4, 1950, s.140.

⁴⁶¹ BOA, TS.MA.e. 799/33-3.

Kemankeş Kara Mustafa Paşa tecrübeli bir sadrazamdı. Sadrazamlık süresi boyunca devletin durumunun iyi olduğu dönemin yazarlarının ortak kanısıdır. Hem dönem kroniklerinden hem de sultanın hatlarından padişadın Kara Mustafa Paşa ile uyum içinde çalıştığı ve sadrazamın devlet yönetiminde söz sahibi olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁶² Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın ölümü ile Sultan İbrahim'in padişahlık döneminin ikinci evresine geçilmiştir. Sultan İbrahim devlet işlerinden çok harem hayatı ile ilgilenmesi saltanatında otorite boşluğu yaratmıştı.⁴⁶³ Saltanatının ilk dört yılındaki otorite boşluğunu sadrazamı Kara Mustafa Paşa doldurmuştu. Ölümünden sonra çıkarları doğrultusunda hareket eden devlet adamları sayesinde devletin yönetimi bozulmaya başlamıştır.

3. 1. 1. 2. Sultanzâde Mehmed Paşa

Mehmed Paşa dönem kaynaklarında Civan Kapıcıbaşı, Semîn gibi lakapları anılsa da en çok Sultanzâde lakabı kullanılır. Sultanzâde lakabı ise Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı olan Mihrimah Sultan ile Rüstem Paşa'nın evliliğinden olan kızları Ayşe Sultan'ın Mehmed Paşa'nın büyük annesi olmasından dolayı verilmiştir.⁴⁶⁴ IV. Murad zamanında vezirlik ve Mısır beylerbeyliği görevlerinde bulunmuştu. Sultan İbrahim tahta çıktıktan 6 ay sonra Mısır beylerbeyliği görevinden alınarak kubbe veziri oldu. 1642 yılında Azak seferine serdar olarak Özi valiliğine atandı. Azak kalesinden Tatarların çekilmesiyle Azak'a girerek kaleyi yeni baştan imar ettirdi. Bu başarı Sultanzâde'nin şöhretini arttırdı. İstanbul'a dönünce vezirlik görevinde bulundu. Kösem Sultan, Yusuf Paşa ve Cinci Hoca ile birlikte dönemin sadrazamı Kemankeş Kara Mustafa Paşa'ya karşı olan ittifakta yer aldı. Kara Mustafa Paşa onu merkezden uzaklaştırarak Şam'a beylerbeyi olarak gönderdi. Kara Mustafa Paşa'nın ölümü üzerine sadaret mührü Sultanzâde'ye gönderildi. Şam'dan kalkıp Eskişehir yoluyla⁴⁶⁵ 10 Mart 1644'de İstanbul'a gelerek görevine başladı.⁴⁶⁶

⁴⁶² Volkan Çeribaş, "Sultan İbrahim Döneminde Sadaretin İki farklı Yüzü: Kemankeş Kara Mustafa Paşa ve Hezarpare Ahmed Paşa", OTAM, Sayı 51, Bahar 2022, s. 121.

⁴⁶³ Halil İnalçık, Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II: Tagayyür ve Fesad (1603-1656): Bozuluş ve Kargaşa Dönemi, 7. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019, s. 245.

⁴⁶⁴ Feridun Emecen, " Sultanzâde Mehmed Paşa ", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt EK-2, Ankara, 2019, s. 227.

⁴⁶⁵ BOA, TS.MA.e. 798/102.

⁴⁶⁶ Emecen, " Sultanzâde Mehmed Paşa ", s. 227.

Sultanzâde Mehmed Paşa, Girit Seferi'nden yana bir tutum sergilemedi. Silahdar Yusuf Paşa ve Cinci Hoca ise sefer taraftarıydı. Sonunda Sultanzâde'nin isteği olmamış ve Yusuf Paşa'yla araları bozulmuştu. Yusuf Paşa Girit'ten dönerken padişaha esirler ve iki sütun getirmişti. Sultanzâde bu hediyeleri fırsat bilerek, Hanya'dakilerin hazineleri ile birlikte adayı terk etmelerine izin vermesi için Yusuf Paşa'nın Venediklilerden rüşvet aldığını öne sürdü. Cinci Hoca ve Kösem Sultan ise Sultanzâde'nin sefer yapılmaması için Venediklilerden rüşvet aldığını söylediler. Sultan İbrahim iddiaları dinlemek için Sultanzâde ve Yusuf Paşa'yı huzuruna çağırdı. 17 Aralık 1645 tarihinde yapılan karşılıklı söyleşmede Sultanzâde padişahın hoşuna gitmeyen sözler sarf edince sadrazamlık mührü alınarak, Defterdar Salih Paşa'ya verildi. Sadrazamlıktan azl olunan Sultanzâde Girit seferine serdar olarak tayin edildi. Kapudan Musa Paşa ve Serdar Sultanzâde Mehmed Paşa'yla birlikte Osmanlı donanması Girit'e doğru yola çıktı. Sultanzâde Mehmed Paşa, Girit'teki Suda Kalesi'nin alınmasını emretti. Ancak 4 Ağustos 1646'da sıtmadan öldü.⁴⁶⁷

Sultanzâde Mehmed Paşa bir yıl dokuz ay gibi bir süre sadrazamlık görevinde kalmıştır. Dönem yazarlarının Sultanzâde hakkında ortak noktası sadrazamın Sultan İbrahim'in her dediğini yapması, padişahı hediye ve rüşvete alıştırmasıdır. Naîma, Sultanzâde Mehmed Paşa'nın Sultan İbrahim'e para ve kıymetli hediyeler vererek hediyeye alıştırdığını yazar:

“Civân kapıcı-başı demekle ma'rif olan Semîn Mehmed Paşa Kara Mustafa Paşa'dan sonra vezîri'zam olup her husûsda murad-ı padişahîye mümâşât ile mizaç-gîrlük vâdisine sülûk edip her hafta padişah-ı âlem-penah hazretlerine nukud ve eşyâ ve nice tuhaf-ı gîrân-bahâ hedâyâ verip tab'-ı hümâyûmı ahz u hedâyâyâ meyl ettirdi.”⁴⁶⁸

Kâtip Çelebi ise Sultanzâde için “Mezbûr rind ve evbâş bir şehir oğlanı geçinüp ‘ayyâş u kallâşlık ile iştiâr bulmuş idi.”⁴⁶⁹ diyerek Abdürrahim Efendi ile sohbetleri sırasında geçen diyalogu şöyle aktarmıştır:

⁴⁶⁷ Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 908.

⁴⁶⁸ Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ IV. Cilt, s. 1064.

⁴⁶⁹ Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 925.

“Bir gün Abdürrahim Efendi kadı’asker iken tenhâ fakîr ile musâhabet esnâsında didi ki:

– Merhûm Sultân İbrahim’in televvünü ve efâ’îl-i garîbesi germiyyetde olduğı zemânlar idi, bu pâdişâhın bü’l-‘aceb olmasına bâ’is Mehmed Paşa’dır. Zîrâ mezbûr gâyet müdâhin idi. Mustafa Paşa katlinden sonra yerine geldikte cân havfına düşüp müdâheneyi bir mertebeye iletirdi ki, hâliyyü’z-zihn pâdişâh bile mâhiyyetin bilüp bir gün sebebinden istikşâf itdi. “Lalam Mustafa Paşa gâhî bana i’tirâz ider ve bu iş nâ-ma’küldür dir idi, senden hiç anın gibi bir söz işitmedim ve sâdır olmadı. Cümle kelâmın sıdkü’l-emîr kâ’idesüne binâ olunduğunun aslı nedir?” buyurdıklarında, vezîr-i mezbûr bu ‘ukde-i fâsideyi işrâb itdi ki, “siz yeryüzünün halîfesi zıllullâhsız, zamîr-i münîrinize lâyıh olan havâtır cümle ilhâm-ı Rabbânîdir. Kavlen ve fî’len sizden bîhûde hatâ sudûr eylemez ki i’tirâza mecâl ola” demekle bu rîşhandı pâdişâh-ı sâfi-meşreb dahi hakîkate haml idüp ol i’tikâdda oldı. Ve dahi bundan sonra mukarrebler ba’zı vaz’-ı nâpesendîdeye i’tirâz itdikçe, “sizin sözünüz garazdır. Bana lalam böyle ta’lîm eyledi. Benden hatâ zuhûr ve sudûr eylemez imiş” dimeğe başladı. Bundan sonra birkaç vezîr ittifâk ile ölmeğı ihtiyâr idüp bu ‘ukdenin izâlesine sa’y iderler ise ihtimâldir ki pâdişâh rücû’ ide ve illâ me’mûl değıldir ki bu islâh ola dimişidi.”⁴⁷⁰

Kroniklere göre Sultanzâde Mehmed Paşa sultanı hediyelere alıştırmış, padişahın bu alışkanlığı sadrazam görevden alındıktan sonra da artarak devam etmiştir. Sultanzâde Şam valisi olarak görev yaparken de padişaha anber göndediğı tespit edilmiştir.⁴⁷¹ Osmanlı arşivinden bulduğumuz hatlardan bazılarını Çagatay Uluçay Tarih Dünyası Dergisi’nde yayınlamıştı. Bu yazılarından birinde sadrazamların padişahı hediyelere alıştırdığını, padişahların isteklerini hemen ferman geldiğı gibi yapabilmek adına sadrazamların evlerini bir tuhafiyeci dükkânına döndüğünü yazmıştır.⁴⁷² Padişahın mendil, kumaş gibi istekleri oluyordu. Bu hatlardan biri de Sultanzâde Mehmed Paşa’ya yazılmıştır:

⁴⁷⁰ Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 925.

⁴⁷¹ BOA, TS.MA.e. 794/38.

⁴⁷² M. Çagatay Uluçay, “Sultan İbrahim Deli mi, Hasta mı?”, Tarih Dergisi, Cilt 3, Sayı 21, 1951, ss. 907-908.

“Sen ki Mehmed Paşanın beni seversen eyüce ince şal gibi eyüce Acem mendilleri gibi gün be gün bir vafır hâkipayime gönderesün. Hassülhas olsun göreyim seni hizmetimin tahsili ile ne mertebe mukayyed olursın canla başla çalışmak gereksün şöyle bilesin.”⁴⁷³

Mendil, kumaş ve hediyelerden bahsedilen hatlar ve arz da vardır. Ancak bu hatları Sultanzâde Mehmed Paşa’ya yazıp yazmadığı, arzın da hangi sadrazam tarafından yazıldığı konusunda bir fikrimiz yoktur. Bu hatlar ve arz ise şöyledir:

“Selamdan sonra beni seversen sende eyüce tefarik ve mendiller nazik var ise bana irsal idesün gücenmeyesün.”⁴⁷⁴

“Selamdan sonra beni seversen tefarik kısmından(lekeli) ne var ise gönderirsun gücenmeyesun beni seversen amma tuhfe olsun.”⁴⁷⁵

“ Arz-ı bende-i bi-mikdar budur ki saadetlü ve şevketlü padişahım dünkü gün Acem kumaşı ferman buyruldukda acele üzere hazır bulunan mikdarı gönderilmiş idi. Haliya dahi otuz danesin buldurub ber vech-i hediye rikab-ı hümayunlarına irsal kılındı. Kusuru afv buyrulmak babında emr ü ferman azametlü ve merhametlü padişahım hazretlerindedir. Hat: Geldi vasıl oldu. Berhudar olasın. Beğendim. Sair ahvale ziyade takayyüd edesin.”⁴⁷⁶

Sultan İbrahim, Şekerpare Hatun, Cinci Hoca ve birkaç kişiyle birlikte 1644 yılının Ağustos ayında Edirne’ye gitti. Sadrazam bu seyahate katılmadı. Padişahın Edirne’deki odunları beğenmeyip, İstanbul’dan odun getirtmesi halk arasında dedikoduya sebep oldu.⁴⁷⁷ Bu dedikoduları fırsat bilen sadrazam Sultanzâde Mehmed Paşa, İstanbul’da fitne ve fesad olduğunu ileri sürerek Sultan İbrahim’i İstanbul’a gelmesi için ikna etti. Sultanzâde Mehmed Paşa, Edirne’ye gitmese de hediyesini padişah Edirne’ye varmadan hazır etmek istemiş, ancak hizmetkârdan dolayı hediyein zamanında varmasında gecikme yaşanmıştır. Gecikmeden dolayı sadrazam sultandan afv dilerken, hizmetkâra ceza olarak değnekle vurulmuştur: “...kapu kethüdası kullarıyla bu bi-mikdar kullarının hediyesi geç geldi deyu ferman-ı âli

⁴⁷³ BOA, TS.MA.e. 801/1-34.

⁴⁷⁴ BOA, TS.MA.e. 800/1-13.

⁴⁷⁵ BOA, TS.MA.e. 800/1-12.

⁴⁷⁶ BOA, TS.MA.e. 795/91.

⁴⁷⁷ Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 848.

buyrulmuş. Benim merhametlü padişahım bu kulları hediyesi mikdarımca azametlü padişahım saadet ile Edirne'ye teşriflerinden mukaddem gönderub Edirne'de hazır eylemiş idim ve lakin hizmetkâr hali malum-u aliyyeleridir. Mahalli ile veremeyub kusur eylemişler haliya muhkem hakından gelinub ferman-ı aliyyeleri üzere muhkem değnek urulmuşdur ki sair hizmetkâra dahi sebab-i nasihat olmuşdur. Bu kulları cümleden mukaddem göndermişiken böyle olduğuna azim elem ve ızdırab çeküb hicabta kalmışımıdır. Bu mur-ı zayıfın merhametlü efendim padişahımdan gayri kimesnem yoktur mahsus kendü çırakları kullarıym kemal-i merhamet ve ihsanlarından vaki olan taksir anın afv ve kabulü ile bu bi-vücut kulların hâkden ref buyurulmak mercudur... Hat: zahir hizmetkâra lazımdır değnek heman geldiği saat rikab-ı hümayunuma teslim ideler. Biz seni padişahlar adetini bilür deyu eyledik emekdardır deyu ...heman kahil olmasun.”⁴⁷⁸

Sultanzâde'nin sadaretinin ilk aylarında yazdığını tespit edebildiğimiz diğer arz ise Kaptan Piyale Paşa hakkındadır. Kaptan Piyale Paşa, Mehmed Dayı'nın hediye olarak yolladığı padişah ve sadrazamın isminin üstünde yazılı olduğu iki takım altın ve gümüş sahanların birer takımını ve altın güllelerini vermeyerek sakladı. Piyale Paşa'ya kızgın olan Himar-oğlu bu durumu Cinci Hoca'ya ilettiler. Piyale Paşa'nın evinde sahanlar bulununca idam edildi. Yerine Bekir Paşa tayin edildi.⁴⁷⁹ Piyale Paşa'nın müsadere edilen mallarını Sultanzâde Mehmed Paşa padişaha arz etmiş, Sultan İbrahim'de arzın üzerine “Geldi ve malumum oldu başım sağ olsun ihanet edenlerin işi bellüdür. Sair ahvale ziyade takayyüd edesin.”⁴⁸⁰ hattını yazmıştır.

Sultanzâde Mehmed Paşa'nın adının geçtiği bir tane hat tespit ettik. Ancak hangi sadrazama yazıldığını edemedik. Hatta bunu tespit edebileceğimiz bir ayrıntı bulunmamaktadır:

“Dün bugün umura müteallik cevab gelmedi hiçbir nesne mesmun olmadı mı Beylerbeyilerden kangisinden haber gelir ne işitdün ise bildiresün beni seversen ve hem o Sultanzâde tedarik etdü mi bildiresün göreyim seni umur-u âleme ne meretebe takayyüd idersun zalime mühlet verdiğine asla rızam yok şöyle bilesiz.”⁴⁸¹

⁴⁷⁸ BOA, TS.MA.e. 794/49.

⁴⁷⁹ Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ IV. Cilt, ss. 994-995.

⁴⁸⁰ BOA, TS.MA.e. 795/16.

⁴⁸¹ BOA, TS.MA.e. 800/4-20.

Sultanzâde Mehmed Paşa, Sultan İbrahim'in sadrazamlarının arasında idam edilmeyen tek sadrazamdır. Padişah huzurunda Yusuf Paşa ile olan münakaşası sonrası görevden alınsa da sürgün edilmemiş, Girit serdari olarak tayin edilmiştir. Sultan İbrahim belki de Sultanzâde Mehmed Paşa'yı sarayla olan akrabalığı yüzünden veya ona verdiği hediyelerin devamı için idam ettirmemiş olabilir.

3. 1. 1. 3. Salih Paşa

Salih Paşa, IV. Murad döneminde başmuhasebe, defter eminliği, matbah eminliği ve tersane eminliği gibi malî görevlerde bulunmuştur. Sultan İbrahim tahta çıktıktan sonra sırasıyla tersane eminliği, kapıcılar kethüdalığı, kubbe vezirliği ve ikinci vezir unvanıyla başdefterlik görevlerinde bulundu. Salih Paşa'nın kardeşleri Murtaza Paşa ve Zülfikar Ağa da devlet kademelerinde çeşitli görevlerde bulunmuşlardı.⁴⁸² Sultanzâde Mehmed Paşa'nın görevden alınmasıyla Aralık 1645'te sadrazamlık görevi Defterdar Salih Paşa'ya verildi.⁴⁸³ Kâtip Çelebi'ye göre Salih Paşa'nın, Sultanzâde'nin görevinden alınmasında rolü vardır.⁴⁸⁴ Salih Paşa ilk iş olarak Sultanzâde Mehmed Paşa'yı Girit serdari olarak tayin ettirerek İstanbul'dan uzaklaşmasını sağladı. Girit seferi arifesinde sadrazam olan Salih Paşa, görev süresi boyunca daha çok seferle ilgili işlerle uğraştı. Bunun yanında hazine işlerini ve diğer devletlerle olan ilişkileri yönetti.⁴⁸⁵

Vecihî ve Solakzâde'ye göre Salih Paşa, Sultan İbrahim'in, hasekilerine ve kendine yakın olan kişilere fazlaca ihsanlarda bulunmasından rahatsız olmaya başlamıştı. Sultanı tahtan indirip yerine şehzâde Mehmed'i geçirme fikrini şeyhülislam Abdürrahim Efendi'ye anlattı. Şeyhülislam, Salih Paşa'nın bu düşüncelerini valide Kösem Sultan'a ilettili. Çok geçmeden Salih Paşa'nın düşüncesinden sultanın haberi olunca derhal idam edildi.⁴⁸⁶

Dönemin diğer yazarları ise Salih Paşa'nın idamının sebebini başka şekilde anlatır. Sultan İbrahim nefesinin iyi geldiğine inandığı hocaların evlerine giderken yolda karşısına araba çıkmaması için Salih Paşa'ya emir vermiştir. 17 Eylül 1647

⁴⁸² Feridun Emecen, "Sâlih Paşa", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt EK-2, Ankara, 2019, s.461.

⁴⁸³ Çoban, Hadikatü'l Vüzerâ, s. 73.

⁴⁸⁴ Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 908.

⁴⁸⁵ Emecen, "Sâlih Paşa", s.461.

⁴⁸⁶ Vecihî Hasan Efendi, a.g.e, s. 58.

günü⁴⁸⁷ Sultan İbrahim Davutpaşa'daki hocaya giderken karşına bir araba çıkmış ve çok sinirlenerek Salih Paşa'yı hocaların evine çağırarak boğdurmuştur.⁴⁸⁸ Salih Paşa'nın öldürülmesiyle sadrazamlık mührü Kapudan Musa Paşa'ya gönderildi. Kapudan İstanbul'a gelene kadar defterdar Ahmed Paşa kaymakamlık görevine getirildi. Ancak Musa Paşa Anadolu'dan İstanbul'a gelene kadar Başdefterdar Ahmed Paşa rivayete göre vermiş olduğu 300.000 kuruş rüşvet karşılığı kendisini sadâret makamına tayin ettirmiştir.⁴⁸⁹

Naima'ya göre Hazerpâre Ahmed Paşa, Salih Paşa'yı sevmiyordu. Salih Paşa kısa zamanda yükselmiş, iş bitirici ve yalancı bir kişiydi. Ahmed Paşa ise hilekâr ve gönül almasını bilen bir kişiydi. Bu vasıflarından dolayı ikisi de görünürde birbirlerine karşı saygılıydı, ama kendi iktidarlarını sağlama yolunda benzer davranırlardı.⁴⁹⁰ Salih Paşa'nın idamından sonra yeni veziriazam, Salih Paşa'nın yakınlarını bertaraf etmeye çalışmıştı. Salih Paşa'nın adamı olan İbrahim Paşa idam haberini alınca Bağdat'ta isyan etti.⁴⁹¹ Veziriazam Ahmed Paşa, Bağdat valiliğine Salih Paşa'nın kardeşi Murtaza Paşa'yı tayin ettirerek, her ikisini de ortadan kaldırmayı planladı. Neticede her ikisi de idam edildi. Salih Paşa'nın diğer kardeşi Zülfikar Ağa İstanbul'da tutuklanarak öldürüldü.⁴⁹²

Yaklaşık iki yıl boyunca sadrazamlık görevinde bulunan Salih Paşa hakkında dönem kaynaklarında geniş bilgiler yer almaz. Bazı kaynaklarda Sadrazam Salih Paşa'nın cömertliğinin meşhur olduğu yazılmaktadır.⁴⁹³ Kâtip Çelebi ise hilekâr olduğunu, insanları kendi tarafına çekmek için para ve ihsanlarda bulunduğunu söyler.⁴⁹⁴ Salih Paşa, Fazlı Paşa ile padişahın kızı Fatma Sultan'ın nikâhlarında sağdıç olarak bulunmuştu.⁴⁹⁵

⁴⁸⁷ Çoban, Hadikatü'l Vüzerâ s. 73.

⁴⁸⁸ Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 953; Oral, Tarih-i Gılmanî, s.17; Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ IV. Cilt, s. 1109.

⁴⁸⁹ Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 953; Emecen, "İbrahim", s. 278.

⁴⁹⁰ Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ IV. Cilt, s. 1128.

⁴⁹¹ Solakzâde Mehmed Hemdemî, a.g.e, s. 575.

⁴⁹² Emecen, "Sâlih Paşa", s.462.

⁴⁹³ Uşşâkizâde İbrâhîm Hasîb Efendi, a.g.e, s. 376; Çoban, Hadikatü'l Vüzerâ, s. 73.

⁴⁹⁴ Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 908, 924, 959.

⁴⁹⁵ Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ IV. Cilt, s. 1094.

3. 1. 1. 4. Hezarpâre Ahmed Paşa

Ahmed Paşa, Kemankeş Kara Mustafa döneminde tezkireci, Sultanzâde zamanında da mevkufatçı ardından da defter emini olmuştu. Kasım 1646 tarihinde defterdar oldu. Salih Paşa'nın katlinden sonra 21 Eylül 1647 tarihinde veziriazam oldu.⁴⁹⁶

Ahmed Paşa görevine başladığında Osmanlı, Girit meselesi yüzünden Venediklilerle savaşlar halindeydi ve Venedikliler Çanakkale Boğazı'nı abluka altına almışlardı. Aynı zamanda Venediklilerle mücadele Bosna serhadlerinde de devam ediyordu ve Venedikliler üstün durumdaydı. Bosna sınır boylarında bulunan Klis Kalesi Venediklilerin eline geçti. Sadrazam Ahmed Paşa bu haberi sultandan saklayarak, buranın küçük bir kilise olduğunu söyleyerek önemsizmiş gibi gösterdi. Sultanın damadı Fazlı Paşa bu olayı sadrazamın yanında padişaha söylerken onu rüşvet almakla da suçladı. Fazlı Paşa'ya sinirlenen sultan onu Azak Kalesi muhafızlığı görevini vererek İstanbul'dan uzaklaştırdı. Sadrazam Ahmed Paşa gerçekleri sultandan sakladığı için sarayda savaştan konuşulmasını yasaklamış ve Çanakkale Boğazı'nın abluka altında olduğunu sultandan gizlemişti.⁴⁹⁷

Sadrazam Ahmed Paşa, iç ve dış sorunlarla ilgilenmek yerine sultanın isteklerini karşılamakla uğraşmıştı. Sultanın samur kürk ve amber isteklerini karşılamak için "kürk ve amber vergisi" adı altında devlet erkânından ve ocak ağalarından paralar toplamaya başlamıştı. Ayrıca seyfiye ve ilmiye mansıplarını açık arttırma ile satmaya çalıştı.⁴⁹⁸ Mansıpları yüklü paralar karşılığı alan kişiler, ödedikleri paraları çıkartmak için halka zulmetmeye başladı.⁴⁹⁹ Sadrazamın bu davranışları özellikle Yeniçeri Ocağı ağalarını rahatsız etti. Sadrazam ocak ağalarını oğlunun düğününe davet ederek hepsini topluca öldürmek için tuzak kurdu. Ocak ağaları tuzağı öğrenerek daveti terk etti. Bunun üzerine ocak ağaları Orta Cami'de toplanarak "Bu fesadları padişaha ta'lim eden vezirdir, anı aradan kaldırıp bir müstakim adamı vezir ettirelim."⁵⁰⁰ şeklinde karar alarak bu kararlarını şeyhülislama

⁴⁹⁶ Abdülkadir Özcan, " Hazerpâre Ahmed Paşa ", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 17, İstanbul, 1998, s. 301.

⁴⁹⁷ Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ IV. Cilt, ss. 1134-1136.

⁴⁹⁸ Özcan, " Hazerpâre Ahmed Paşa ", s. 301.

⁴⁹⁹ Çeribaş, a.g.m, s.119.

⁵⁰⁰ Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ IV. Cilt, s. 1149.

bildirerek ulemayı ikna etmesini istediler. Sadrazamı camiye davet etseler de durumu önceden haber alan Ahmed Paşa tebdil kıyafet bir dostunun evine gizlendi.⁵⁰¹ Sultan İbrahim gelişmelerden haberdar olunca bir adam göndererek cemiyetin dağılmasını istese de cemiyet veziriazam kendilerine verilmeden dağılmayacaklarını söylediler. Orta Cami’indekiler yeni sadrazam olarak Sofu Mehmed Paşa’yı seçerek, mührü almak için sultana yolladılar. Sultan mührü yeni sadrazama vererek, Ahmed Paşa’nın öldürülmemesini rica etti.⁵⁰² Bu rica kabul olunmadı ve Ahmed Paşa yakalanarak boğduruldu. Cesedi At Meydanı’na atıldı. Halk Ahmed Paşa’nın cesedini parça parça etti.⁵⁰³ Kâtip Çelebi bu olay için “Ol gün Atmeydânı’nda Ahmed Paşa’nın cüssesini halk üşüp pâre pâre kesüp lahm u şahm sâhibi olmağla kimi, “insân yağı devâdır” diyü ve kimi ihâneten yağmâ idüp ancak yerinde kemikleri kalmış idi.”⁵⁰⁴ demişti. Cesedi pare pare edilmesinden dolayı bin parça anlamında hazerpâre lakabı ile anılmıştır.⁵⁰⁵ Reşat Ekrem Koçu “Tarihimizde Garip Vakalar” adlı kitabında “Lokma Lokma Doğranan Vezir” başlığı altında Hezarpâre Ahmed Paşa’nın ölümünü anlatır. Anlatısında Hezarpâre Ahmed Paşa’nın şişman olduğunu, öldürüldükten sonra cesedinin çırılçıplak soyularak At Meydanı’na atıldığını, yeniçerilerden birkaçının insan yağı ağırlara iyi gelir diyerek sadrazamın etlerinin lokma lokma doğranarak beşer onar kuruşa satıldığını söylemektedir.⁵⁰⁶

Ahmet Paşa veziriazam olunca Sultan İbrahim’in henüz iki yaşındaki kızı Beyhan Sultan ile evlendirildi. Hazerpâre Ahmed Paşa Beyhan Sultan ile evlenebilmek için eşini boşamak zorunda kaldı.⁵⁰⁷

Saltanatının son yıllarında Sultan İbrahim’in isteklerinin artması ve Hazerpâre Ahmed Paşa’nın bu istekleri yerine getirmeye çalışması her ikisi için de hazin bir şekilde sonlanmıştı. Sultanın isteklerini yerine getirirken devlet işlerini aksatması, aynı zamanda devletin ileri gelenlerinden vergi toplaması yüzünden devlet erkânını özellikle yeniçeriyi karşısına almıştı. Bu durum sadrazamın öldürülmesi ile sonuçlanmıştır.

⁵⁰¹ Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 985.

⁵⁰² Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 985.

⁵⁰³ Evliyâ Çelebi, Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul 1.Cilt-1.Kitap, s. 233.

⁵⁰⁴ Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 988.

⁵⁰⁵ Aktemur, Anonim Osmanlı Vekayinâmesi, s. 83.

⁵⁰⁶ Reşat Ekrem Koçu, Tarihimizde Garip Vakalar, 3. Baskı, İstanbul, Varlık Yayınevi, 1971, ss. 122-123.

⁵⁰⁷ Solakzâde Mehmed Hemdemî, a.g.e, ss. 575-576.

3. 2. SULTAN İBRAHİM'İN YÖNETİMİNDE ETKİLİ OLAN DİĞER KİŞİLER

3. 2. 1. Cinci Hoca

Safranbolu'da tanınmış bir şeyhin oğlu olan Hüseyin Efendi, ilk eğitimini babasının yanında aldı. Ayrıca ondan efsun ve sihirle ilgili bilgiler de öğrendi. Daha sonra eğitimine İstanbul'da devam etti. Süleymaniye medreselerinden dersler aldı. Etrafında kuvvetli nefesi ile tanınmaya başlandı. Hocası İzmir kadılığına tayin edilince açıkta kalan Hüseyin Efendi, sadece efsun ve sihir işlerine yöneldi.⁵⁰⁸ Hüseyin Efendi, şer'i ilimlere değil de sihir ve efsunla ilgilendiği için ilmiye sınıfında yükselmedi.⁵⁰⁹ Cinci Hocanın annesi saraya yakın olan birine “ Babasından bazı tesirli dualar bilir, eğer padişahımızı okursa iyi olur” diyerek oğlunun maharetini Kösem Sultan'ın duymasını sağladı. Namı duyulan hoca bir bostancı ile saraya davet edildi.⁵¹⁰ Hüseyin Efendi'nin okuduğu dualar⁵¹¹ sultana iyi geldi. Sultan şifa bulunca Hüseyin Efendi'ye üç yüz akçe ve değerli kumaşlar ihsan etti. Ayrıca altmış akçelik müderrislik verilmesi için emir verdi. Önce İbrahim Paşa Atik Medresesi'ne, aynı sene içinde de Çınarlı Medresesi'ne müderris oldu.⁵¹² Ardından da padişah hocalığı ve Galata kadılığı verildi.⁵¹³ Daha sonra adına masrafları mîrî hazineden karşılanan bir saray inşa edildi⁵¹⁴ ve Rebiülevvel 1054 (Mayıs 1644) tarihinde Anadolu Kazaskerliği'ne tayin olundu⁵¹⁵. Osmanlı sarayına hızlı bir giriş yapan Hüseyin Efendi'ye ulema ve halk arasında “Cinci Hoca” denilmeye başlandı.⁵¹⁶

Hüseyin Efendi'nin yaptığı suistimaller ve aldığı rüşvetler padişahın kulağına gidince 17 Nisan 1646 yılında kazaskerlikten alınsa da bu makama üç defa daha

⁵⁰⁸ Abdülkadir Özcan, “ Hüseyin Efendi, Cinci Hoca ”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 18, İstanbul, 1998, s.541.

⁵⁰⁹ Hammer, a.g.e, s.334.

⁵¹⁰ Uşşâkizâde İbrâhîm Hasîb Efendi, a.g.e, s.379.

⁵¹¹ Evliyâ Çelebi Hüseyin Efendi'nin okuduğu duaların “Sürh-bâd ve Gencü'l-arş” olduğunu söylemektedir. Evliyâ Çelebi, Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul 1.Cilt-1.Kitap, s. 232.

⁵¹² Uşşâkizâde İbrâhîm Hasîb Efendi, a.g.e, s.380.

⁵¹³ Naima “ Birkaç günden sonra Süleymaniye Medresesi verilip der-akab Galata kazâsiyle hocalık sâdır olup Cinci lakabıyla meşhur-ı enâm ve âsitâne-i devleti merci'i hâs âmm oldu” şeklinde yazmaktadır. Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ IV. Cilt, s. 973.

⁵¹⁴ Reşat Ekrem Koçu, “ Cinci Hoca Sarayı”, İstanbul Ansiklopedisi, 7.Cilt, (1965), ss. 3579-3580; Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ IV. Cilt, s.1002.

⁵¹⁵ BOA, TSMA.e. 794/29; Uşşâkizâde İbrâhîm Hasîb Efendi, a.g.e, s. 380.

⁵¹⁶ Vecihî Hasan Efendi, a.g.e, s. 51.

gelmiştir. Birinci gelişinde iki yıl, ikincisinde yedi- sekiz ay, üçüncüsünde on gün⁵¹⁷ ve dördüncüsünde on iki gün⁵¹⁸ görevde kalmıştır. Son azledilişinden sonra padişahın emri ile İzmit'e sürüldü. Sekizinci gün İstanbul'a dönmesine izin verildi. Bir ay içinde tekrar padişahın kahrına mazhar olarak Gelibolu'ya sürülse de on gün sonra İstanbul'a dönmesine izin verildi.⁵¹⁹ Kısa bir süre sonra Sultan İbrahim tahttan indirilerek yerine oğlu IV. Mehmed geçince hamîsiz kaldı. IV. Mehmed'in cülus bahşışı için Sadrazam Mehmed Sofu Paşa Hüseyin Efendi'den akçe istedi. Hüseyin Efendi istenilen akçeyi vermeyince hapsedildi. Evinde yapılan aramalarda değerli eşyalar ve altınlar ele geçirildi. Ele geçirilen eşyalar tüm mal varlığının sadece bir kısmı olduğu anlaşılınca tehdit edilerek paraların yeri öğrenildi. Ele geçirilen paralar ile cülus bahşışı dağıtıldı. Bu paralar halk arasında "cinci akçesi, cinci parası" olarak anıldı.⁵²⁰ Bir süre daha hapis tutulduktan sonra İbrim sancak beyliğine tayin edildiyse de yolda hastalığı artınca İstanbul'a dönmesine izin verildi. İstanbul'da herkese mal varlığının gasp edildiğini söylemesi ve sipahi ayaklanmasına katılmasından dolayı Ekim/Kasım 1648 tarihinde öldürüldü.⁵²¹

Naima, Hüseyin Efendi'nin padişahın iltifatını kazanmasını "Cenâb-ı Rabbül'l-âlemîn hazretlerinin hükm-i hafiyesine akl erişmez efendisinin âr eylediği efsun-gîrlik sanatı ol fakire sebab-i mâye-i izzet olup bir sene murûr etmedin mukarreb-i padişah ve na'il-i üzz câh oldu" sözleriyle açıklamıştır.⁵²²

Ahmed Bin Ya'kûb ise padişahın hastalığını iyileştirmek için manasız muskalar yazarak padişaha duhul edip, önce İstanbul Paşa müderrisi altı ay sonrada Galata kadısı olup kendisine Cinci Hoca Efendi denilmeye başlandığını, akılsız ve uygunsuz nesnelere vererek hak yolundan bâtıla sapmasına aracılık ettiğini yazar.⁵²³

Hüseyin Efendi'nin padişahı iyileştirmesi ve iltifatına mahzar olması devlet yönetimindeki dönüm noktasıdır. Hoca Efendi, Osmanlı ulema silsilesine uygun

⁵¹⁷ Özgül, Ravzatü'l-Ebrar, s. 401.

⁵¹⁸ Özgül, Ravzatü'l-Ebrar, s. 404.

⁵¹⁹ Uşşâkizâde İbrâhîm Hasîb Efendi, a.g.e, ss. 377-378; Özgül, Ravzatü'l-Ebrar, s. 406.

⁵²⁰ Reşat Ekrem Koçu, "Cinci Akçesi, Cinci Parası", İstanbul Ansiklopedisi, 7. Cilt, (1965), s.3579.

⁵²¹ Özcan, "Hüseyin Efendi, Cinci Hoca", s.542.

⁵²² Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ IV. Cilt, s. 974.

⁵²³ Ahmed Bin Ya'kub, a.g.e, s.33.

olmayan bir şekilde yükselmeye başlamıştır.⁵²⁴ Padişahın ruhsal sıkıntılarına bir ruh doktoru gibi çare bulması saraydaki nüfusunu arttırmıştır. Evliyâ'nın deyimi ile “ saf kalpli”⁵²⁵ padişah kendisine yapılan iyiliğe fazlasıyla karşılık vermiş, Hüseyin Efendi de bu karşılığı bir servete çevirmiştir. Hüseyin Efendi, Kara Çelebizâde Mahmud Efendi'nin kızı ile evlenerek elini daha da kuvvetlendirmiştir.⁵²⁶ Sarayda artan nüfuzunu servete çevirmenin yanı sıra bu nüfuzunu devlet işlerinde de kullanmaya başlamıştır. Saray içinde farklı ittifaklar kurarak yoluna çıkan veya çıkabilecek kişileri bertaraf etmiştir. Bu kişilerden en önemlisi Kemankeş Kara Mustafa Paşa'dır. Mehmed Halife'ye göre Sultan İbrahim devletin tüm idaresini sadrazama vermişti. Ancak Hüseyin Efendi saraya ilk geldiği zamanlarda sadrazamdan korkuyordu. Zamanla padişaha yakınlığı artınca, sadrazam da devlet idaresindeki işler için Hüseyin Efendi'ye danışmaya başlamıştı.⁵²⁷ Karaçelebizâde Abülaziz Efendi Hüseyin Efendi'nin padişahın üzerindeki etkisini “..merhûm Sultan İbrâhim'e duhul ve ervâh-ı habise gibi..” sözleriyle dile getirmiştir.⁵²⁸ Şemdanizâde Fındıklılı Süleyman Efendi, Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın ölümüne giden süreci anlatırken sadrazamın işlerini istediği gibi yapamamaya başlamasını Cinci Hoca'nın padişaha yakınlığıyla ve devlet işlerine karışması olarak yazmış ve eserinde şu şekilde dile getirmiştir:

“Lâkin vezîr-i merkumun durmayup sa'y-i mîrî diyerek gümrüklerden âshâb-i vezâyifin ba'zısını nâ-müstehak çalup tenzîl ve askerî ve sâdât dimeyüp avârıza bağlayup etfâl-i ehl-i zimmetden cizye almak gibi zulümler ile âh alup dilediği gibi atup tutar iken zikr-i âtî Cinci Hoca ve cedîd Silâhdâr Yusuf Paşa peydâ olup hünkâra makbûl ve mukarreb olmalarıyla umûra müdâhale itdiklerini vezîr def' idemediğinden mâ 'adâ bunlar kendüyü i'dâm ideceklerini bilüp ve kendüyü pâdişâha gamz itdikleri için iltifâtdan sâkıt olduğunu görüp def'lerine ilâc bulamayup kendü çırâğı olan kul kethudâsına yüz kîse virüp "oda başlara ve eşbehlere taksîm eyle. Dîvânda çorba kapmasunlar. Niçün? dinildikde Cinci

⁵²⁴ İsmail Katğı, “Osmanlı Devleti'nde Ulemâ Yozlaşmasının Tipik Bir Temsilcisi Olarak Safranbolu'lu Hüseyin Efendi: Nam-ı Diğer Cinci Hoca”, Hikmet Yurdu, Yıl: 5, C: 5, Sayı: 10, Temmuz – Aralık 2012/2, s.210.

⁵²⁵ Evliyâ Çelebi, Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul 1.Cilt-1.Kitap, s. 232.

⁵²⁶ Kâtip Çelebi, Cinci Hoca'nın Galata kadısı olduktan sonra Kara Çelebizâde Mahmud Efendi'nin kızı evlenmesine “*vâfeka sennun tabakata (Kap kapağını buldu)*” şeklinde yorumlamıştır. Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 840.

⁵²⁷ Oral, Tarih-i Gılmanî, s.17.

⁵²⁸ Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi, a.g.e, s. 15.

Hoca ile Silâhdâr Paşa'nın katlini talep itsünler" deyü tenbîh itmekle kul kethudâsı mahfî akçeyi oda başılara tevzî' ve merâmı ifâde itdikde "pek eyü" didiler. Ammâ mâbeynlerinde "asker bu rütbeye vardıkda korkaruz sonra zabt olunmayup fesâd-ı azîme bâ'is oluruz" deyü pîç ü tâbların yeniçeri ağası duyup hünkâra haber virdikde vezîrin sarâyda olan câsûsları bu sırrın ifşâ olunduğun kendüye bildürdüklerinde vezîr tebdîl hünkâra varup "bana öyle iftirâ olunmuş" deyü yemîn ile başladıkda pâdişâh bostancıbaşıya "al şunu" buyurmağla bostancıbaşı mührü al deyü emr olundu zann idüp mührü alup hünkâra virdikde hünkâr gazab idüp "ya başı ya başın" diyecek meğer vezîr mührü virüp Paşa Kapusu'nda Harem'e girüp bir siyâh kapama ile tebdîl olup damdan dama Nallu Mescid'e inüp bir otluk altına gizlendi. Bostancıbaşı arayarak gelüp otlak içinde buldu. Ammâ vezîrin yanında kılıç var imiş. Birkaç yerinden bostancıbaşıyı mecrûh itdikden sonra ahz olunup pâdişâha bildürüldükde "başını getir" deyü fermân gelmekle Hoca Paşa Sûku'nda katl ve cüssesini Parmak Kapu'da Kemankeş Kara Mustafa Paşa Türbesi didikleri türbeye defn ve başını hünkâra götürdü."⁵²⁹

Kemankeş Kara Mustafa Paşa 1644 yılının ocak ayında katledilmiş, Cinci Hüseyin Efendi ise mayıs ayında kazasker olmuştur. Görünen o ki Cinci Hüseyin Efendi yükselmek için önündeki bir engeli de aşmış bulunuyordu.

Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın katlinden sonra Cinci Hüseyin Efendi devlet kadrolarındaki azil ve tayinlerde etkili olmaya başlamıştır. Ayrıca yaptığı ittifaklarla ve padişahın üzerindeki etkisiyle bazı idam kararlarında etkin bir rol oynamıştır. Kâtip Çelebi ve Naîma, bazı olayların Hoca Efendi'nin başının altından çıktığını açıkça yazmışlardır. Kâtip Çelebi, Girit'e sefer düzenlenmesi⁵³⁰, Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın öldürülmesi⁵³¹, Şeyhülislam Yahya Efendi'nin ölümüne sebep olması⁵³², bir Mağribinin Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın adamı olduğu için öldürülmesi⁵³³ gibi olaylarda Cinci Hoca'nın etkisi olduğunu yazmıştır. Naima ise

⁵²⁹ Mustafa Öksüz, Şem'danizâde Fındıklılı Süleyman Efendi'nin Mir'üt- Tevarih Adlı Eserinin (180b-345a) Tahlil Ve Tenkidi Metni, (Yüksek Lisans Tezi, MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), ss.135-136.

⁵³⁰ Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 896.

⁵³¹ Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 841.

⁵³² Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 844.

⁵³³ Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 848.

Faik Paşa'nın öldürülmesini de Cinci Hoca ve Yusuf Paşa'ya bağlamaktadır.⁵³⁴ Ahmet Refik'in deyimi ile ulemanın başına bela olmuştur.⁵³⁵ Kadılık ve müderris atamaları rüşvet karşılığı yapılır olmuştur. Gümülcine'den mazul Hamdi Çelebi, şeyhülislamdan mansıp istemiş yüz bulamayınca, Cinci Hoca'ya müracaat edip Bağdat kadılığını almıştır.⁵³⁶ Fetva Emîni Bursevî Mehmed Efendi Çelebi, Cinci Hoca'ya beş bin kuruş vererek Mekke kadısı olmuştur.⁵³⁷

Kara Çelebizâde Abdülaziz Efendi Ravzatü'l Ebrar eserinde Hüseyin Efendi için "...mâ'adâ cümle ulemâya tasaddur eyledi."⁵³⁸; "Yevm-i mezbûrda Sadr-ı Rûm Abdü'r-rahîm Efendi iki seneden ve şeyhü'l-İslâmdan mâ'adâ cümle ulemâya takaddüm iden Anadolu Kâdî'askeri Hüseyin Efendi'ye takdîm olup bu gûne fermân-ı hümâyûn sudûrî mevlânâ-yı mezbûrî sûhte-i nâr-ı gayret ü âr eyledi."⁵³⁹ sözlerini kullanmış, ayrıca şu şekilde yazmıştır:

"Sadr-ı sadâretten tenzîl olunan Hüseyin Efendi mi'mâr-ı himmet-i bîhemtâsı tarh-endâz olduğu hâne-i bî-bahâne sultân-ı ser-efrâz nazar-ı rağbetlerinde şâyeste-i kabûl görünmeğin tahliye olunmak bâbında fermân-ı bî-dermân sudûr idüp bu gûne bî-tekellüfâna mu'âmele mevlânâ-yı mezbûrî gümgeste-i râh-ı akl ü şu'ûr eyledi."⁵⁴⁰

Anadolu kazaskerliği için 1056-1057 yılları arasında kıran kırana bir yarış olmuştur. Cinci Hoca, 1056 yılında görevden alınca yerine sırasıyla Bahayi Efendi ve Çivizâde geldi. İkinci kez bu makamda yedi-sekiz ay görev yaptı ve azl olundu. Bu makama iki aylık zaman zarfında sırasıyla İmâmzâde Efendi ve Cinci Hüseyin Efendi üçer defa daha geldiler.⁵⁴¹ İmâmzâde Efendi ve Cinci Hüseyin Efendi arasındaki soğukluğu Naima " ve Selânik'ten ma'zul İmâm-zâde Efendi'nin Yeniçeri Ağası Mûsâ Ağa ile hukuk-ı kadîmesi olmağın Mûsâ Ağa mezburu bu def'a mükerreren Selânik kadısı etmekte yed-i beyzâ göstermeğin sâhib-i zuhûr olan hoca-i

⁵³⁴ Na'îmâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'îmâ IV. Cilt, s.975.

⁵³⁵ Ahmet Refik, Osmanlı'da Hoca Nüfuzu, 2.Baskı, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1997, s.60.

⁵³⁶ Na'îmâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'îmâ IV. Cilt, s. 1003.

⁵³⁷ Na'îmâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'îmâ IV. Cilt, s. 1012.

⁵³⁸ Özgül, Ravzatü'l-Ebrar, s.363.

⁵³⁹ Özgül, Ravzatü'l-Ebrar, s.385.

⁵⁴⁰ Özgül, Ravzatü'l-Ebrar, s.388.

⁵⁴¹ Uşşâkizâde İbrâhîm Hasîb Efendi, a.g.e, ss. 377-378.

âlişân müte'ellim olup, beynlerinde düşünâm ve şeker-âb zuhûr eyledi.”⁵⁴² sözleriyle dile getirmiştir. Sultan İbrahim mi Cinci Hoca'dan uzak kalamıyor yoksa Cinci Hoca bir yolunu bulup tekrar mı tayin olunuyor bilinmez ama yaklaşık iki ay içinde Anadolu kazaskerliği makamındaki bu değişiklik çok da normal görünmüyor.

Cinci Hoca Mimar Kasım Ağa'ya karşı gönül borcunu⁵⁴³ unutmamış, mimarbaşılıktan azlolunan Kasım Ağa'yı görevine geri getirmeyi başarmıştır. Cinci Hoca ile Kasım Ağa'nın önceden tanışıklığı vardı. Cinci Hoca müderris olunca cübbe ve sarık almak için Kasım Ağa'dan 100 altın borç almış, Mimar Kasım Ağa'da bu parayı ona hibe etmişti. Cinci Hoca müderrislik verildiği için teşekkür etmeğe Sadrazam Kara Mustafa Paşa'ya gitmişti. Ancak sadrazam “Bu makule meçhul kimseye medrese verip halkın üzerine taslît ne belâdır”⁵⁴⁴ diyerek onu huzuruna kabul etmemişti. Orda bulunan Mimar Kasım Ağa araya girip sadrazamı Cinci Hoca'yı kabul etmesi için ikna etmişti. Mimar Kasım Ağa, Cinci Hoca'nın koluna girerek sadrazamın yanına götürerek el öptürmüştü. Mimar Kasım Ağa, Kara Mustafa Paşa'nın dostuydu. Sadrazam katledilince edilince o da gözden düştü. İdam edilmek istenince Cinci Hoca araya girdi ve onun Gelibolu'ya sürgün edilmesini sağladı. Kasım Ağa yerine Mustafa Ağa mimar oldu. Sultan İbrahim Mimar Mustafa Ağa'dan Kasım Ağa'nın yaptığı gibi bir ahır yapmasını istedi. Cinci Hoca, ahır için yapılan harcamaların kontrol edilmesini padişahı rica etti. Kasım Ağa'nın ahır için 3050 kuruş harcadığını, Mustafa Ağa'nın ise 10.500 kuruş harcadığını gören Sultan İbrahim, Mustafa Ağa'yı azl ederek tekrar Kasım Ağa'yı mimar yaptı. Böylece Cinci Hoca, Mimar Kasım Ağa'ya gönül borcunu ödemiş oldu.⁵⁴⁵

Sultan İbrahim Girit Seferi'nin yapılması hakkında Cinci Hoca'ya danışmıştı.⁵⁴⁶ Seferin yapılması taraftarı olan Cinci Hoca, ilk senelerde alınan zaferler sayesinde nüfuzunu daha da arttırmaya başladı. Öyle ki Sultan İbrahim, Yeniçeri kaleminde on beş seneden beri baş halifelik görevinde bulunan Hüseyin

⁵⁴² Na'îmâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'îmâ IV. Cilt, s. 1061.

⁵⁴³ Naci Metin, “Cinci Hoca ve Kasım Ağa”, Hayat Tarih Mecmuası, Sayı: 2, Şubat 1977, ss. 94-95.

⁵⁴⁴ Na'îmâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'îmâ IV. Cilt, s. 1025.

⁵⁴⁵ Metin, a.g.m, s. 94,95; Semavi Eyice, “Mimar Kasım Hakkında”, Belleten, Cilt: 43, Sayı: 172, Ekim 1979, s.782,783; Na'îmâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'îmâ IV. Cilt, ss.1025-1026.

⁵⁴⁶ “ *Zirâ Girid seferini sadrı'azam ma'kul görmeyip Hoca ile Yusuf Paşa'nın savâb-dide olmakla emr-i sefere şurû' olunmuş idi.* ” Na'îmâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'îmâ IV. Cilt, s. 1063; “ *Donanma ile varıp Girid fethi mukaddimesine bâ'is u dūr-a-dūr seferler zuhûruna mezbur ile Cinci Hoca sebeb-i hâdis olmuştu.* ” Na'îmâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'îmâ IV. Cilt, s.1068.

Efendi'yi Cinci Hoca'ya karşı geldiği için görevinden aldı.⁵⁴⁷ Girit seferi uzayınca Cinci Hoca'nın gücü azalmaya başladı. Aynı zamanda kadı atamalarında aldığı rüşvetler Sultan İbrahim'in kulağına gidince Cinci Hoca'yı görevinden aldı.⁵⁴⁸

3. 2. 2. Yusuf Paşa

Yusuf Paşa Bosna asıllıdır. Sultan İbrahim, kardeşi IV. Murad gibi kendisinin de bir silahtarı olmasını istedi. Rikâbdar Yusuf Ağa'yı ikinci vezir rütbesine getirdi ve silahtarı yaptı. Silahtar Yusuf Paşa'ya bir saray verildi.⁵⁴⁹ Yusuf Paşa, Kara Mustafa Paşa'ya karşı olan ittifakta yer aldı. Kara Mustafa Paşa'nın öldürülmesi ile yükselmeye başladı. 1644 yılında kendisine kapudanlık verildi.⁵⁵⁰ Yusuf Paşa padişahın üç yaşındaki kızı Fatma Sultan ile evlendi.⁵⁵¹

Girit meselesi çıkınca serdar olarak Girit'e gönderildi. 19 Ağustos 1645 tarihinde Hanya Kalesi'ni alarak Hanya Fatihî olarak anılmaya başlandı.⁵⁵² Hanya Kalesi'nin fetih haberi İstanbul'da şenliklerle kutlandı.⁵⁵³ Yusuf Paşa Hanya Kalesi'nin tamir işlerini başlatarak⁵⁵⁴ İstanbul'a döndü ve övgüyle karşılandı.

Girit Seferi gündeme gelince seferin yapılmasını isteyen bir de istemeyen gruplar oluşmuştu. Cinci Hoca ve Kaptan-ı derya Yusuf Paşa sefer taraftarı grupta yer alıyordu.⁵⁵⁵ Sadrazam Sultanzâde Mehmed Paşa Girit Seferi'ne pek sıcak bakmamıştı. Bu yüzden sadrazamla araları açıldı. Hanya fethinden sonra İstanbul'a gelen Yusuf Paşa kendisini bir komplonun içinde buldu. Sultanzâde onun için Hanya'dakilerin malları ile birlikte ayrılmaları için Venediklilerden rüşvet aldığını, Cinci Hoca ve Kösem Sultan ise Sultanzâde'nin sefer yapılmaması için Venediklilerden rüşvet aldığını söyledi. Bunun üzerine padişah, Yusuf Paşa ve

⁵⁴⁷ Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ IV. Cilt, s. 1063.

⁵⁴⁸ Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ IV. Cilt, s. 1096.; Ahmet Refik Altınay, "Ünlü bir tarihçimizin kaleminde: Cinci Hoca'nın idamı", Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Sayı:10, Ekim 1979, ss. 45-46.

⁵⁴⁹ Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ IV. Cilt, s.974.

⁵⁵⁰ Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ IV. Cilt, s.1001.

⁵⁵¹ Yıl 1645. Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ IV. Cilt, s.1028.

⁵⁵² Emecen, "İbrâhim", s. 276.

⁵⁵³ Ersin Gülsoy, Girit'in Fethi ve Adada Osmanlı İdaresinin Tesisi (1645-1670), (Doktora Tezi, MÜ Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, 1997), s. 38.

⁵⁵⁴ BOA, TS.MA.e. 799/29.

⁵⁵⁵ Johann Wilhelm Zinkeisen, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi-4, 1. Baskı, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, s. 394.

Sultanzâde'yi huzuruna çağırıldı. Huzurdaki görüşmeden sonra Sultanzâde görevinden azledildi.

Sultanzâde padişah huzurundaki konuşmasında Venediklilerden aldığı rüşvet iddasının yanında büyük paralara mal olan seferden Yusuf Paşa'nın padişaha Hanya'dan sadece iki sütun hediye getirmesini eleştirmişti. Nihayetinde padişah bu konuşmada Sultanzâde'nin sözlerinden ve tavırlarından hoşlanmamış ve onu azl etmişti. Padişah çevresindeki kişilerin etkisinde kalabiliyordu. Padişahın bu özelliğini bilen ve Yusuf Paşa'nın yükselişini çekemeyen, musahipler ve padişah yakınları bulunuyordu. Bu kişiler Yusuf Paşa'nın tavırlarını kötülemeye, Girit seferi için harcanan o kadar paranın karşılığı olarak sadece iki sütun getirmesini dillendirmeye başlamıştı. Bu sözlerin etkisinde kalan ve Girit'in tamamının fethi için sabırsızlanan sultan, Yusuf Paşa'dan hemen denize açılarak fethi tamamlamasını istemiştir. Yusuf Paşa, mevsimin uygun olmadığını söylese de padişahı ikna edemedi. Çevresindeki kişilerin Yusuf Paşa için sarf ettikleri sözlerin etkisinde kalan padişah Yusuf Paşa'yı boğdurdu. Hanya fatihi Yusuf Paşa'nın ölümüne sadrazam Salih Paşa engel olmaya çalışsa da başarılı olamadı.⁵⁵⁶

Naima, Yusuf Paşa'nın ölümünü "Fakir derim ki, Silahtar Yusuf Paşa'nın katline sûretâ bir sebep-i müsatkil yok idi, ancak Kara Mustafa Paşa'nın katli husûsunda Hoca Efendi ile müttefik olup öyle bir kâr-güzâr vezirin i'dâmına ikdâm eylediği cürmün mücâzâtıdır ki emr-i Hak ile bir surette bürûz eyledi."⁵⁵⁷ şeklinde yorumlamaktadır. Yusuf Paşa'nın Hanya'dan getirdiği sütunlarla ilgili Kâtip Çelebi, Vecihî, Solakzâde ve Ahmed Bin Ya'kub'un eserlerinde bir bilgi yoktur. Naima sütunlarla ilgili anlatımı Evliyâ Çelebi'den almış olmalıdır ki, Evliyâ Çelebi eserinde Turhan Sultan'ın yaptırdığı camiyi⁵⁵⁸ anlatırken bu camide kullanılan sütunlardan birinin Yusuf Paşa'nın Hanya'dan getirdiği sütun olduğunu belirtmiş, çok kıymetli ve dünyada bir eşinin olmadığını söylemiştir:

⁵⁵⁶ Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ IV. Cilt, ss. 1065-1069.

⁵⁵⁷ "Fakir derim ki, Silahtar Yusuf Paşa'nın katline sûretâ bir sebep-i müsatkil yok idi, ancak Kara Mustafa Paşa'nın katli husûsunda Hoca Efendi ile müttefik olup öyle bir kâr-güzâr vezirin i'dâmına ikdâm eylediği cürmün mücâzâtıdır ki emr-i Hak ile bir surette bürûz eyledi." Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ IV. Cilt, s. 1069.

⁵⁵⁸ Bahsedilen cami günümüzde İstanbul'un Eminönü semtinde bulunan Yeni Cami veya Yeni Valide Cami olarak bilinir. Caminin inşası III. Mehmed'in eşi Safiye Sultan tarafından başlatılmış, eşinin vefatı üzerine Eski Saray'a gidince inşaat yarım kalmıştır. Filiz Karaca, "Turhan Sultan", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 41, Ankara, 2012, s. 425; Caminin yapımı 30 Ekim 1665'de tamamlanmıştır. Turhan Sultan vefat edince Yeni Cami'deki türbeye defnedilmiştir: Erhan Afyoncu, Uğur Demir, Turhan Sultan, 2. Baskı, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2016, s. 204.

“..sütunun birini Hanya Fatihî Yusuf Paşa getirmiştir ki Paşa bu sütun için katlolunmuştur. Fesatçılar "Altın direktir" diye şikâyet etmişler, öldürüldükten sonra sarı bir direk olduğunu görünce pişman olmuşlardır. Ancak ba'de harâbü'l-Basra (Basra harap olduktan sonra [neye yarar]). Sonra o kanlı direği hünkâr mahfili altına koydular. Altın bu direğin yanında bir şey değildir. Bu direğin dünyada bir benzeri yok yerekan taşı cevheri gibi kıymetli bir cevherdir.”⁵⁵⁹

Kâtip Çelebi, Sultan İbrahim'in Kapudan Yusuf Paşa'yı boğdurduktan sonra cesedine bakıp şu sözleri söylediğini yazar: “güzel kırmızı elma gibi yanakları var imis, hayf oldı.”⁵⁶⁰ Yusuf Paşa ile birlikte Girit seferine katılan Evliyâ Çelebi ise Yusuf Paşa'nın ölümünden sonra padişahın söylediklerini bu şekilde aktarmaktadır:

“ ‘Ne güzel teni vardır’ diye övüp ağladı. ‘İlahî Yusuf! Sana edenler yakın zamanda senin gibi olsun’ diye beddualar edip Cinci Hoca'ya baktı. O saat bütün İslam askerleri ve bütün İstanbul halkı ‘vâveylâ ve vâ-veledâ’ diye feryad u figana başlayıp her kafadan bir dedikodu çıktı ve ‘iyiliğe kötülük’ diye bütün halk ağlayıp sızlaştılar. Allah gani gani rahmet eylesin.”⁵⁶¹

Yusuf Paşa, Sultan İbrahim'in silahtarı olduktan sonra devlet işlerine karışmaya başladı. Ancak sadrazam Kara Mustafa Paşa karşısına engel olarak çıkıyordu. Yusuf Paşa'nın ortağı ise Cinci Hocaydı. Naima, Yusuf Paşa ve Hüseyin Efendi'nin birlikte hareket ettiklerini şu şekilde anlatmıştır:

“...Silahtar Paşa ta'ayyün buldu ve Cinci Hoca ile i'tizâd edip vezire galebe çalmağa başladı. Vezîr her ne işlerse, kimden ne alırsa, ne tevcih ederse, bunlar haber alıp hufyeten padişaha akbeh vech üzre bildirip rakîblik eder oldular.”⁵⁶²

Yusuf Paşa, Venediklilerden rüşvet aldığı söylemleri ve mevsimin sefer için uygun olmadığını inandıramadığı sultanın öfkesi yüzünden öldürüldü.

⁵⁵⁹ Evliyâ Çelebi, Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul 1.Cilt-1.Kitap, s. 259.

⁵⁶⁰ Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 898.

⁵⁶¹ Evliyâ Çelebi, Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit, 2. Cilt-1. Kitap, haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, 2. Basım, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2008, s. 184.

⁵⁶² Na'imâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'imâ IV. Cilt, s. 978.

3. 3. SULTAN İBRAHİM'İN DEVLET YÖNETİMİ İLE İLGİLİ SADRAZAMLARA YAZDIĞI BAZI HATLAR

Sultan İbrahim devlet işleri ilgili birçok hatt-ı hümayûn yazmıştır. Devlet idaresi ile ilgili yazdığı hatların bir kısmı Sultan İbrahim'in Devlet Yöneticiliği başlığı altında analiz etmiştik. Hat sayısı fazla olduğundan çalışmamızda Devlet Yöneticiliği başlığı altında incelenmeyen bazı hatt-ı hümayunları ayrı bir başlık altında vermeyi uygun gördük. Bu hatları seçerken de farklı konularda olmasına özen gösterdik. Sultan İbrahim'in hatları arasından seçtiğimiz hatt-ı hümayûnlar ise şöyledir:

“Kul mevacibi defteri gönderecek idin şimdi gönderesün yanında ise zabt rabt dahi gözün aç şöyle bilesiz.”⁵⁶³

“Bugün pazardır kılıç kuşanmadan arza çıkılır mu bildiresiz atıyye için akçe hazırdu ne zaman istersen alasin bugün has odaya çıkarım.”⁵⁶⁴

“Selamdan sonra malumun olsun ki şimdi ki Mısır paşasın yanına çağırub tenbih idesün yeniden kimesneye yanılıb ceraye ve filan virmeye gözün açub pekçe takayyüd idesün deyu söyleyesin ve onda olan ağalar ki mansıbları vardır kimi ..? dutar ve kimi ahmediyyeyi bunların zevaidi nice olur ve rikabıma gelmez mi deyu pekçe dehlesin ve bilsin ve ol yerin hali ahvalin bildirmekden dūr olmasun deyu tenbih edesin.”⁵⁶⁵

“Selamdan sonra Bekir Paşaylan giden begler divandan mı kaftan giyerler bu kanun değil mi giymezer mi heman yalnız begler mi giyer bildiresin. Göreyim seni ve hizmetine takayyüd idesün. Eşküyaya ruhsat virmeyesün şöyle bilesin.”⁵⁶⁶

“Bugün maslahat arz oluncak bir şey gelmedi mi? Hiçbir nesne mesmû'un olmadı mı? Beglerden kağıd yok mu? Bilürüm yazacağın nedir heman halkı bir hoşça zabt rabt et, tecavüz etdirmeden sakınanlara ziyade iltifat mukarrerdir göreyim seni dahi ziyade hizmetler vücuda gelmek gerek şöyle bilesin.”⁵⁶⁷

⁵⁶³ BOA, TS.MA.e. 799/37-26.

⁵⁶⁴ BOA, TS.MA.e. 799/37-29.

⁵⁶⁵ BOA, TS.MA.e. 799/37-5.

⁵⁶⁶ BOA, TS.MA.e. 799/37-30.

⁵⁶⁷ BOA, TS.MA.e. 799/37-7.

“Dün demiş idüm yeniçeri kâtibini çağırub Hasan Kalfa zamanında ne kadar yeniçeri oldu vesair ağalar zamanında dahi çağırub tenbih etdin mi? Defter etsün yohsam etmek üzere mi? bildiresün göreyim seni zabt rabt ziyade mukayyed ol. Beni seversen ihmal müsamahadan pek ihtiraz idesün. Her ne vakı olursa benden saklama yohsam sen bilürsün şimdi dahi.”⁵⁶⁸

“Selamdan sonra Paşa sarayında birkaç eşkıya oğlan zabitlerine muti etmeyüb ağaları dahi içerüye girüb haklarından gelmek murad eyledikde ağalara dahi bıçak ilen üzerine hücum etmişler. Mesmu‘-ı hümayunum oldu. Heman ferman-ı hümayunumla şimdi ol oğlanları sana gönderirim tersane eminine teslim idüb küreğe kodurdusun. Beni seversen tacil vesair ahvala dahi derunı dilden takayyüd idesün. Cüzi külli her ne mesmû‘un olursa rikab-ı hümayunuma arz idesün beni ister dilersen şöyle bilesiz.”⁵⁶⁹

“Sen ki veziriazamımsın malumun ola ki Mekke-i Şerife (Mekke Şerifine) name gönderdim. Makbul-i hümayunum olmuşdır ve iki kıta seraser hilat demişsin biz fikir eyledik içerüden mi virilür yohsa taşradan mı bildiresün. Telhisin üzerinde yazmadık emrimle taşradan ise veresin eğer içerü hazineden ise tenbih idelim virsün.”⁵⁷⁰

“Sen ki veziriazamımsın malumun ola ki telhisin gelüb her ne ki ilam etdin ise malum-ı şahanem olmuşdır. İşte Özi‘de olan İpşir Paşa‘ya hatt-ı şerif yazmışsuz heman tacil gönderesün. Pekçe gözün açā düşman ahvali ile takayyüd ide göreyim seni devletimin istihkâmına nice çalışırsun. Cüzi ve külli ahvali bildirmekten hali olmayasun.”⁵⁷¹

“Selamdan sonra Müslimin ahvali nice oldu ne haber getürdiler casusların bildiresün. Beni seversen ele getürmesine pekçe takayyüd idesün. Ceddin ruhiçün iltifatım mukarrerdir. Halkı da bir hoşça zabt idesün. Bir namakul maslahat görmeyim sen bilürsün gözün açasın şöyle bilesin.”⁵⁷²

⁵⁶⁸ BOA, TS.MA.e. 799/37-13.

⁵⁶⁹ BOA, TS.MA.e. 800/4-10.

⁵⁷⁰ BOA, TS.MA.e. 800/4-17.

⁵⁷¹ BOA, TS.MA.e. 800/7-12.

⁵⁷² BOA, TS.MA.e. 801/1-36.

“Selamdan sonra demin Hasbahçede Yalı Köşkü’nde oturub seyir ederken bir iki kayığı gördüm gelirken sual etdüm meğer Kayseriyyeden gelmiş. Ol yeri sual etdirdim. Elhamdülillah dimiş güzelliği var her vechle yollarun iyiliğini ve emn ü emanlığını söylemiş. Hüda’ya şükürler hemişe tâli’imiz kavi uğrumuz daim mübarek olsun göreyim seni hizmetine nice çalışsursun her umuru arz etmek gereksün.”⁵⁷³

“Selamdan sonra Hasan Ağa dülbend oğlanı kapucubaşılık vereyim diye kendi istemiyor. Biz melaini heman kanun üzere ulufesiyle tekaüdlük ister dahi safa heman vazgeçesin kapucubaşılıktan bir bunanmış adamdır. Ziyade kitaba takayyüd eyler. Heman tekaüdlük veririm ulufesiyle otursun şöyle bilesin.”⁵⁷⁴

“Sen ki veziriazamımsın malumun olsun ki öteye gün Tatar Han’ın pişkeşi gelüb hatt-ı şerif hazırduz lazım ise bildiresün ona göre biz de bilelum şöyle bilesin.”⁵⁷⁵

“Sen ki vezir-i azamımsın malumun ola ki bir fikir hatırıma geldi ki bu Kazak bed-hahın tedbirine Rumili beglerbegi Rumili sancakları ve erbâb-ı tımarı varub Özi muhafazasında otursunlar şöyle ki kâfirden hareket vakı ola hazır bulunsunlar böylece fikir etdim sen ne dırsun.”⁵⁷⁶

“Selamdan sonra veziriazamım işte sana bir mücevher hançer irsal eyledim. Duada olasın. Zahir padişahlar veziriazamlara iltifat ide gelmişlerdir. Bu azdır sana dahi ziyade ederim. Heman devletime nafi’ olanı bildirmek gereksün göreyim seni diler memleket ahvaliyle diler kullarımın zabt ile diler reayanın ahvaliyle gayet çalışmak gereksün. Her nerde zalim mesmû’un olur ise bir bir haklarından gelesin beni seversen ihmal üzere olma şöyle bilesiz.”⁵⁷⁷

“Selamdan sonra dursun sonra söyleşirim didin şimdi gelir misin yohsa Üsküdar’da mı söyleşirsün gitme isterim ne dersün ve hem arzda bi kusur oldumu yohsa iyi mi kem mi bildiresün **gözün kaşın çatık gördüm** nedir aslı beğenemedim şöyle bildiresin.”⁵⁷⁸

⁵⁷³ BOA, TS.MA.e. 801/1-44.

⁵⁷⁴ BOA, TS.MA.e. 801/1-47.

⁵⁷⁵ BOA, TS.MA.e. 800/1-23.

⁵⁷⁶ BOA, TS.MA.e. 800/2- 8.

⁵⁷⁷ BOA, TS.MA.e. 799/36-1.

⁵⁷⁸ BOA, TS.MA.e. 800/1-9.

“Sen ki vezir-i azamsın bostancı başlıktan çıkan Ahmed Paşa’ya Hersek sancağını verdim.”⁵⁷⁹

“Sen ki veziriazamımsın malumun olsun ki dünki gün telhisinde Van Beglerbegsi Hasan Paşa’dan gelen kâğıdı okudum malum-ı hümayunum oldu Rüstem Han’dan Hasan Paşa’ya mektub göndermiş içinde dünyanın dillerin dökmüş sakın inan yoktur. İki azimüşşan padişahın emrine muti‘iz ve sulhumuz mukarrerdir deyu siz bu yandan biz bu yandan çalışuruz deyu bize fend etme ister inan yokdur heman gine göz kulak dutmaktan ayrısı yokdur biz tedariki görelim ister etsün sulhu etmesün ve gine inşallah ulufeye vardığım zaman söyleşürüz şöyle bilesin.”⁵⁸⁰

“Sen ki veziriazamımsın malumun olsun ki bostancıbaşı kulum sekiz müennes ve beş müzekker fahişelikde dutmuş hapisdedür bunların cezaların veresin hüccetleriyle bile bize arz eyledi sen dahi sair ahvali muhkem takayyüd idesün cüzi külli bildirirsin sonra seni öldürürüm ayruk(artık) korkum yokdur.”⁵⁸¹

“Selamdan sonra demin tekellüm etmiş idik Edirne reaya arpa için mirahur ağa bir mutemed adam gönderdi diye sordum haberim yokdur didi ne dirsun ben asla aylaka? vermedi ve hem didi bana veziri azamım tenbih etmedi deyu birkaç söz söyledi söyle bilesin göreyim seni hizmetine takayyüd idesün eyülere iyi kemler ile kem nasihatım tutasın daima gereği gibi etraf-ı eknafdan haber alsın hayır duam senledir.”⁵⁸²

“Anadolu Beglerbegisinin alayı olur mu olmaz mı bildiresün sendahi sair ahvale takayyüd idesün göreyim seni sonra haber alurum cüzi külli umuru bildiresin.”⁵⁸³

“Bugün telhisin gelmedi devlete müteallik hizmet düşmedi mi hiç mütesellimi aramıyor musun açmaz koduk hiçbir haberin almadın yohsam birden bire kahır mı oldu bu kere takayyüd etmek gereksün beni seversen göreyim seni bir hoşça her canibi görüb gözdesün gayetü’l-gaye şöyle bilesiz.”⁵⁸⁴

⁵⁷⁹ BOA, TS.MA.e. 800/2-2.

⁵⁸⁰ BOA, TS.MA.e. 800/2-10.

⁵⁸¹ BOA, TS.MA.e. 800/2-20.

⁵⁸² BOA, TS.MA.e. 800/3-6.

⁵⁸³ BOA, TS.MA.e. 800/4-14.

⁵⁸⁴ BOA, TS.MA.e. 800/6-14.

3. 4. MALİ KONULAR

Sultan İbrahim dönemindeki mali konular başlığında sikke, ulufe, diğer devletlerden gelen altınlar, vergiler, padişaha gelen hediyeler, padişahın kendi harcamaları için istediği paralar ele alınacaktır.

Sikke ve hutbe Osmanlı padişahları için egemenliğin iki simgesiydi. Hutbe padişahın büyüklüğü düşüncesinin bir ifadesi iken, sikke ise padişahın gücünün yazıya dökülmüş haliydi. Sikke ülkenin en uzak yerlerine gittikçe padişahın gücü de o bölgelere ulaşıyordu.⁵⁸⁵ XVI. Yüzyıldan itibaren değerli madenlerin bollaşması ve kırsal kesimle kent arasında ekonomik bağın artması ile para kullanımı daha çok yayınlamaya başlamıştı. Bu yüzden Osmanlı ekonomisinin düzgün olması para ve parasal istikrara bağlıydı. Para ve ekonomi arasında güçlü bir ilişki bulunuyordu.⁵⁸⁶ Fatih Sultan Mehmed zamanında uygulanan akçenin içindeki gümüş oranının düşürülmesi yani tağşiş işlemi diğer dönemlerde de uygulanmıştı.

Akçenin içindeki gümüş ayarının düşürülmesi fiyatların artmasına sebep olduğu için devlet, akça standartlarını eski seviyelerine çekmeye çalışmakta ya da resmi standartları yeniden belirlemekteydi. Osmanlı Devleti'nin yaptığı bu uygulamalara tashih-i sikke denilirdi.⁵⁸⁷ XVII. Yüzyılın ilk yarısında 1600, 1618, 1624 ve 1640 senelerinde dört defa sikke tashihi yapılmıştır.⁵⁸⁸ XVII. Yüzyılda altın paralar, gümüş paralar ve bakır sikkeler kullanılmaktaydı. Venedik dukası, Floransa filorisi, sultanî, eşrefi, Macar altını, Alman dukası, Hollanda dukası altın paralar kategorisinde olan paralardır. Altın paralar ticarete kullanılmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin bastığı gümüş akçe ile devlet görevlilerin maaşı ödenir ve bu akçe gündelik alışverişler için kullanılırdı. Yabancı devletlerin gümüş paraları da bu dönemde Osmanlı sınırları içinde kullanılmaktaydı. Osmanlı'nın bastığı akçe, beyaz akçe, çil akçe, sağ akçe gibi isimlendirilirken; düşük ayarlı tağşiş edilmiş sikkeler de

⁵⁸⁵ Şevket Pamuk, Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 18.

⁵⁸⁶ Pamuk, a.g.e, s. 18.

⁵⁸⁷ Pamuk, a.g.e, s. 153.

⁵⁸⁸ Mübahat S. Kütükoğlu, "1624 Sikke Tashihi'nin Ardından Hazırlanan Narh Defterleri", İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Sayı 34, (1983-1984), s.123.

kalb-i zayuf akçe, mağşuş akçe, kızıl-kırpık akçe ve fûls-ü alimer gibi adlandırmalarla ifade edilmiştir.⁵⁸⁹

Sultan İbrahim döneminde Kemankeş Kara Mustafa'nın sadrazamlık yaptığı 31 Aralık 1640 tarihinde tashih-i sikke, yani yeni sikke basılmıştır.⁵⁹⁰ Bu tashihde 1618 tarihindeki sikke rayiçleri esas alınarak, 100 dirhem gümüşten, 10 tanesi 1 dirhem gelecek şekilde 1000 adet akçe darp edilmiştir. Bir dirhem ağırlığında "onluk" ve yarım dirhem ağırlığında "beşlik" gümüş sikkeler darbedilmiş, onluk sikkeler de "İbrahim şahî" adıyla anılmıştır.⁵⁹¹ Tashihden sonra kuruş seksene, altın yüzaltmışa ve Mısır parası iki kuruşa indirilmişti.⁵⁹² Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın ekonomide sağladığı istikrar ölümünden sonra bozulmuştur. 1645 yılından sonra altın fiyatları yükselmeye başlamış 1645, 1648, 1649 yıllarında altın yüzaltmış akçeden işlem görmeye başlamıştır.⁵⁹³

Sultan İbrahim'in hatt-ı hümayunlarında sikke hususu sıkça dile getirilmiştir. Sultan padişahlık alemetinin hutbe ve sikke olduğunu biliyor ve buna çok dikkat edilmesini istiyordu. Sikke konusunda kendisine Kanuni Sultan Süleyman'ı örnek alıyordu:

"Malumun ola ki **zahir padişahlık hutbe ile sikke ile** ya bizim dahi sikkemiz kesilmiyor bu babda ne dursin birkaç bin guruş verirse bir mübarek vakitte kendimiz cebimize komak için akçe kesilse münasib değil midir enfa olanı bildiresin."⁵⁹⁴

"Selamdan sonra sikke ahvali ile nicesiz ne yola kodunuz arz etmedin sikkeye gayet takayyüd lazımdır. Merhum Sultan Süleyman Gazi gayet takayyüd buyururlarmış **padişahlara bir hutbe bir sikke lazımdır** bu ikisi ile sair halkdan yüceyüz göreyim seni sayemde nice hizmetler etmek gereksin şöyle bilesin."⁵⁹⁵

"Bugün bir maslahat gelmedi devlete müteallik bizi sual idersen bihamdillah iyiliğim vardır sefa üzereyim göreyim seni ne mertebe hizmet-i şerifime muakyyed

⁵⁸⁹ Ruhi Özcan, "Osmanlı Devleti'nde XVII. Yüzyılda Yapılan Sikke Tashihleri", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 17, (2005-Bahar), ss. 249-252.

⁵⁹⁰ Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, a.g.e, s. 1149.

⁵⁹¹ Özcan, a.g.m, ss. 258-259.

⁵⁹² Kâtip Çelebi, a.g.e, s. 831.

⁵⁹³ Özcan, a.g.m, s.261.

⁵⁹⁴ BOA, TS.MA.e. 801/1-4.

⁵⁹⁵ BOA, TS.MA.e. 793/64-21.

olursun **sikke-yi hümayunumu dahi be-gayet görüb gözedesin** beni seversen merhum babam ve karındaşlarım canı için sana ziyade iltifatım olur eğer iyi eğer kem benden saklarsın göreyim seni kendinden bir iş etmeyesün şehre dahi gice gündüz tecessüs etmeden dūr olmayasun.”⁵⁹⁶

“Selamdan sonra ulufeye varalım mı yohsam oturalım mı bildiresin **sikke-i hümayunu** ne yola kodunuz arayı?? ... güzelmi bir şafice cevab göndersün inşallah işimiz asandır(kolaydır) Her nereye takayyüd olunursa olur umarım Bari-i tealadan asan gelür göreyim seni uğrumda nice başın virirsin cüzi ve külli umuru bildiresün hak-i izzetime şöyle bilesin.”⁵⁹⁷

“Sen ki veziriazamımsın malumun ola ki cephaneye haçan teveccüh olunur ve dahi hazır değil mi eğer müheyya ise varmak üstüneyüz ve **sikke-yi hümayunumla** pekçe takayyüd idesün yavuz? eğlendi nedir aslı nice oldu olmadı bildirmiyorsun merhum **Sultan Süleyman Gazi bu sikkeye pek takayyüd buyururlarmış bizede lazımdır** göreyim seni hizmetinle nice takayyüd idersun yohsa sen bilürsün sonra haber alırım bizim ahvalimizden sual olunursa döşekde yatıyorum pek hastayım şöyle bilesin şu Tanrı emeneti İstanbulu devredesin üstaz olanları göreyim seni.”⁵⁹⁸

“Ne aceb umura müteallik cevab gelmiyor aslı nedir bir gün gelmese gönlüm tefekküre düşüb gözüm yollara bakar. Göreyim seni ahval-i âleme nice takayyüd idersin ve **sikke-yi hümayunla pek mukayyed ol bir yıl oldu ortalıkda yok bari kendi ceyb-i hümayunum için bir mikdar lazımdır** pekçe var makdurı sarf idesün şöyle bilesin.”⁵⁹⁹

“Selamdan sonra **sikke ile tezce takayyüd idesün** göreyim seni heman ol kusur kaldı nihayeti tamam sikke yürüdükden sonra ayırık(artık) bab-ı hümayunumdan içerü kalb akçe girdiğine rıza-ı hümayunum yokdur göz aç bir hoşça takayyüd eyle şöyle bilesiz.”⁶⁰⁰

“Enva-i selamlar ihdasından sonra dünki gün guruş ahvali için sikke verilmesi olur deyu tekellüm etmiş idük. Bilenlerle söyleş fermanım oldu idi hazineye zarar

⁵⁹⁶ BOA, TS.MA.e. 801/3-25.

⁵⁹⁷ BOA, TS.MA.e. 793/64-7.

⁵⁹⁸ BOA, TS.MA.e. 793/64-14.

⁵⁹⁹ BOA, TS.MA.e. 793/64-22.

⁶⁰⁰ BOA, TS.MA.e. 793/64-47.

olur mu olmaz mı deyu bilenlere sual eyledin mi bildiresün. Beni seversen ne dediler belki sual etmedin ve sair ahvale dahi ziyade mukayyed olasin göreyim seni zabt u rabta gözün aç.”⁶⁰¹

Sultan İbrahim’in sikke hususundaki hatlarına karşılık sadrazamlar da arzlar yazmıştır. Arzlarında sikke imal edildiğini⁶⁰², sikke hususunda gereken önemi gösterdiğini⁶⁰³ dile getirmiştir.

Sultan İbrahim ulufelerin eksiksiz ödenmesine dikkat etmiş, eksik olmasına rızası olmadığını bildirmiştir. “Ben hazırım ulufeyi göresün bir hoşça artık **eksik rızam yok** sen bilürsün.”⁶⁰⁴, “Selamdan sonra ulufe zamanı geldi dimişsiz. Ezanda yegledim virilsun deyu yazdum. Yanlılık oldu mı yoksa eyü midir kusur mıdır? hatır için söylemeye iyileri bildir göreyim seni.”⁶⁰⁵

Ulufe ödemelerinin yapılabilmesi için gelecek paraların takibini de yapmıştır: “..pazardır ulufe vireyim diye olmaz mı yohsam dahi tamam akçe gelmedi mi.”⁶⁰⁶, “..huzurumda kendin gümrük emini nedir sana hilafı olmasun ulufeye dedin mi bulsun buluşdursun..”⁶⁰⁷ Sadrazam da ele geçen altın ve gümüşlerden sikke kesilip ulufelerin verileceği⁶⁰⁸, hazineye sultan için gelen altınlardan ulufe miktarı çıkarıldıktan sonra padişaha verileceği⁶⁰⁹, ulufe işinin halledilmesi için gereken özenin gösterildiği⁶¹⁰, Bosna'ya gidecek yeniçerilerin ulufelerinin tamamen verildiği⁶¹¹, ulufe parasının hazır olduğu⁶¹² gibi ulufe işleriyle ilgili arzlar yazmıştır.

Sultan İbrahim tahta çıktığında Venedik kralından tebrik mektubu⁶¹³ gelmiş ve Sultan İbrahim’e saltanat yıllarında Venedik elçisi ve balyosu tarafından hediyeler⁶¹⁴ gönderilmiştir. Sultan İbrahim Koçi Bey’in isteği üzerine, IV. Murad zamanında Venediklilerle yapılan anlaşma gereği olan paranın gelip gelmediğini

⁶⁰¹ BOA, TS.MA.e. 793/64-5.

⁶⁰² BOA, TS.MA.e. 797/51; 798/68; 799/5; 796/73; 798/50.

⁶⁰³ BOA, TS.MA.e. 796/73; 795/79; 796/51.

⁶⁰⁴ BOA, TS.MA.e. 793/64-53.

⁶⁰⁵ BOA, TS.MA.e. 799/37-24.

⁶⁰⁶ BOA, TS.MA.e. 799/37-25.

⁶⁰⁷ BOA, TS.MA.e. 799/37-15.

⁶⁰⁸ BOA, TS.MA.e. 799/5.

⁶⁰⁹ BOA, TS.MA.e. 797/74-32.

⁶¹⁰ BOA, TS.MA.e. 795/97.

⁶¹¹ BOA, TS.MA.e. 799/11.

⁶¹² BOA, TS.MA.e. 794/32.

⁶¹³ BOA, TS.MA.e. 794/3.

⁶¹⁴ BOA, TS.MA.e. 813/24; 794/94.

sorgulamıştır.⁶¹⁵ Sultan İbrahim Venediklerden gelen altınlarla yakından ilgilenmiştir. Venedik altının gelip gelmediğini “Venediğin altını gelmedi mi⁶¹⁶” sözleriyle sadrazama sormuştur:

“Sen ki veziriazamımsın, malumun olsun ki Venediğin altını ne aceb gelmedi nedir aslı sen dimedin mi âdemler saldım götürürse hoş, götürmezse kendi bilür diye gine tekrar emrimle âdem sal neticesin bildir şöyle bilesin.”⁶¹⁷

Osmanlı Devleti'nin hazinesine önemli bir katkı sağlayan eyalet Mısır'dır. Osmanlı Devleti'nde buradan gelen altın ve paralara Mısır Hazinesi denilmekteydi. Sultan İbrahim de Mısır'dan gelen paranın önemini bildiği için Mısır hazinesiyle yakından ilgileniyordu. Bu yüzden Mısır Hazinesi İstanbul'a ne zaman geleceği veya geldiği zaman aksatılmadan kendisine haber verilmesini istemiştir.⁶¹⁸ Mısır Valisi Mehmed Paşa'ya hitaben hat yazmış kendi harcamaları için ondan para istemiştir:

“Sen ki hala Mısır muhafazasında vezirim Mehmed Paşasın halıya hatt-ı hümayunu vacibül tebaam vusulunda malumun ola ki ceyb-i hümayunum için yirmi kise çil akçe varan ademler ile ali'ül tacil irsal idesün zinhar bir saat tehir etmeyub acele özen irsal eylesin ve Mısır hazinemin tahsiline ve altın hususuna dikkat ve ihtimam özen olasin vakit zamanıyla bi-kusur irsal eylemeye cedd u say idesün her hususda ferman-ı alışanım özen rikab- hümayunuma tacil üzere irsal idesün ve her hususa can ve başla çalışub rıza-yı hümayunumu tahmil etmeğe say idesün şöyle bilesin.”⁶¹⁹

Sultan İbrahim'e devletler haricinde kendi beylerinden de hediye akçeler geliyordu. Sadrazamlar ve paşalar hediye verirken aynı zamanda verilen mansıpların büyüklüğüne göre mansıp sahibi müjde namıyla padişaha akçeler gönderiyordu:

“Alçak hallü sancaklardan almağla Eskişehir sancağı inayet olunan Muhammed Paşa kullarından dört kise ve Arabgir sancağı ihsan olunan Hüseyin kullarından iki kise ve Dukagin sancağı sadaka buyrulan Ali kulların iki kise ve Sis

⁶¹⁵ BOA, TS.MA.e. 800/1-27.

⁶¹⁶ BOA, TS.MA.e. 793/64-3; 793/64-12; 793/64-23; 800/1-25; 800/1-26.

⁶¹⁷ BOA, TS.MA.e. 793/64-23.

⁶¹⁸ BOA, TS.MA.e. 798/64; 798/88-1; 795/46; 795/43; 796/22.

⁶¹⁹ BOA, TS.MA.e. 815/15.

sancağı ihsan olunan Hüseyin kulların iki kise ve Kars sancağı inayet olunan Osman kulların iki kise ki ceman on iki kise olur müjde namıyla alınub rikaba yollandı.”⁶²⁰

“Alçak hallü sancaklardan olmağla Akşehir sancağı sadaka buyrulan Murad kullarından beş kise ve Malazgirt sancağı ihsan buyrulan Halil kullarından Üç kise ki cemaan sekiz kise müjde namıyla alunub pare-yi serir alalarına irsal kılındı.”⁶²¹

Müjde namıyla alçak halli sancaklardan iki ile beş kese, vezirlik rütbesinde olanlardan kırk kese⁶²² alınıyordu.

Sultan İbrahim hediyeleri seviyor ve kendisine kimden hediye gelip gelmediğini takip ediyordu. Vezir Tekeli Mustafa Paşa'nın padişaha üç adet at ve hediyeler gönderdiğini sadrazam padişaha arz etmiş, Sultan İbrahim'de arzın üzerine “..eğer az eğer çok hedaya alınur bırakacak değilüz”⁶²³ yazmıştır. Sadrazamlardan gelen hediyeler için “zahir efendiye lazım olan kulun iyisin bilmekdir ve kula lazım olan efendisine nafi hizmetler etmektir”⁶²⁴, “o berhudar ol beğendim”⁶²⁵, “berhudar olsun. Beyendüm kulluk olursa böyle olsun”⁶²⁶, “berhudar olası hedayan makbul-ü hümayunum oldu. İltifatım olur.”⁶²⁷ şeklinde arzların üzerine yazmıştır.

“Selamdan sonra hatır-ı hümayunuma şimdi geldi **hep beglerden mansıb hediyesi alındı niçün Şahin Paşa'nın hediyesi alınmadı hatırıma geldi ya benim kulum değil midir?** hepsinin geldi de onları elbet bunda kapukethüdası yok mu sual et tedarik etsün. Kendi bilür ya mansıbından göndersün cevabımı yazasun ve sair ahvale ziyade mukayyed olası göreyim seni rikab-ı hümayunuma cüzi külli umuru arz et. Cümle umur-ı âlemi sana ısmarlamışım sende bana dimez isen hak cezan virsün.”⁶²⁸

⁶²⁰ BOA, TS.MA.e. 797/74-5.

⁶²¹ BOA, TS.MA.e. 794/65.

⁶²² BOA, TS.MA.e. 794/86; 794/76.

⁶²³ BOA, TS.MA.e. 794/60.

⁶²⁴ BOA, TS.MA.e. 794/71.

⁶²⁵ BOA, TS.MA.e. 794/75.

⁶²⁶ BOA, TS.MA.e. 794/78.

⁶²⁷ BOA, TS.MA.e. 794/96.

⁶²⁸ BOA, TS.MA.e. 800/8-25.

Sultan İbrahim'e Diyarbakır valisi Derviş Mehmed Paşa altı adet at⁶²⁹, Şam Muhafızı Vezir Mehmed Paşa bir miktar anber⁶³⁰, Budin Muhafızı Vezir Osman Paşa 50 keselik kuruş⁶³¹, Karaman'dan mazul Hasan Paşa at⁶³², Tatar Hanı beş adet hizmetçi⁶³³, Beyşehir'e tayin edilen Çavuş Mehmed Paşa 10 keselik guruş⁶³⁴, Vezirlik payesi verilen Osman Paşa 40 keselik kuruş⁶³⁵ gibi birçok devlet görevlisinden hediyeler gelmiştir.

Padişah kendi harcamaları için sadrazamdan, Mısır valisinden⁶³⁶ ve hazine kethüdasından akçeler istemiştir:

“Kendi nefsim için beş yüz altun gönderesin. Sene 1049 mah-ı zilhiccenin fi 15.”⁶³⁷

“Sen ki hazine kethüdasısın emrimle bir kise altun gönderesün rikabıma ve sen dahi hizmetine mukayyed olub bir hoşça göresun yohsam başın gider şöyle bilesin. Sene 1057 mah-ı rebül ahir.”⁶³⁸

“Sen ki hazine kethüdasısın fermanımla kendi ceyb-i hümayunum için bir kise altun gönderesün hak-i payıma.”⁶³⁹

“Sen ki veziriazamımsın malumun olsun ki dünki gün hatt-ı şerirfim vardığda bir mikdar altun kendi ceyb-i hümayunum için tahsil olan yerlerden gönderesün deyu hattım varid oldı eğer lazım gelürse içeruden guruş virelim altunı alalım nedirsun zira bize altun pek mühimdir şu Venediğin gelmedi yavuz? eğlendi şimdi sen yazarsun ki birkaç defa rikab-ı hümayuna arz olunmuş idi.”⁶⁴⁰

⁶²⁹ BOA, TS.MA.e. 794/36.

⁶³⁰ BOA, TS.MA.e. 794/38.

⁶³¹ BOA, TS.MA.e. 794/39.

⁶³² BOA, TS.MA.e. 794/43.

⁶³³ BOA, TS.MA.e. 794/45.

⁶³⁴ BOA, TS.MA.e. 794/48.

⁶³⁵ BOA, TS.MA.e. 794/63.

⁶³⁶ BOA, TS.MA.e. 796/22; 794/91; 798/88-1.

⁶³⁷ BOA, TS.MA.e. 793/63-3.

⁶³⁸ BOA, TS.MA.e. 793/63-1.

⁶³⁹ BOA, TS.MA.e. 793/63-29.

⁶⁴⁰ BOA, TS.MA.e. 793/64-3.

“Sen ki veziriazamımsın malumun olsun ki kendi ceyb-i hümayunum için ordan burdan cemm olan altun gelürse gönderesün **zira yetmiyor?** şöyle bilesin sakın yanlış anlamayasun.”⁶⁴¹

Devlet hazinesine evkafdan avaid ve zevaid akçeleri gelirdi:

“Evkafdan avaid ve zevaid akçelerinden 1055 senesi malından beş bin altıyüz guruş rikaba yollandı. Fi 20 Safer sene 1056.”⁶⁴²

“Avaid ve zevaid akçesinden 1054 senesi malından 8 kise beş yüz guruşdan 4 bin guruş rikaba yollandı. Fi 29 muharrem 1055.”⁶⁴³

“Ferman-ı hümayun üzere bostancıbaşı kulları birle alınan telli kumaşlar pahası 7 bin 428 guruş olub ve Duşan Ağa kulları birle alınan kumaşlar pahası bin 550 guruş olub, taht-ı firuz necatları için işlenen samur pervaz pahası dahi 1870 guruş olub, cümlesi 10 bin 848 guruş olmağla atabeyi aliyyelerinden 1058 senesinden irsal olunacak surre-i cedide malından ve 1057 senesinden tahsil olunacak avaid ve zevaid akçelerinden eda olunub bu takdirce rikaba yollandı. Fi 28 safer sene 1058.”⁶⁴⁴

Devletin mali yönden kaynağı vergilerdir. Gerek halktan gerekse diğer devletlerden⁶⁴⁵ vergiler alınmıştır. Sultan İbrahim tahta çıktığında cülus vergilerini affetmiş⁶⁴⁶, 1053 senesi avarız vergisinin alınma zamanı geldiğini yazan sadrzazamın arzının üstüne “izin verdim. Tevzi edesun. Amma kanundan artık eksik alınmasun. Rıza-yı hümayunum yoktur. Bir hoşça tenbih idesün giden âdemlere sonra senden sual olunur göreyim seni bu ahvale pek takayyüd edesin.”⁶⁴⁷ hattını yazmıştır.

⁶⁴¹ BOA, TS.MA.e. 793/64-4.

⁶⁴² BOA, TS.MA.e. 797/73-28.

⁶⁴³ BOA, TS.MA.e. 797/73-23.

⁶⁴⁴ BOA, TS.MA.e. 797/73-60.

⁶⁴⁵ BOA, TS.MA.e. 813/23.

⁶⁴⁶ BOA, TS.MA.e. 794/2.

⁶⁴⁷ BOA, TS.MA.e. 795/6.

SONUÇ

XVII. yüzyılın öne çıkmış kişilerin gölgesinde kalan ve sekiz yıl hükümdarlık yapmış olan Sultan İbrahim, literatürde deli, ruhsal sıkıntıları olan bir padişah olarak değerlendirilmiştir. Sultan İbrahim sekiz yıllık saltanatında pek çok hatt-ı hümayun yazmıştır. Sultan İbrahim'e ait elimizde bulunan hatlarında padişah devlet işlerinin yanı sıra hastalığını, duygu ve düşüncelerini açık bir şekilde dile getirmiştir. Bizzat kendi yazdığı hatlarından anlaşıldığı üzere Sultan İbrahim deli değildir. Fakat şehzâdelik yıllarında yaşadığı kafes hayatı ve ölüm korkusu onun üzerinde fizyolojik ve psikolojik bazı hastalıklara neden olmuştur.

Sultan İbrahim, kişilerin etkisinde kalabilen bir yapıya sahipti. Bu yapısından dolayı saltanatının ilk yıllarında devlet işlerinde Koçi Bey ve Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın etkisiyle hareket etmiştir. Daha sonra rahatsızlığına çare ararken karşısına çıkan Cinci Hoca'nın ve musahibesi Şekerpâre Hatun'nun etkisinde kalmıştı. Sultan İbrahim'in samur sevdası da Voyvoda kızı denilen falcı bir kadın ile başlamıştı. Sultan, kadının anlattığı masalların etkisiyle saray odasını samur kürklerle döşetmişti.

Sultan İbrahim devletin durumu hakkında pek bilgi sahibi olmadığı şeklinde yazılanın aksine; her türlü olaydan bilgi sahibi olmaya çalışmıştır. Devlet yönetimindeki tecrübesizliğini IV. Murad'ın musahibi Koçi Bey'den aldığı yardımla aşmaya çalışmıştır. Koçi Bey devlet yönetiminde bir padişahın bilmesi gerekenleri sultana arzlarla ve risalelerle açıklamıştır. Sultan İbrahim devlet idaresi hakkında Koçi Bey'in yazdıklarını iyi bir öğrenci sıfatıyla okuduğu, yazdığı hatlarından bellidir. Koçi Bey'in yazdıklarından bazen feyz alarak hatt-ı hümayun yazmış bazen de aynı ibareleri hatt-ı hümayunlarında kullanmıştır.

Sultan İbrahim, sadrazamları aracılığı ile devletin sınırları, halkın vergileri, yeniçeri ulufeleri gibi konuları yakından takip etmiştir. Aceleci bir yapısı olduğu hatt-ı hümayunlarından anlaşılan padişah, eşkıyanın ve zalimlerin hakkından gelinmesi ve yeniçerilerin zabt altına alınması hususlarını hatt-ı hümayunlarında yazmıştır. Çocukluk döneminde yeniçerinin II. Osman'ı öldürmesi ve ülkede yaşanan isyanlar sebebi ile olsa gerek ki hatlarında bu konu üzerinde durmuştur. Herşeyden haberdar olmak istemiştir. Saltanatında halk tarafından adil, iyi bilinmek istiyor, halka zulüm yapılmasına ve eşkıyalıklara tahamülü edemiyordu. Zulüm edenlerin ve

eşkıyaların derhal cezalandırılmasını istiyor, bazen de verilen cezaları uygulanırken seyretmek istiyordu.

Padişah sadrazamlarına bilmediği konularda özellikle teşrifat işlerinde danışmıştır. Alay merasimi, paşalara hediye olarak kaftan mı kılıç mı verileceği, yazdığı hatt-ı hümayunların uygun olup olmadığı gibi konuları sadrazamlara danışmıştır. En çok danıştığı sadrazamı Kemankeş Kara Mustafa Paşa'dır. Sultanın ilk tahta çıktığında tecrübesiz olması, tecrübeli bir sadrazamı olması Sultan İbrahim saltanatının ilk dört yılını istikrarlı bir hale getirmiştir. Kara Mustafa Paşa, IV. Murad zamanında edindiği devlet idaresi tecrübesini, Sultan İbrahim döneminde de göstermiştir. Kara Mustafa Paşa devlet işlerini görürken aynı zamanda sultanın tuhaf isteklerine karşı çıkararak sultanı da denetim altına almıştır. Sultan İbrahim de Kara Mustafa Paşa'ya güvenmiş, tahta çıktığında onu görevinden almamış ve hatlarında ondan memnun olduğunu dile getirmiştir.

Sultan İbrahim dönemindeki bozulma ve aksaklıklar Kara Mustafa Paşa'nın ölümü ile başlamıştır. Sultan İbrahim, naif kişiliğinden yararlanarak ceplerini doldurmak veya mevki kazanmak isteyen kişiler topluluğunun içinde kalmıştır. Kara Mustafa Paşa'nın ölümünde parmağı olan Cinci Hoca, Musahibi Yusuf Paşa ve Şekerpâre Hatun bu topluluğun en önemli isimleridir. Yusuf Paşa bu topluluktan kısa bir süre içinde idam edilerek ayrılmıştır. Cinci Hoca sultanın saltanatının son yıllarına doğru padişahın gözünden düşmüştür. Şekerpâre Hatun ise rüşvet aldığı için ortaya çıkmasıyla sürgün edilmiştir. Bu topluluğun oluşması ve dağılması yaklaşık altı yıl gibi bir sürede meydana gelmiştir. Kara Mustafa Paşa'dan sonra sadrazam olan Sultanzâde Mehmed Paşa, Kara Mustafa Paşa'nın tam tersine padişahın her istediğini yapmıştır. Sultan İbrahim'e hediyeler vererek onu tesiri altına almıştır. Sultan zamanla hediye bağımlısı olmuş, hediyelerin gelmesini dört gözle bekler olmuştur.

Sultanzâde Mehmed Paşa'dan sonra diplomatik ilişkilerde ve mali işlerde başarılı olan Salih Paşa sadrazam olmuştur. Mevcut düzeni değiştirmek istemişse de başarılı olamamış ve idam edilmiştir. Sadrazamlık görevi Hezarpâre Ahmed Paşa'ya verilmiştir. Ahmed Paşa düzenin nasıl işlediğini biliyor, canının alınmasında korkuyor olsa gerek sultanın hoşuna gitmeyen şeyleri sultana söylemiyordu. Ayrıca can korkusuyla sultanın tüm garip isteklerini yerine getiriyordu. Bu durum halk ve

devlet erkânının canına tak edince çıkarılan isyanda sadrazam öldürüldü ve sultan tahtan indirildi. Halk vezire çok diş bilecek olacak ki onu paramparça etmiş ve bin parça anlamına gelen Hezarpâre lakabını almasını sağlamıştı.

Sultan İbrahim'in ruh durumu çok iyi değildi. Bu devamlı olan bir şey değildi. Hatt-ı Hümayunlarından bazen iyi bazen de çok kötü olduğunu görebiliyoruz. İyi olduğu vakitlerde İstanbul içindeki saraylara gezi amaçlı gitmiş, pehlivan güreştirmiş, kayıkla gezintilere çıkmıştır. Hastalığı müsaade etmediği zamanlar da ise haremde veya Topkapı Sarayı içindeki köşklere vakit geçirmiştir. Kapalı bir odada 25 yıl geçirmesi belki de bu gezilere çıkmasına sebep olmuş olabilir. Giyim kuşamı kadar bulunduğu ortamların görünüşü ile de ilgilenmiştir.

I. Ahmed zamanında sancağa çıkma usulünün kaldırılması, veraset sisteminin değişmesi ve II. Osman'ın yeniçerilerce öldürülmesi Osmanlı Devleti için dönüm noktası olmuştur. Şehzâdelerin sancağa çıkmamaları onları devlet yönetiminde tecrübesiz hale getirmiş; veraset sisteminin değişmesi ise şehzâdelerin taht için sıra beklemelerine neden olmuştur. II. Osman'ın ulema ve yeniçeriler tarafından tahtan indirilip öldürülmesi ise padişahlarda bir gün kendilerinin de tahtan indirilebileceği korkusunu doğurmuş, yeniçerilere ve ulemaya olan güvenlerini sarsmıştır. Sultan İbrahim'in çocukluk ve gençlik yıllarında yaşadıkları ruhsal durumuna etki etmiştir. Bu durum da doğal olarak devlet yönetimini de etkilemiştir.

KAYNAKÇA

1. ARŞİV BELGELERİ

BOA, TS.MA.e. 794/13; 794/18; 794/19; 798/86; 857/63; 799/29; 800/8-20; 793/64-10; 797/74-12; 796/66; 799/34-3; 799/34-1; 800/3-21; 799/34-6; 800/3-20; 800/3-22; 799/34-8; 799/34-5; 799/34-4; 797/40; 815/15; 800/8-21; 797/74-31; 800/4-26; 800/6-3; 800/3-7; 800/7-6; 796/6; 800/4-27; 815/17; 800/2-24; 801/1-29; 801/1-2; 800/8-28; 800/8-27; 800/8-29; 801/1-5; 801/1-33; 801/2-3; 801/3-4; 801/3-7; 801/3-14; 801/3-13; 801/3-15; 801/3-17; 801/3-33; 801/3-40; 801/3-5; 801/3-1; 801/3-16; 801/3-20; 801/3-28; 801/1-11; 801/3-6; 801/3-9; 801/3-12; 801/3-29; 801/3-42; 801/3-43; 800/5-8; 801/3-3; 799/33-14; 799/33-16; 799/33-13; 801/3-38; 801/3-39; 799/33-12; 801/3-37; 799/33-9; 801/1-10; 799/37-3; 801/1-7; 801/1-12; 800/3-5; 800/3-4; 800/8-1; 800/8-2; 800/8-3; 799/8-2; 799/8-3; 759/8-1; 800/2-5; 796/104; 795/41; 796/91; 800/3-15; 799/37-1; 799/26; 800/4-28; 809/57; 851/24; 800/6-8; 799/36-7; 796/25; 800/2-19; 799/37-27; 800/5-1; 800/2-12; 800/3-27; 793/64-14; 801/1-4; 793/64-21; 793/64-47; 800/1-27; 800/5-28; 800/2-30; 800/6-9; 800/6-10; 800/6-12; 800/6-17; 800/6-23; 800/7-18; 800/7-20; 801/1-46; 800/6-13; 800/6-11; 800/5-17; 801/3-23; 800/8-25; 800/5-3; 800/5-14; 800/5-26; 800/5-27; 800/1-18; 800/1-25; 800/3-1; 800/6-18; 800/6-24; 800/6-27; 800/8-12; 800/8-13; 800/8-15; 801/1-37; 799/36-6; 799/37-26; 800/5-4; 800/3-26; 799/36-3; 799/36-1; 800/4-8; 799/37-5; 800/5-15; 800/4-11; 800/8-7; 800/5-13; 800/5-23; 800/5-29; 800/5-30; 800/3-3; 800/3-11; 800/3-23; 800/4-22; 800/8-14; 800/8-26; 801/1-14; 801/1-35; 801/1-39; 801/1-42; 799/37-6; 793/64-16; 797/74-24; 797/74-27; 794/22; 794/68; 795/22; 795/53; 795/98; 797/19; 800/2-8; 800/1-14; 800/8-4; 799/15; 798/52; 796/26; 800/1-28; 800/2-9; 800/5-2; 800/2-6; 800/4-1; 800/8-10; 801/3-25; 800/1-6; 800/5-7; 798/49; 800/4-3; 794/8; 795/86; 797/4; 799/7; 798/84; 795/99; 795/71; 796/61; 797/18; 801/2-24; 794/49; 796/45; 794/16; 799/13; 798/59; 797/7; 800/6-28; 801/1-6; 793/64-37; 796/13; 800/3-17; 800/3-18; 800/3-28; 800/4-30; 801/2-27; 800/2-14; 795/35; 800/5-19; 800/3-13; 800/3-24; 800/8-30; 801/1-41; 797/39; 796/85; 795/76; 795/52; 794/44; 797/68; 795/100; 797/63; 797/27; 798/6; 797/24; 797/42; 797/43; 795/33; 800/4-24; 800/2-29; 800/4-19; 800/3-19; 793/53; 793/54; 798/71; 794/10; 798/63; 794/97; 799/31-6; 530/41; 796/40; 530/67; 798/74; 799/37-2; 801/3-36; 799/33-21; 795/18; 795/17; 794/7; 799/33-3; 798/102; 794/38; 801/1-34; 800/1-13; 800/1-12; 795/91; 795/16; 800/4-20; 794/29; 799/37-29; 799/37-30; 799/37-7; 799/37-13; 800/4-10; 800/4-17; 800/8-11; 800/7-12; 801/1-36; 801/1-44; 801/1-47; 800/5-16; 800/1-23; 800/1-9; 800/2-2; 800/2-10; 800/2-20; 800/3-6; 800/4-14; 800/6-14; 793/64-7; 793/64-22; 793/64-5; 797/51; 798/68; 799/5; 796/73; 798/50; 795/79; 796/51; 793/64-53; 799/37-24; 799/37-25; 799/37-15; 797/74-32; 795/97; 799/11; 794/32; 793/64-3; 793/64-12; 793/64-23; 800/1-26; 794/3; 813/24; 794/94; 798/64; 798/88-1; 795/46; 795/43; 796/22; 797/74-5; 794/65; 794/86; 794/76; 794/60; 794/71; 794/75; 794/78; 794/96; 794/36; 794/39; 794/43; 794/45; 794/48; 794/63; 794/91; 793/63-3; 793/63-1; 793/63-29; 793/64-4; 797/73-28; 797/73-23; 797/73-60; 813/23; 794/2; 795/6; 800/8-22; 799/31-4; 793/64-38; 800/2-17.

BOA, TS.MA.d.551; 7998; 10457.

BOA, İE.SM. 11/1108.

2. KİTAPLAR

Afyoncu, Erhan (2016). Turhan Sultan. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Ahmed Bin Ya'kûb(2016). Ahmed Bin Ya'kûb Târîhi (haz. Dr. Buğra Atsız). İstanbul: Post Yayın Dağıtım.

Ahmet Refik (1927). Samur Devri. İstanbul: Maarif Matbaası.

Altınay, Ahmet Refik (2021). Osmanlı'da Hoca Nüfuzu. İstanbul: Dorlion Yayınevi.

'Ali Abou-El-Haj, Rifa'at(2018). Modern Devletin Doğası(Çevirenler: Oktay Özel-Canay Şahin). İstanbul: İmge Kitabevi.

Ali Ufki Bey (2013). Saray-ı Enderun Topkapı Sarayı'nda Yaşam(Çeviri: Türkis Noyan). İstanbul: Kitap Yayınevi.

Babinger, Franz (1992). Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri(Çeviren: Coşkun Üçok). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Berkes, Niyazi (2003).Türkiye'de Çağdaşlaşma (haz. Ahmet Kuyaş). İstanbul; Yapı Kredi Yayınları.

Çakmakiçioğlu, Seda (2007). Koçi Bey Risaleleri. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Danişman, Zuhuri (1972). Koçi Bey Risalesi. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Danişment, İsmail Hakkı (1972). İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi Cilt: 3. İstanbul: Türkiye Yayınevi.

Doğan, Şaban (2009). "15. Yüzyıla Ait Bir Tıp Terimleri Sözlüğü: Terceme-i Akrabâdîn'in İstılah Lügati". Turkish Studies, Volume 4/4.

Du Loir (2016). Du Loir Seyahatnamesi (Çev. Mustafa Daş). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Emecen, Feridun M. (2018). İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-II. İstanbul: İsam Yayınları.

Eroğlu, Haldun (2016). Osmanlılar Devlet ve Hâkimiyet. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Evliyâ Çelebi (2011). Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul 1. Cilt 1.Kitap.(haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Evliyâ Çelebi (2008) Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit 2. Cilt-1. Kitap (haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Hammer, Joseph Von(Tarih yok). Büyük Osmanlı Tarihi Cilt 3. İstanbul: Üçdal Neşriyat.

Hüseyin Tuğî (2010). Musîbetnâme Tahlil-Metin ve İndeks (haz. Şevki Nezihi Aykut). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

İnalçık, Halil (2019). Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II, Tagayyür ve Fesad (1603-1656): Bozuluş ve Kargaşa Dönemi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kara Çelebizâde Abdülaziz Efendi (2003). Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi Ravzatü'l-ebrâr Zeyli (haz. Nevzat Kaya). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Kâtip Çelebi (2017). Kâtip Çelebi, Fezleke II (Osmanlı Tarihi 1000-1065/1591-1655) (haz. Zeynep Aybicin). İstanbul: Çamlıca Basın Yayın.

Koçu, Reşat Ekrem (1971). Tarihimizde Garip Vakalar. İstanbul: Varlık Yayınevi.

Kumrular, Özlem (2015). Kösem Sultan. İstanbul: Doğan Kitap.

Kurt, Yılmaz (2000). Koçi Bey Risalesi. Ankara: Akçağ Yayınları.

Kütükoğlu, S. Mübahat(1983). Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri. İstanbul: Enderun Kitapevi.

Mehmet Halîfe (1986). Tarih-i Gilmânî (haz. Ömer Karayumak). İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.

Müneccimbaşı Ahmed Dede (Tarih yok). Sahaifü'l-Ahbâr Cilt 3. TTK Kütüphanesi, No: 2712.

Na'îma Mustafa Efendi (2014). Târih-i Na'îmâ Cilt II, III, IV (haz. Mehmet İpşirli). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Osmanlıca Tıp Terimleri Sözlüğü (2004). (haz. Ekrem Kadri Unat, Ekmeleddin İhsanoğlu, Suat Vural). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Öz, Mehmet (2004). Kanun-ı Kadimin Peşinde Osmanlı'da "Çözülme" ve Gelenekçi Yorumcuları. İstanbul: Dergah Yayınları.

Özel, Oktay (2013). Türkiye 1643 Goşa'nın Gözleri. İstanbul: İletişim Yayınları.

Özcan, Abdülkadir (2019). IV. Murad Şarkın Sultanı. İstanbul: Kronik Yayıncılık.

Öztürk, Necdet (2018). İmparatorluk Tarihinin Kalemli Muhafızları Osmanlı Tarihçileri. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Pamuk, Şevket (1999). Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Peçevi İbrahim Efendi (1982). Peçevi Tarihi II. Cilt (haz. Bekir Sıtkı Baykal). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Peirce, Leslie P. (2012).Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümlerlik ve Kadınlar (Çev. Ayşe Berktaş). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Solakzâde Mehmed Hemdemî (1989). Solak-zâde Tarihi II. Cilt (haz. Vahid Çubuk). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Teşrifat Defteri /1616-1620 (2021). (haz. Ersin Kırca, İlhan Gök). İstanbul: Libra Kitap.

Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi (2003). Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Tarihi: (Metin ve Tahlil) I-II (haz. Ziya Yılmaz). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Uluçay, M. Çağatay (2010). “Koçi Bey’in Sultan İbrahim’e takdim ettiği Risale ve Arzları”. Şu kitapta: haz. Türk Tarih Kurumu. Zeki Velidi Togan’a Armağan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 177-199.

Uluçay, M. Çağatay(2011). Padişahın Kadınları ve Kızları. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Uşşâkîzâde İbrâhim Efendi (2017). Zeyl-i Şakâ’ik (haz. Ramazan Ekinci). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (2009). Osmanlı Tarihi III. Cilt, I. Kısım. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Vecihî Hasan Efendi (2016). Vecihî Tarihi Sadeleştirip ve Kısaltılmış Şekliyle (haz. Dr. Buğra Atsız). İstanbul: Post Yayın Dağıtım.

Zeinkeisen, J. W. (2011). Osmanlı İmparatorluğu Tarihi-4. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

3. TEZLER

Aktemur, Ramazan (2019). Anonim Osmanlı Vekayinâmesi (H.1058-1106 / M.1648-1694)(Metin ve Değerlendirme). Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aygun, Muhittin (2004). Abdurrahman Hibri Efendi, Defter-i Ahbâr(Transkripsiyon ve Değerlendirme). Yüksek Lisans Tezi, MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Çoban, Ahmet (2005). Hadikatü'l Vüzerâ Adlı Eserin Tenkitli Transkripsiyonu. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Ercan, Hüseyin Onur (2013). Osmanlı-Habsburg Diplomasisi: Rudolf Schmid’in Nihâî Raporunun Türkçeye Çevirisi (1629-1643). Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Gülsoy, Ersin (1997). Girit’in Fethi ve Adada Osmanlı İdaresinin Tesisi (1645-1670). Doktora Tezi, MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Kahraman, Hüseyin (2019). Kemankeş Kara Mustafa Paşa Vakıfları. Yüksek Lisans Tezi, Mehmet Âkif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burdur.

Karaça, Kemal (2016). Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın Baniği. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Metin, Melek (2006). Peçevî Tarihi Edisyon Kritiği Bağdat Nüshası (284-317 Metin, Dizin, Özel Adlar Sözlüğü). Yüksek Lisans Tezi, MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Oral, Ertuğrul (2000). Mehmed Halife Tarih-i Gilmânî. Doktora Tezi, MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Öksüz, Mustafa (2009). Şem'danizâde Fındıklılı Süleyman Efendi'nin Mir'üt-Tevârih Adlı Eserinin (180b-345a) Tahlil Ve Tenkidi Metni. Yüksek Lisans Tezi, MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Özgül, İbrahim (2010). Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi'nin Ravzatü'l-Ebrâr Adlı Eseri (1299-1648) Tahlil ve Metin. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Topçu, Süleyman (2010). Edirneli Ağazâde Örfî Mahmûd'un Mefhumü't-Tevârih Adlı Eserinin II. Cildi Transkripsiyonu. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Uysal, Satiye Büşra (2004). Tarih-i Nihâdî (80b-152a)(Transkripsiyon ve Değerlendirme). Yüksek Lisans Tezi, MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

4. MAKALELER

Altınay, Ahmet Refik (1979). “Ünlü bir tarihçimizin kaleminden: Cinci Hoca'nın idamı”. Tarih ve Edebiyat Mecmuası. Sayı 10, s. 43-47.

Bayat, Ali Haydar (1999). “Osmanlı Devletinde Hekimbaşılık ve Hekimbaşılar”. Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi. Sayı 9, s.62-72.

Ceyhan, Nejla (2021).“Koçi Bey'in IV. Murat'a ve I. İbrahim'e Sunduğu Risalelerin Farklılıkları ve Karşılaştırılması”. ATEBE Dinî Araştırmalar Dergisi. 1,5, s.1-16.

Çeribaş, Volkan (2022). “Sultan İbrahim Döneminde Sadaretin İki farklı Yüzü: Kemankeş Kara Mustafa Paşa ve Hezarpare Ahmed Paşa”. OTAM, Sayı 51, s.99-125.

Emecen, Feridun (2001). “Osmanlı Hanedanına Alternatif Arayışlar Üzerine Bazı Örnekler”. İslâm Araştırmaları Dergisi: Sayı 6, s. 63-76.

Emecen, Feridun (2014). “Üsküdar'ın “Aziz”inde Bir Osmanlı Sadriazamı Sultanzâde Mehmed Paşa”.(Ed.) Coşkun Yılmaz, Cengiz Tomar, Uğur Demir. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VII 21-23 Kasım 2014 Bildiriler. İstanbul: Üsküdar Belediyesi Başkanlığı: C.II, s. 13-23.

Eyice, Semavi (1979). “Mimar Kasım Hakkında”. Belleten: C.43, Sayı 172, s.765-808.

Katgı, İsmail (2012). “Osmanlı Devleti’nde Ulemâ Yozlaşmasının Tipik Bir Temsilcisi Olarak Safranbolu’lu Hüseyin Efendi: Nam-ı Diğer Cinci Hoca”. Hikmet Yurdu: C.5, Sayı 10, s.197-135.

Kerimoğlu, Sabahattin (1951). “Sultan İbrahim Deli mi idi?”. Tarih Dünyası: C.3, Sayı 25, s. 1057-1058.

Konyalı, İsmail Hakkı (1950). “Sultan İbrahim ve İftariye Köşkü”. Tarih Dünyası: Sayı 4, s.139-141.

Kütükoğlu, Mübahat S.(1983-1984). “1624 Sikke Tashihinin Ardından Hazırlanan Narh Defterleri”. İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi: Sayı 34, s.123-182.

Metin, Naci (1977). , “Cinci Hoca ve Kasım Ağa”. Hayat Tarih Mecmuası: Sayı 2, s. 94-95.

Noyan, Burhanettin, Tuncer Özkan (1972). “Sultan İbrahim ve Kişiliği”. Nöro Psikiyatri Arşivi: C.9, Sayı 3-4, s.169-174.

Önal, Ahmet (2018). “ Varvar Ali Paşa”. Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi: Sayı 39, s.1-36.

Özcan, Ruhi (2005) “Osmanlı Devleti’nde XVII. Yüzyılda Yapılan Sikke Tashihleri”. Türkiyat Araştırmaları Dergisi: Sayı 17, s.237-266.

Uluçay, M. Çağatay (1951). “Sultan İbrahim Deli mi Hasta mıydı?”. Tarih Dünyası: C.3, Sayı 21, s.907-908.

Uluçay, M. Çağatay (1951). “Sultan İbrahim Deli mi Hasta mıydı?”. Tarih Dünyası: C.3, Sayı 24, s. 1018-1020.

Wagner, Georg (1981). “Otuz yıl savaşları döneminde Osmanlı ve Avusturya İmparatorluklarının politikası”. Osmanlı Araştırmaları II: s. 147-166.

Yılmaz, Fikret (1989). “1624 Sikke Tashihinin Amasya’daki Etkileri”. Tarih İncelemeleri Dergisi: Sayı 4, s. 137-150.

Yücel, Abubekir S (1999).“İki Halifenin Bir Arada Bulunmaması Anlayışı Ve Osmanlı Hükümdarı Sultan İbrahim’in Siyaseten Katli”. İslami Araştırmalar Dergisi, C.12, Sayı 1, s. 40-57.

5. ANSİKLOPEDİ MADDELERİ

Aktepe, M.Münir (2000). “İpşir Mustafa Paşa”. TDV İslam Ansiklopedisi. (C.22). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 375-376.

Emecen, Feridun (2000). “İbrâhim”. TDV İslam Ansiklopedisi. (C.21). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 274-281.

Emecen, Feridun (2007).“Osman II”. TDV İslam Ansiklopedisi. (C.33). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 453-456.

- Emecen, Feridun (2019). “Sâlih Paşa”. TDV İslam Ansiklopedisi. (C.EK-2). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 461-462.
- Emecen, Feridun (2019). “Sultanzâde Mehmed Paşa”. TDV İslam Ansiklopedisi. (C.EK-2). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 227-229.
- Eyice, Semavi (1991). “Bağdat Köşkü”. TDV İslam Ansiklopedisi. (C.4), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 444-446.
- Eyice, Semavi (1994). “Dâvud Paşa Sarayı”. TDV İslam Ansiklopedisi. (C.9). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 45-48.
- Gülsoy, Ersin (2001). “Kandiyê”. TDV İslam Ansiklopedisi. (C.24). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 303-305.
- İlgürel, Mücteba (1988). “Abaza Paşa”. TDV İslam Ansiklopedisi. (C.1). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 11-12.
- İlgürel, Mücteba (1989). “Ahmed I”. TDV İslam Ansiklopedisi. (C.2). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 30-33.
- İlgürel, Mücteba (1995). “Evliya Çelebi”. TDV İslam Ansiklopedisi.(C.11). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 529-533.
- Karaca, Filiz (2012). “Turhan Sultan”. TDV İslam Ansiklopedisi. (C.41). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 423-425.
- Kaya, Nevzat (2001).“Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi”. TDV İslam Ansiklopedisi. (C. 24). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 381-383.
- Koçu, Reşat Ekrem (1965). “Cinci Akçesi, Cinci Parası”. İstanbul Ansiklopedisi. (C.7). İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat. 3579.
- Koçu, Reşat Ekrem (1965). “Cinci Hoca Sarayı”. İstanbul Ansiklopedisi. (C.7). İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat. 3579-3580.
- Özcan, Abdülkadir (1988). “Hüseyin Efendi, Cinci Hoca”. TDV İslam Ansiklopedisi. (C.18). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 541-543.
- Özcan, Abdülkadir (1998). “Hazerpâre Ahmed Paşa”. TDV İslam Ansiklopedisi. (C.17). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 301-302.
- Özcan, Abdülkadir (2012). “Vecihî Hasan Efendi”. TDV İslam Ansiklopedisi.(C.42). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 586-587.
- Sözen, Metin (1992). “Beylerbeyi Sarayı”. TDV İslam Ansiklopedisi. (C.6). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 77-78.
- Tukin, Cemal (1996). “Girit”. TDV İslam Ansiklopedisi. (C.14). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 85-93.
- Yılmaz, Ziya(1988). “Abdülkadir Efendi, Topçular Kâtibi”. TDV İslam Ansiklopedisi. (C.1). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 233-234.

Yılmazer, Ziya (2020). “Murad IV”. TDV İslam Ansiklopedisi. (C.31). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 177-183.

6. ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com>, e.t. 24.05.2023.

Luggat Osmanlıca Türkçe Sözlük, <https://www.luggat.com>, e.t. 24.05.2023.

Diyanet İşleri Başkanlığı, <https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/134/127-129-ayet-tefsiri>. e.t.: 01.06.2023.

ÖZGEÇMİŞ

Şule Arabacı ilköğretim ve lise öğrenimini Kocaeli’nde bitirdi. 2001 yılında Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme bölümünü bitirdi. Çeşitli firmalarda 17 yıl Pazarlama Uzmanlığı yaptı. 2017 yılında Kocaeli Üniversitesi Fen-Edebiyat Bölümü Tarih bölümüne başlayıp 2021 yılında mezun oldu. Lisans dördüncü sınıftayken Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalında yüksek lisansa başladı. Eğitimine “ Sultan İbrahim’in Kişiliği ve Devlet Yöneticiliği” tezi ile devam etmektedir.

